



**T.C.**  
**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BİZANS KAPADOKYASI'NDA KEŞİŞLER, MEKÂNLAR VE  
BAĞLAMLAR**

Yüksek Lisans Tezi  
Handan ÇETİN

Danışman  
Doç. Dr. Nilüfer PEKER

Nevşehir  
Ocak 2024





**T.C.**  
**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BİZANS KAPADOKYASI'NDA KEŞİŞLER, MEKÂNLAR VE  
BAĞLAMLAR**

Yüksek Lisans Tezi  
Handan ÇETİN

Danışman  
Doç Dr. Nilüfer PEKER

Nevşehir  
Ocak 2024

## **BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK**

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

**Tezi Hazırlayan**

Handan ÇETİN



## TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Bizans Kapadokyası’nda Keşifler, Mekanlar ve Bağlımlar” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan  
Handan ÇETİN

Danışman  
Doç. Dr. Nilüfer PEKER

**Arkeoloji Ana Bilim Dalı Başkanı**  
Prof. Dr. Yener BEKTAŞ

## KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Nilüfer PEKER danışmanlığında Handan ÇETİN tarafından hazırlanan “Bizans Kapadokyası’nda Keşişler, Mekânlar ve Bağlamlar” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

### JÜRİ

### İMZA

Danışman : Doç. Dr. Nilüfer PEKER .....

Üye : Doç. Dr. Bülent İŞLER .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Can ERPEK .....

### ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

## TEŞEKKÜR

Bana tez yazmanın sadece bilgi peşinde olmak demek olmadığını, zihinde kendine olumsuz yer edinmiş bazı şeylerin nasıl da iyi şeylere çevrilebileceğini, yorgunluğun emekle bir anlamı olduğunu, noktalamanın bir şeylerin tükendiği değil yeni ve hep daha iyiye açılan yarının kapısı olduğunu, bir Orta Çağ münzevisinin dünyasına 21.yy'dan dürbünle bakmanın kendi içimizde kendimizi aramak demek olduğunu hatırlatan tez danışmanım, kıymetli Hocam Doç. Dr. Nilüfer PEKER'e derin ve içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimde jüri danışmanlığını kabul ederek ve gerekli kısımlarda değerli bilgileri ile tavsiyelerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Bülent İŞLER ve Dr. Öğr. Üyesi Can ERPEK'e müteşekkirim. 18 yaşımdan bugüme değin ümit verici sözleri ve yapabilme gücüne olan inancıyla desteğini her zaman hissettiren kıymetli Hocam, manevi ablam Bilsen ERCAN ÖZDEMİR'e en ümitli teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans sürecine başladığım salgın günlerinde ne vakit tereddüte düşsem, desteğini hiç esirgemeyen sevgili arkadaşım, meslektaşım Elif VAROL'a çok teşekkür ediyorum. Yazıt çevirilerinde gece gündüz demeden bana zamanını ayırıp destek olan dostlarım Hicran BOZKURT ve Ali BOZKURT'a çok teşekkür ediyorum. Eğer tezimi okumuş olsaydı gururla bana sarılacağından emin olduğum, beni hiç kitapsız bırakmayan merhum babam İmdat ÇETİN'e huzur ve dinginlik dileyerek; süreç boyunca gözlerindeki şefkati yitirmeden bana destek olan annem Gülseren ÇETİN'e, her telaşında tebessümleriyle dayanışma ruhunu hissettiren canım ailem Nihal CÖMERT, Serkan CÖMERT, Berkant ÇETİN, Najouma ÇETİN, Faik ÇETİN, Meryem ÇETİN ve Gizem ÇETİN'e teşekkürü borç bilirim.

Dualarını, temennilerini ve dostluğun gücünü hep hissettiren kıymetli dostlarım Mine GÜZEL, Kübra UĞURLU, Meliha EREN, Nagehan TÜRK, Neslihan DEMİR'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

**BİZANS KAPADOKYASI'NDA KEŞİŞLER, MEKÂNLAR VE BAĞLAMLAR**  
**Handan ÇETİN**  
**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
**Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2024**  
**Danışman: Doç. Dr. Nilüfer PEKER**

**ÖZET**

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılım göstermesiyle birlikte imparatorlukta Hıristiyanlara karşı baskılar artmıştır. Bu baskılar sonucunda, dinlerini daha özgürce yaşamak isteyen insanlarla birlikte keşişlik ve inziva yaşantısı başlamıştır. Filistin, Mısır topraklarında yayılım gösteren keşişlik, zamanla Mezopotamya, Suriye ve Anadolu topraklarına yayılım göstermiştir. Aziz Basileus ve beraberindeki Kapadokya Babaları ile Kapadokya'ya da uzanan inziva yaşantısı kayaya oyma mekânlarda karşımıza çıkmaktadır. Dünyadan el etek çekme, yaşamsal ihtiyaçlarını asgari düzeye indirgeyen keşişler bazen ayrı bazen birlikte inzivalarını yaşadıkları hücrelerde hem bireysel hem de birlikte ibadet etmişlerdir. Bazı örneklerde bir kilise içerisine oyulmuş ayrı bir mekânda, bazı örneklerde kilise yakınlarında kayaya oyma mekânlarda inzivalarını sürdürmüşlerdir. Kenobitik yaşama daha yakın olan bu inziva yaşantısı ile keşişler ilahi olan ile dünyevi algı arasında bir aracı olarak da görülmüşlerdir. Keşişin inzivasını yaşadığı mekân, keşişin inzivayı yaşama durumuna ve algısına göre biçimlenmiştir. Tez kapsamında Kapadokya'da Bizans Dönemi'ne ait keşiş hücrelerinden Zelve Ören Yeri'nde bulunan Paşabağları'nda Aziz Simeon Şapeli'nin üst katında ve Aziz Simeon Şapeli'nin doğusunda yer alan bir şapelin karşısında keşiş hücreleri bulunur, Ürgüp'e bağlı Cemil köyünde yer alan Keşlik Manastırı'nda 9 keşiş hücresi, Kızılçukur Vadisi'nde yer alan Üzümlü Kilise üzerinde keşiş Niketas'a ait olan bir hücre, Soğanlı Vadisi'nde yer alan Karabaş Kilise'nin dördüncü nefindeki oda, Güllüdere Vadisi'nde bulunan Ayvalı Kilise'nin üst bölümü keşiş hücresi ve Mavrucandere'deki Başköy yerleşimindeki keşiş hücresi incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Arkeoloji, Bizans, Kapadokya, Keşiş Hücresi, Münzevilik.

**HERMITS PLACES and CONTEXTS in BYZANTINE CAPPADOCIA**  
**Handan ÇETİN**  
**Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
**Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2024**  
**Danışman: Doç. Dr. Nilüfer PEKER**

**ABSTRACT**

With the spread of Christianity in the Roman Empire, pressure against Christians in the empire increased. As a result of these pressures, monkhood and hermitage life began with people who want to live their religion more freely. Monasticism, which spread in Palestine and Egypt, spread to Mesopotamia, Syria and Anatolia over time. The hermit life of St Basileus and the Cappadocian Fathers, which extends to Cappadocia, can be seen in the rock-carved places. The monks, who withdrew from the world and minimised their vital needs, sometimes separately and sometimes together, worshipped both individually and together in the cells where they lived their retreats. In some cases they continued their retreats within a church or monastery, in other cases in rock-carved places near a church or monastery. With this retreat life, which is closer to the Kenobitic life, the monks were also seen as an intermediary between the Divine and the worldly perception. The place where the monk lives his hermitage is shaped according to the state and perception of the monk's hermitage. Within the scope of the thesis, among the monk cells belonging to the Byzantine Period in Cappadocia, there are monk cells on the upper floor of the St. Simeon Chapel in Paşabağları in Zelve Ruins and across a chapel located to the east of the St. Simeon Chapel, and 9 monk cells in Keşlik Monastery in Cemil village of Ürgüp, A cell belonging to the monk Niketas on the Üzümlü Church in the Kızılçukur Valley, the room in the fourth nave of the Karabaş Church in the Soğanlı Valley, the monk cell in the upper part of the Ayvalı Church in the Güllüdere Valley and the monk cell in the Başköy settlement in Mavrucandere were examined.

**Keywords:** Archaeology, Byzantium, Cappadocia, Monk's cell, Asceticism.

## İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK .....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK .....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI .....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER .....	viii

GİRİŞ .....	1
-------------	---

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### BİZANS KAPADOKYASI'NDA HİRİSTİYANLIK

1.1. Bizans Kapadokyası'nda Hıristiyanlık.....	3
--	---

### İKİNCİ BÖLÜM

#### BİZANS'TA MÜNZEVİLİK ve MANASTIR YAŞAMI

2.1. Bizans Kapadokyası'nda Münzevilik.....	14
---	----

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### KAPADOKYA'DA BİZANS DÖNEMİ KEŞİŞ MEKÂNLARI

3.1. Keşiş Simeon Hücresi .....	21
3.2. II. Keşiş Simeon Hücresi .....	23
3.3. II. Keşiş Simeon'un Üst Katındaki Hücre .....	25
3.4. Keşiş Niketas Hücresi .....	26
3.5. Ayvalı Kilise Keşiş Hücresi .....	28
3.6. Karabaş Kilisesi Keşiş Hücresi .....	29

3.7.	Başköy Keşiş Hücresi.....	31
3.8.	Keşlik Manastırı Archangelos Kilisesi Üzerinde Keşiş Hücresi.....	32
3.9.	Keşlik Manastırı Keşiş Hücresi 2 .....	33
3.10.	Keşlik Manastırı Keşiş Hücresi 3 .....	33
3.11.	Keşlik Manastırı Hücre 4.....	34
3.12.	Keşlik Manastırı Hücre 5 .....	34
3.13.	Keşlik Manastırı Hücre 6 .....	35
3.14.	Keşlik Manastırı Hücre 7 .....	35
3.15.	Keşlik Manastırı Hücre 8.....	35
3.16.	Keşlik Manastırı Hücre 9 .....	36

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

### **DEĞERLENDİRME**

4.1.	Mimari Ve Organik Bağlantılar Açısından Keşiş Hücreleri .....	37
4.1.1.	Keşiş Hücrelerinin Plan Özellikleri Ve Mimari Elemanlar .....	38
4.1.2.	Keşiş Hücrelerinin Organik Bağlantıları.....	40
4.1.2.1	Bir Kiliseyle Bağlantılı Keşiş Hücreleri .....	40
4.1.3.	Tekil (Müstakil) İnziva Mekânları .....	45
4.2.	Epigrafik Veriler Doğrultusunda Münzevilik .....	47
4.3.	Mimari ve Epigrafik Veriler Bağlamında Keşiş Hücrelerinde Algı ve Anlam .....	52
4.4.	Karşılaştırmalı Değerlendirme .....	61
4.4.1.	Frigya Bölgesi Keşiş Hücreleri .....	61
4.4.2.	Kutsal Topraklar (Filistin-Ürdün-İsrail) .....	62
4.4.3.	Mısır Keşiş Hücreleri .....	64
4.4.4.	Yunanistan Halki Adası Keşiş Hücreleri .....	67

<b>SONUÇ</b> .....	<b>68</b>
<b>KAYNAKÇA</b> .....	<b>71</b>
<b>EKLER</b> .....	<b>77</b>
EK 1: HARİTALAR .....	77
EK 2 : HÜCRELERE AİT FİGÜR ÖRNEKLERİ .....	79



## GİRİŞ

Bu tez çalışmasının konusunu, Bizans Kapadokyası'nda yer alan keşiş hücrelerinin mimari, epigrafik veriler ve fiziki çevreleriyle kurdukları mekânsal bağ üzerinden okunması oluşturur. Çalışma keşiş hücrelerini, keşişin inziva mekânını algısı ve mekân ile kurduğu bağı, mekanın mimari özellikleri, epigrafik verileri ve organik-inorganik bağlar kurduğu fiziki çevresi temel alınarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Tez kapsamında ele alınan keşiş hücreleri, Kapadokya Bölgesi'nde olup literatürde yer alan keşiş hücreleridir.

Çalışmanın birinci bölümünde Hıristiyanlığın ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlara tutumu ve Hıristiyanlığın Kapadokya'ya yayılım gösterme süreci ile etki alanı ele alınmıştır.

İkinci bölümde Bizans'ta manastır yaşantısının başlangıcı, münzevilik tanımlaması yapılarak münzeviliğin nerede kimler tarafından, nasıl başlatıldığı yer almaktadır. Kapadokya'da, Aziz Basileus'un manastır anlayışının temellerine dayandırılarak münzeviliğin nasıl yaşandığı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Kapadokya bölgesinde tespit edilmiş, literatürde yer alan keşiş hücreleri belirlenmiştir. Keşiş hücrelerinin plan, yerleşim yeri, mimari elemanları üzerinden tanımlaması yapılmıştır.

Dördüncü bölümde, değerlendirme çatısında dört ayrı alt başlıkta hücreler, plan özellikleri ve mimari elemanları, kilise ile bağlantılı olmaları ve bağımsız bir yapıda olmaları açısından analiz edilmiştir. Keşiş hücreleri, mimari özellikleri ve çevre yapılar ile organik bağlantılar geliştirmesi açısından değerlendirilmiştir. Hücrelerin plan özellikleri ve mimari elemanları açısından benzerlikleri ve farklılıkları ele

alınmıştır. Hücrelerin çevre yapılar ile doğrudan ve dolaylı kurduğu bağlantı incelenmiştir. İkinci ana başlıkta ise hücrelerde ve doğrudan keşişlerle alakalı olduğu düşünülen epigrafik veriler doğrultusunda münzevilik verileri incelenmiştir. Üçüncü ana başlıkta mimari ve epigrafik verilerden yola çıkılarak keşiş ile keşişin mekânı arasında anlamsal değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme bölümünün son başlığı olan kısım, Kapadokya bölgesi dışında kalan keşiş hücrelerinin Kapadokya bölgesi keşiş hücreleri ile farklılıkları ve benzerlikleridir. Anadolu’da Frigya bölgesi, Türkiye dışında Ürdün, Filistin, İsrail, Mısır ve Yunanistan’da bulunan, literatürde yayınlanmış keşiş hücreleri plan ve yerleşim özellikleri açısından ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde tezin genelinde elde edilen verilerden yola çıkılarak Kapadokya keşişlerinin yerleşik oldukları lokasyon, hücrelerin civarına konumlanan kiliseler ve alternatif yapılar ile çevresel ilişkisi, keşişin hücresi ile duyusal ilişkisi üzerinden sonuç değerlendirilmesi yapılmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BİZANS KAPADOKYASI'NDA HİRİSTİYANLIK

#### 1.1. BİZANS KAPADOKYASI'NDA HİRİSTİYANLIK

Volkanik hareketliliğin, akarsuların ve rüzgârların etkileriyle kendine özgü bir peyzajı olan Kapadokya'nın ismini, Pers Kralı Darius'un yazdırdığı Behistun yazıtında<sup>1</sup> geçen *Katpatuka* sözcüğünden aldığı kabul edilir. Bu düşünceye paralel olarak, Kızılırmak'ın kolu ve Antik dönemde ismi *Kappadoks* olan bir nehirden aldığı da düşünülmektedir.<sup>2</sup> Antik çağlarda bölge Hititler, Asurlular, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Medler, Persler ve Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine ev sahipliği yapmıştır. Kapadokya'nın sınırları Roma Dönemi'nde, Güneyde Kilikia Toros Dağları, doğuda Armenia ve Kolkhis ve başkaca halklar, kuzeyde Halys Nehrine kadar Eukseinos ve batıda Paphlagonialı halkların yanı sıra Frigya'da bulunan Lykaonia'lılara değin uzanan Galatia'lılar ve Kilikia Trakheia'da oturan Kilikalılar tarafından çevrelenmiştir.<sup>3</sup> MS 17'de Kapadokya, İmparator Tiberius(MS 14-37) döneminde bir Roma eyaletine dönüştürülerek, bölgeye vali atanmıştır.<sup>4</sup> Eyalete dönüştürülen Kapadokya'nın sınırlarında yer alan Kilikia Trakheia, Pytodoris ve dolaylı olarak Küçük Armenia imparatorluk eyalet sınırından çıkarılmıştır.<sup>5</sup> Kapadokya, Orta Anadolu'nun merkezi sayılabileceği için yolların geçiş güzergâhında yer almasıyla önem arz etmiştir. Bu durum kaçınılmaz olarak dinde çeşitlilik getirmiştir. Kapadokya'da dinde politeist etkide olan bir bölgedir.

<sup>1</sup> Sözen, M (1998) Kapadokya, İstanbul, s. 47

<sup>2</sup> Esin, U(1998) Doğal Çevre ve Kültürler, Kapadokya, İstanbul, s.65.

<sup>3</sup> Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII-XIII-XIV), Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1.

<sup>4</sup> Baydur, N (1970), Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, (En Eski Çağlardan İ. S. 395 Yılına Kadar) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 90

<sup>5</sup> Kaya, M A (2005) Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, Ankara'da Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 38, Ankara, s. 20-21.

Roma İmparatorluğu'nun paganizm odaklı çok tanrılı din inancı, Filistin topraklarından MS 30'lu yıllarda sesini yükselten Hıristiyanlık dininin çıkışı ile köklü bir değişimin başlangıcını yaşamıştır. Tarsuslu Pavlus, havarilerin izinden giderek Hıristiyanlığa davet yolculukları yapar ve Romalılara (MS 56-57) İsa'nın kendisini ve Yahudileri, Yahudi olmayanları kurtardığına dair mektuplar yazarak Tanrıyı bırakıp kendilerine yaratılmış olandan bir tanrı var etmenin günah olduğunu belirtmiştir(1: 23).<sup>6</sup> Günden güne yayılım gösteren Hıristiyanlık karşısında Roma İmparatorluğu'nun tutumu şiddetli olmuştur. İmparator Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus (MS 37-68) Hıristiyanlığı tercih eden insanlara zulmetmesi ile bilinir. Öyle ki Roma'da çıkan Büyük Yangın'dan (MS 64) sorumlu tuttuğu Hıristiyanlara zulmederek pek çok infaz gerçekleştirir.<sup>7</sup> İmparatorluğun birçok eyaletine yayılım gösteren bu din Anadolu'yu da etkisi altına almış ve Orta Anadolu'da MS 54'te Galatya eyaleti olarak karşımıza çıkan Kapadokya Bölgesi'nde de bu etki görülmüştür. Aziz Pavlus'un bu bölgeye kesin olarak gelip gelmediği bilinmese de Galatyalılara yazdığı mektupta:" İsa Mesih'in Petrus, Baba Tanrı'nın ezeli ilmine göre, Ruhun takdisle, itaati için ve İsa Mesih'in kanının serpilmesi için seçilmiş olan Pontus, Galatya, Kapadokya, Asya ve Bitinya'da dağılmış olan gariplere: Size iyilik ve selamet çoğaltsın."<sup>8</sup> Şeklinde Kapadokya'ya da seslendiği bilinir. Anadolu'da Pavlus'un etkileri artış gösterirken, Hıristiyanlığı benimseyerek yaymak isteyen Yüzbaşı Longinus'un, İmparator Tiberius'a bildirilerek (MS 14-37) katledilmesi, İmparator Trajan'ın (MS 98-117) hizmetinde bulunan Caesarea'lı Hyazinthus'un ise Hıristiyan olması üzerine öldürülmesi bu bölgede de imparatorluğun Hıristiyanlara karşı sert baskısını gösterir.<sup>9</sup> MS 2. yy'a gelindiğinde ise Tertillianus'tan aktarmayla Kapadokya'da Hıristiyanlara baskı ve zulüm yapıldığı bilinir.<sup>10</sup> MS 3. yy'da Pontus ve Kapadokya eyaletlerinde art arda depremlerin yaşanması, bölgede Hıristiyan nüfusun artmasına bağlanarak Hıristiyanların infaz edilmesi için Kapadokya eyaletine valiler gönderilir.<sup>11</sup>

<sup>6</sup> Pavlus (2003) Romalılar'a Mektup, İncil, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.

<sup>7</sup> Tacitus (2018) Annals- XV, Ed.Rhiannon Ash, Cambridge University Press, UK.

<sup>8</sup> Yeni Ahit, Petrusun Birinci Mektubu, 1:1-2.

<sup>9</sup> Ünlü, F (2014) Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Kapadokya Bölgesi (M.S. III ve IV. Yüzyıllar), Nevşehir Hacıbektas Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Nevşehir.

<sup>10</sup> Meredith, A (1995) The Cappadocians, St Vladimir's Seminary Press, NY, s.3.

<sup>11</sup> Van Dam, R (2003) Becoming Christian, PENN, Philadelphia, s.15-16

Ekonomik çöküş, politik krizler, görevleri kısa süren sık değişen imparatorlar, sosyal düzensizlik gibi meselelerle uğraşan Roma İmparatorluğu, kısa sürede yirmi beşin üzerinde imparatorun değiştiği<sup>12</sup> “III. yy Krizi (235-284)” olarak adlandırılan dönemde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığı kabul edenler için bir dönem felaketi olarak atfedilmişlerdir.<sup>13</sup> Severus (222-235), Gordianus (MS 238-244), Philippus (244-249) yönetimdeyken kilise hoşgörüsüyle Hıristiyan insan sayısında artış olmuş ancak toplumun kırsal bölgelerine yayılması yavaş olduğundan kilise, şehir piskoposluklarına dayandırılır.<sup>14</sup> Roma’nın Hıristiyanlar üzerinde baskılarının devam etmesine karşın, Hıristiyanlar arasında rahiplik ve piskoposluk görevleri oluşmuştur ve bu görevler Hıristiyanlık için ayrıcalıklı görev haline dönüşmüştür.<sup>15</sup> Kapadokya eyaletine bakıldığı zaman Hıristiyan kesim, Roma’nın kendi içerisindeki baskısının yanı sıra Got saldırılarının da etkisini görmüştür. Gotlar, Kapadokya eyaletine saldırdıkları sırada pek çok Hıristiyanı katletmiş, Hıristiyanları esir olarak alan Gotlara, Roma piskoposu Dionysios belirli bir ücret ödeyerek esirleri geri almıştır.<sup>16</sup> İmparator Diocletianus’un MS 284’te imparatorluğa gelmesiyle Hıristiyanlar üzerindeki zulmün şiddeti artınca bu döneme “Büyük Zulüm” denilmiştir.<sup>17</sup> Diocletianus’un baskı ve zulümlerinden sert şekilde Kapadokya’da etkilenmiş ve martyr (Hıristiyanlıkta din şehidi) olan Hıristiyanlar arasında Caesareialılar da yer almıştır.<sup>18</sup> Diocletianus’un kiliseler üzerindeki baskısını Caesaria’lı Eusebios(275-339/40) Kilise Tarihi kitabının Otuz Birinci Bölüm’ünde:”Onun zamanında kiliseler arasındaki bağlar çöktü.” Şeklinde ifade etmiştir.<sup>19</sup> MS 4. yy ‘ın başlarında Constantius (305-337)’un imparatorluğa gelmesiyle MS 313 yılında Hıristiyanlara ayrıcalık kazandıran, dinlerini yaşama özgürlüğünün tanındığı Milano Fermanı’nı yayınlamıştır.<sup>20</sup> 318’de İskenderiye’de din adamı olan Arius (ö.337), İskenderiye piskoposuna Hıristiyanlık algısını açıklar ve Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olmadığını,

<sup>12</sup> Brown, P (2022) Geç Antikçağ Dünyası, Çev. Turhan Kaçar, s.28, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

<sup>13</sup> Boak, A E R (1921) A History of Rome to A.D, The Macmillan Company, s. 373

<sup>14</sup> Friend, W H C (1959) The Failure of the Persecutions in the Roman Empire, Past & Present 16, s. 14

<sup>15</sup> Sterk, A (1998) On Basil Moses, and Model Bishop: The Cappadocian Legacy of Leadership, Church History, Vol 67 No 2, s. 229.

<sup>16</sup> Baydur, 1970. S.134

<sup>17</sup> Gregory, T E (2021) Bizans Tarihi, s.51, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

<sup>18</sup> Mitchell, S (1993) Anatolia Land, Men, and Gods in Asia Minor, Vol II, Clarendon Press, Oxford.

<sup>19</sup> Eusebios (2011) Kilise Tarihi, Çev. Furkan Akderin, s.203, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.

<sup>20</sup> Gregory, T E (2021) s.69

yaratılmış bir insan olduğunu savunur. Fakat piskopos bu düşüncenin karşısındadır. Licinius, bu durumdan faydalanarak Hıristiyanlara zulmetmeye başlar.<sup>21</sup> Yönetimini paylaşan Constantius, Licinius ile mücadeleye girmiş (MS 324) ve Licinius yenilgiyi kabul etmiş böylece imparatorluğun yönetimi yalnızca Constantius'a (MS 324-337) kalmıştır. 20 Mayıs 325 yılında Constantius'un çağrısı üzerine Nikaia (İznik) Konsili, imparator başkanlığında toplanır.<sup>22</sup> Konsilde Arius ve beraberindekilerin düşüncesi reddedilmiştir.<sup>23</sup> Ariuşçuluğun yanı sıra bu dönemde Kapadokya'da pek çok mezhep ortaya çıkmıştır.<sup>24</sup> 330'a gelindiğinde Constantinus, imparatorluğun başkenti olarak doğuda Byzantion'u seçmiş, kente kendi adını vererek kentin adını Constantinopolis yapmıştır.<sup>25</sup> Constantius ile birlikte her bir eyalet düzenlenerek her eyalet kendi piskoposuna sahip olmuş ve piskoposlar kırsal yerlere de papazlarının atanmasından sorumlu olmuştur. II. Constantius (MS 337-361) ile birlikte pagan tapınakları kapatılmış ve tapınakların geliri kiliselere devredilmiştir.<sup>26</sup> İmparator Theodosius (MS 379-395) ile hıristiyanlık imparatorluğun resmi dini olarak kabul edilmiş ve başkent olan Constantipolis'e Nyssalı Gregorius başpiskopos olarak atanmıştır.<sup>27</sup> Kapadokya'da ise Caeseria'ya Aziz Basileus piskopos olarak, kardeşi Gregor, Nissa episkosu olarak, Petrus ise Sebasteia episkosu olarak atanmıştır. Aziz Basileus, aynı zamanda Caeseria metropoliti olarak birçok kırsal yerin piskoposuna da öncülük etmiştir.<sup>28</sup> Caeseria bu dönemde yalnızca metropolit değil, aynı zamanda Pontus Piskoposluğu'nun da dini merkezi olmuştur.<sup>29</sup> Bu dönemde önemli din adamlarının öncüllüğünde Kapadokya hıristiyanlığı yaşamak bağlamında etkin bir coğrafya olmuştur. Bölgede piskoposluğun ve mabetlerin etkisi görülürken bir anlamda doğu hıristiyanlığının temelleri atılmış olur denilebilir. Her şehrin bir piskoposu olması

---

<sup>21</sup> Gregory T G (2021) s.73

<sup>22</sup> Gregory T G (2021),s.73

<sup>23</sup> Akdaş, H (2009) Hıristiyanlığın Kurumsallaşmasında İlk Dönem Konsillerin Rolü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

<sup>24</sup> Hild-Restle, M (1981) Tabula Imperii Byzantini II Kappadokien, Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos,Verlog Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien, s. 114

<sup>25</sup> Kaçar, T (2005) Origo Constantini Imperatoris-İmparator Constantinus'un Yükselişi, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XX, Sayı 1,135-155.

<sup>26</sup> Baydur, N (1999) İmparator Julianus, İstanbul, s. 72.

<sup>27</sup> Meredith, A (1999) Gregory of Nyssa, Routledge, London and New York, s. 4.

<sup>28</sup> Ünlü, F (2014) s.83.

<sup>29</sup> Hild-Restle, M (1981) s. 112

kuralı konulmuştur.<sup>30</sup> Hıristiyanlığın özgürce yaşanmasına paralel olarak kilise yapımları da artış göstermiştir. Kapadokya Bölgesi'nde manastır kuralları idari bir sistem biçimindedir. 7. yy'da İmparatorluk Slav, İran akınlarına maruz kalınca nüfus savaşların etkisiyle Kapadokya Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. MS 8. yy'a gelindiğinde III. Leon ( MS 717-741) ikonoklazma (Tasvir Kırıcılık) kiliselerde duvar resimleri yapılmasını yasaklamış ve buna dayanarak MS 726 yılında kiliselerde tasvirlerle ibadet etmeyi yasaklamıştır. Kapadokya'da bazı keşişlerin bu dönemi desteklediği bazılarının ise desteklemediği öne sürülür.<sup>31</sup> Bu dönem MS 843 yılına kadar devam etmişse de Theodora ile sonlanmıştır.<sup>32</sup> Bu dönemin etkisiyle Kapadokya kaya kiliseleri süslemelerinde haç, bitkisel motifler etkisini göstermiştir. MS 8. – 9 yy'da Arap akınlarının da sebebiyet verdiği dış etkenler, tasvir kırıcılığın iç etkenleri bölgede dini ve kültürel açıdan duraklama yaşatmış ve bu durum Kapadokya manastırcılığını etkileyerek birçok rahibin İtalya'ya kaçmasına yol açmıştır.<sup>33</sup> MS 9. yy'da Bizans, Araplara karşı üstünlük sağlamış ve Kapadokya Bölgesi bu dönemde güvenli bir duruma gelmiştir. 1060 yılında Tyana bölgesinde Herakleia/Kybistra başpiskoposluk merkezi olmuştur.<sup>34</sup> 11. yy'da Bizans İmparatorluğu askeri ve siyasi bağlamda sorunlar yaşasa da bu dönemde Kapadokya Bölgesi'nde dini yaşam dinamikleri devam etmiştir. Anıtsal boyalı duvar resimleriyle süslenmiş kiliseler inşa edilmiştir. MS 9. yy itibarıyla bölgeye Müslüman Türklerin gelmesiyle Müslümanlar ve Hıristiyanlar bir arada yaşamışlardır. Müslümanların gelmesi, hıristiyanların dini yaşamlarını olumsuz yönde etkilememiş, Hıristiyanlar kiliseleri yapmaya devam etmiştir. Var olan kilise yapıları ise bu dönemde onarılmıştır.<sup>35</sup> 9. yy -13. yy arasına tarihlenen birçok kaya kilise Göreme Vadisi, Ürgüp, Avanos, Çavuşin, İhlara Vadisi ve bölgenin birçok lokasyonunda yer edinmiştir. Bu durum Hıristiyanların bu yüzyıllarda dinsel yaşamlarının dinamiklerini yaşadıklarını gösterir. Apsisteki kitabelerinden anlaşıldığı üzere, Gülşehir'de bulunan Aziz Jean Kilisesi (Karşı Kilise) 1212 tarihinde yapılmış ve duvar resimlerinin çoğunluğunun korunduğu bir kilisedir. İhlara Vadisi'nde yer

<sup>30</sup> Ramsay, W M (1960) Küçük Anadolu Coğrafyası, Milli Eğitim Basımevi

<sup>31</sup> Okuyucu, D (2007) Derinkuyu Yeraltı Şehri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, s.

<sup>32</sup> Avcı, C. (2018) İslam-Bizans İlişkileri (610-847), Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 146.

<sup>33</sup> Akyürek, E (1998) MS. IV.-XI. Yüzyıllar: Kapadokya'daki Bizans, ed. Metin Sözen, Ayhan Şahenk Vakfı, s. 232.

<sup>34</sup> Hild-Restle, M (1981) s. 116

<sup>35</sup> Cahen, C (1994) Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev. Y. Moran, 3. Baskı, İstanbul, s. 208.

alan 1283-1304 tarihleri arasında yapılmış olan Kırkdamaltı Kilisesi'nin kitabesinde II. Andronikos'un isminin yanı sıra II. Mesud ismi de yazılıdır. Selçuklu'nun hâkim olduğu bu dönem, iki dine mensup nüfusun bir aradalığını gösteren örneklerdendir. Bölge Hıristiyan nüfusu dinsel yaşamına devam ederken paralelde rutin yaşam dinamiklerine de devam etmiş, şarap üretimi yaptıkları, manastır mülkiyeti altında un öğretmek için değirmenler gibi işlikleri de kullanmışlardır. 13. yy'da Kapadokya'nın şarap üretimi yoğundur ve bu üretim 20. yy'a kadar Rumlar tarafından yapılarak devam etmiştir.<sup>36</sup> 1453 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından İstanbul'un alınmasıyla kilise yapılaşmasında yenilik yaşanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in yayınladığı Galata ile ilgili fermada, Hıristiyanlara dinlerini yaşama hususunda hoşgörü gösterilmiş ancak, başkentte yeni kilise yapılamayacağına dair kısıtlama getirilmişse de bu kısıtlamanın Anadolu için geçerli olup olmadığına dair veri yoktur.<sup>37</sup> Osmanlı İmparatorluğu süreçlerinde kırsal kesimde ve kentlerde yaşayan Hıristiyanların dinlerini yaşama özgürlükleri, 18. yy ile birlikte statü kazanmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Kapadokya'da da Nevşehir, Kayseri, Gernir, Derinkuyu, Gülşehir, Mustafapaşa, Ürgüp, Aksaray Güzelyurt gibi yerleşimlerde 18. – 19. yy'a tarihlenen kiliseler yapılmıştır.<sup>38</sup> C. Texier, 1834 senesinde piskoposun kendisini bölgede gerçekleştirecek olan bir törene davet ettiğini yazarak törenin Türk halkı içerisinde yapılmasını hükümetin hoşgörüsüyle ilişkilendirmiştir.<sup>39</sup> Bölge Hıristiyanları tarafından kiliselerden bazıları 20. yy'da da kullanılmaya devam etmiştir. Örnek olarak Jerphanion, Kapadokya'ya ziyareti sırasında, Cemil köyü Keşlik Manastırı dâhilinde yer alan Archangelos Kilisesi'nin, 1912'de bölge hıristiyan halkı tarafından kullanıldığını belirtmiştir.<sup>40</sup> Gülşehir'de yer alan Aziz Dimitrios Kilisesi'de 1920'lere değin hıristiyan yöre halkı tarafından kullanılmıştır. 30 Ocak 1923 tarihinde, Türkiye ile Yunanistan arasında Türk ve Rum

---

<sup>36</sup> Ousterhout, 2019. s. 466

<sup>37</sup> Pekak, S (2009) Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler, METU JFA, 26: 2, Ankara. S. 249-277.

<sup>38</sup> Pekak, S (2014) Kappadokia Bölgesindeki (Özellikle Kayseri ve Çevresindeki) Osmanlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisi, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol 9/10 Fall, Ankara, p. 885-928.

<sup>39</sup> Texier, C (2002) Küçük Anadolu Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Çev. A. Suat, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, Cilt 3, s. 95

<sup>40</sup> Jerphanion, G (1925-1936) Une Nouvelle Province de l'Art Byzantin: Les Eglises rupestres de Cappadoce, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Cilt 2, Paris, s. 128-145

Nüfus Mübadelesine dair sözleşme imzalanmış ve Türkiye’de yaşayan Rum halk Yunanistan’a; Yunanistan’da yaşayan Türk halkı Türkiye’ye yerleştirilmiştir. Yerel halkın sözlü aktarmaları ile edinilen bilgiye dayanarak, yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan insanların yükte hafif eşyalarıyla gittiği bilinir. Mübadeleden sonra Kapadokya halkında hıristiyanlık mabetleri ya terk edilmiş ya da camiye dönüştürülmüş ve yahut yerel halkın alternatif gereksinimleri için kullanılan mekânlara dönüşmüştür. Kayaya oyulmuş bazı yapı kompleksleri kültürel turizme açık hale getirilerek sit alanlarına dönüştürülmüştür.



## İKİNCİ BÖLÜM

### BİZANS'TA MÜNZEVLİK ve MANASTIR YAŞAMI

İnsanın yaşamdan yalnızca ölüm ile değil, yaşam karşısında isteklerini en aza indirgeyerek de yaşamdan ölmeksizin vazgeçebileceğini gösteren insanlar münzevilerdir. Yeterince yemeyi - içmeyi dahi asgariye indirgeyerek bedensel, hislerini yalnızca Tanrı'sına saklayacak kadar ruhani yetkinlik yolculuğundaki bu çileci insanlar, kendilerine dünya içerisinde yine kutsalları çerçevesinde belirledikleri sınırlar dâhilinde inziva odaklı bir yaşam kurmuşlardır. İnziva<sup>41</sup>, çeşitli nedenlerle toplumdaki uzaklaşarak bir başına yaşama; dünyadan el etek çekme; bir başına kendini ibadete, teemmül ve istiğraka verme olarak tanımlanır. Bu inziva yaşamı içe dönük olup kişi burada görece 'gerçek' yaşantı ile kendi hayat akışının arasına havlu atar denilebilir. Yine de muhtemelen her münzevinin inzivaya çekilme, kendini aktif olan yaşantının içinden uzak tutma isteği sebepleri ve biçimleriyle bulunduğu coğrafyasına göre şekillenir. Kimi zaman bir çölde, kimi zaman bir mezar içinde, kimi zaman bir kiliseye dâhil edilmiş bir hücrede, kimi zaman sütun üzerinde stilit olarak inzivayı yaşamışlardır. Stilit, münzevilik yaşantısını sütun üzerinde sürdürmeyi tercih eden çileciler için kullanılan tanımlamadır. Bazen de bir mağara oyuğunda kendini Tanrı'sına adayan münzevilerin Bizans'taki başlangıcı, doğu çöllerinde olmuştur. Mısır'ın Thebais şehrinde İmparator Decius (249-251) döneminde yayınlanan bir kararname ile hıristiyanlar üzerindeki baskının artması<sup>42</sup>, hıristiyanlar için zorlu bir sürece sebep olmuştur. Bu baskılardan uzaklaşarak, şehrin yakınında bir mağarada yaşamayı tercih eden Mısırlı Paulus ile ruhbanlık başlamış denilebilir.<sup>43</sup> Yine Mısır topraklarında doğmuş olan Antonius (MS 254-356), oldukça varlıklı bir ailede

<sup>41</sup> Gündüz, Ş (1998) Din ve İnanç Sözlüğü, s. 193, Vadi Yayınları, Ankara.

<sup>42</sup> Ergin G (2021) Anadolu'da Roma Hâkimiyeti, Diriliş ve Düzen, s.174, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

<sup>43</sup> Adıbelli R (2022) Din Adına Dünyadan Vazgeçmek: Orta Çağ Fransa'sında Recluse Olgusu, Erciyes Akademi, 36(4),1902-1925.

dünyaya gelmiş olmasına rağmen, ihtiyaçlarını her zaman en aza indirgeyerek yaşamayı tercih etmiştir.<sup>44</sup> Aileden gelen bir inanç ile Hıristiyan olarak yetiştirilmiş olan Antonius, bir gün kilisede aktarıcıdan dinlediği derste İsa'nın "Eğer eksiksiz olmak istiyorsan, git, varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Sonra gel, beni izle"<sup>45</sup> Sözü'nün etkisi ile içsel bir uyarılma hissetmiş olmalı ki yaşadığı mahali terk ederek çölde inzivaya çekilmiştir<sup>46</sup>. Yaklaşık 70 sene çölde münzevi yaşamı sürdüren, çevresince "Tanrı'nın Dostu" olarak nitelendirilen Antonius, her ne kadar yalnızlaşma isteğinde olsa da kendisinin peşinden başka insanlar da bu münzevi yaşama ortak olmuşlardır. Münzevi, tek başına ya da kendisi gibi olan diğer kişilerle birlikte manastırda yaşamayı ilke edinen, inziva yaşantısını benimseyen dindar kişidir. Münzevi Antonius, kendisinin ardından gelen münzevi yaşantısına ortak olmak isteyen bu keşişlere<sup>47</sup> öncülük etmiştir. Çileciliğin öncülüğünü ettiğiinden ve başka keşişlere de yol göstericilik yaptığıından "Keşişlerin Babası"<sup>48</sup> olarak nitelendirilendirilir. Aziz Athanasius, Nil'in uzağında çölde kendilerini münzevilik yaşantısına adayın bu topluluğu "Çölü bir şehir yaptılar" olarak tanımlar.<sup>49</sup> Antonius, kendisinin ardından gelen keşişlere her ne kadar öncülük yaptıysa da kendi bireysel yalnızlığını daha ön planda tutmuş ve çileciliğini daha çok hücrelerinde zaman geçirerek yaşamıştır. Münzevi Antonius öncülüğünde keşişler münzeviliklerini çöllerde yaşamış olsalar da bu durum sistematik bir manastır yaşantısı olduğunu göstermez. Burada söz konusu olan ermit olma durumu, yani keşişlerin birbirlerinden bağımsız münzeviliklerini yaşama durumudur. Sistematik manastır yaşamı Antonius'un çağdaşı olan Aziz Pakomius (292-346) ile birlikte görülür. Pakomius, belirli kurallar geliştirerek kenobitik yani keşişlerin toplu yaşamına dayalı manastır sistemini kurmuştur.<sup>50</sup> Antonius'un önce tekil hareketiyle başlayan ardından daha kolektif bir biçimde münzevilik yaşamına dönüşen dini yaşama biçimi ve

---

<sup>44</sup> Ancient Christian Writers, The Life of St. Antony, The Works Of The Fathers In Translation (1950) Ed. By Johannes Quasten, Joseph C Pulumpe, s. 19, Washington, s. 19

<sup>45</sup> Matta, 19: 21

<sup>46</sup> Brown, P (2022) Geç Antikçağ Dünyası, Çev. Turhan Kaçar, s. 112, Alfa Yayıncılık.

<sup>47</sup> Keşiş, özellikle Hıristiyanlık ve Budizmde sıkı bir tarikat disiplini altında yaşamını sürdüren kişidir. Bkz. Gündüz, Ş (1998) Din ve İnanç Sözlüğü, s. 219, Vadi Yayınları, Ankara.

<sup>48</sup> Kaya, İ (2018) Bizans Sütun Azizleri, Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar, Vol. III- Cilt III, M. Evsilen, İ. Serbestoğlu, T. Özcan (Ed.), Ankara: Gece Kitaplığı, s. 3.

<sup>49</sup> Athanasius of Alexandria (2003) The Life of Antony, Trans. Tim Vivian, Apostolos N. Athanassakis, Rowan A. Greer, s. 81, Cistercian Publications, Michigan.

<sup>50</sup> Yeşil C ve Seyfeli C (2023) Pachomius: Sistemli Kenobitik Yaşamın ve Hıristiyan Manastır Geleneğinin Kurucusu, s. 51-84, Araştırma Makalesi, BAİD, Balıkesir.

Pakomius'un keşişliğe getirdiği belirli kurallar çerçevesinde sistematik bir manastır yaşamı kurması Mezopotamya topraklarına, Suriye, Filistin ve Antakya'ya da yayılım gösterir. Özellikle Tur Abdin Dağları, keşişlerin dağları<sup>51</sup>, Süryani dilinde "Tanrı Hizmetkârları Dağı"<sup>52</sup> olarak kabul edilir ki bu bölgeye keşişliğin Mısır'dan, beraberinde keşişler ile yola çıkan münzevi Mor Evgin ile geldiği kabul edilir.<sup>53</sup> Mor Evgin ile beraberindeki münzeviler öncülüğünde bölgede çok sayıda manastır inşa edilmiştir. Bu bölgedeki monastik yaşamın en dinamik olduğu zamanların IV. – VII. Yüzyıllar arasında olduğu bilinir. Mor Evgin öncülüğünde başlayan monastik yaşam ile birlikte bölgede 90 bin keşişin yaşadığı söylenir.<sup>54</sup> Tur Abdin Dağları gibi, Suriye'de de etkisini gösteren münzevilik Antakya'da da etkili olmuştur. Antakya'da münzeviliğin, çileciliğin en önemli örneklerinden biri Aziz Simeon'dur (Stilites). Aziz Simeon, Hristiyan bir ailede, Suriye sınırına yakın, Kilikya Bölgesi'nde yer alan Sis'te doğar. Münzevi Antonius gibi Simeon'da bir gün kilisede kutsal mutluluğu bulma yollarına dair bir konuşmayı dinler ve bu yolun keşişlikten geçtiğine karar vererek kendisini Antakya yakınlarındaki Tell'Ada'da yer alan bir manastıra kabul ettirir. Keşiş Simeon, karnından kendini sınımsız bir ip ile bağladığı, ayaklarından kendini zincirlediği, kendisine getirilen ekmeğe ve suya günlerce dokunmadığı için sık sık ölümden döndüğüyle bilinir. Manastırda bedensel olarak kendisine yaptığı bu uygulamalar ile manastır kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle diğer keşişler tarafından başrahibe birçok kez şikâyet edilir. Vücuduna sardığı bir ip sebebiyle bedenini kurtçuklar kaplar ve bir süre kendisine bakılır. İyileşince manastırda düzen bozan olarak görüldüğü için, başrahip kendisine manastırdan ayrılmak istiyorsa artık oradan ayrılabileceğini belirtir ve Simeon manastırdan ayrılır. Başrahip bir gece, Simeon'un manastırdan ayrılmasının hata olduğunu, Simeon'un diğer bütün keşişlerden daha üstün olduğuna dair bir rüya görür. Bu rüyanın ardından keşişlerine Simeon'u bularak tekrar manastıra getirmelerini belirtir. Bunun üzerine keşişler Simeon'u içinde vahşi hayvanların olduğu bir kuyuda bulurlar ve onu yeniden manastıra dönmesi için ikna

<sup>51</sup> Brown, P (2022) Geç Antikçağ Dünyası, Çev. Turhan Kaçar, s. 112, Alfa Yayıncılık.

<sup>52</sup> Hollerweger, H (1999) Canlı Kültür Mirası Turabdin, Çev. Sevil Gülçur, s. 24, Friends of Turabdin.

<sup>53</sup> Yaşar, Ş (2021) Mor Evgin ve Hristiyan Mistisizminin Tur Abdin Bölgesine Girişi, Mukaddime, 12(1),.69-99.

<sup>54</sup> Hannah, I. C ( 1925) Christian Monastisizm, s. 48, The Macmilian Company, New York. Downey, G (1961) A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest,s. 481, New Jersey: Princeton University Press., Lorey, J (1963) Monks and Monasteries of the Near East, Trans. Peter Collin, s. 131, London.

ederler.<sup>55</sup> Bir süre daha manastırda yaşadıkdan sonra buradan tekrar ayrılarak Telanissos'da bir mağaraya kapanır. Bu mağarada yeterince beslenmemesine rağmen ölmemiş olması, keşişlerce mucize olarak kabul edilir. Bu mağarada üç yıl kadar yaşayan Simeon'a insanlar şifa maksadıyla ziyaretlerde bulunurlar. Öyle ki kendisine iyileştirmesi için bir baba, felçli kızını getirir.<sup>56</sup> Batı İran ve Etiyopya'da da keşişin hayat felsefesiyle ünlendiğini Cyrrhuslu Theodoretus, Suriye keşişlerine dair yazdığı kitapta belirtir.<sup>57</sup> Keşişin ziyaretçilerinin fazlaşması artık rahatsız olmasına sebep olur ve hayatını bir sütun üzerinde geçirmeye karar verdiği kabul edilir.<sup>58</sup> Sütunun yüksekliği ilk zamanlar 6 metreyken zaman içerisinde 18 metreye ulaşır. Aşağı inmediği bu sütunun tepesinde yaşamına devam eden münzevi, buradan kendisini ziyarete gelenlere vaaz verir, getirilen yiyecekleri ise tepeden uzattığı bir ip yardımıyla kendisine çeker. Ancak manastırda uzun süren perhizlerine burada da devam eder. Keşiş Simeon, Antakya yakınlarında Cebel-i Semaan'da 460'lı yıllarda ölene dek sütun üzerinde yer alan geniş platform üzerinde yaklaşık 30 yıl yaşamını sürdürür.<sup>59</sup> Kendisinden sonra gelen münzevileri de etkilemiş olmalıdır ki Simeon ismiyle anılan münzeviler ile birkaç yerde daha karşılaşırız. Antakya'da Genç Simeon, Kapadokya'da Stilites Simeon gibi isimlerle bilinen münzeviler, Yaşlı Simeon'u<sup>60</sup> onore etmek maksadıyla bu isimleri kullanmış olmalıdırlar. Antakya civarında Stilit Simeon'un çağdaşı da olan bir başka stilit ise Samsatlı Daniel'dir. Münzevi Daniel, Yaşlı Simeon'u, sütununa merdiven desteğiyle çıkarak ziyarete bulunmuş ve kendisinden etkilenmiştir. Antakya doğumlu olan Genç Stilit Simeon'da yine sütunculardan olup Yaşlı Simeon'un takipçilerinden olan münzevilerdendir. Genç Stilit Simeon, Edessa'lı hıristiyan bir ailede 521 senesinde Antakya'da doğar. Çocuk yaşta bir manastırda çileci hayatı benimser.<sup>61</sup> 7 yaşında dâhili olduğu "John'un Manastırı" olarak bilinen bir manastırda stilit eğitimi alır. 20 yaşına kadar manastırda

---

<sup>55</sup> Antonius (1995) *The Life and Daily Mode of Living of the Blessical Simeon the Stylite*, s.264, (Trans. R. Doran) *Church and Society in Document, 100-600 AD*, ed. A.L. Hayes, Toronto.

<sup>56</sup> *The Life of the Simeon Stylites* (1915) Trans. Frederick Lent, s. 119-126, *JAOS*, 35.

<sup>57</sup> Theodoret of Cyrrhus (1985) *A History of the monks of Syria*, Çev. R. M. Price, s. 160, Michigan.

<sup>58</sup> Ehrman, B D- Jacobs, A S (2004) *Christianity in Late Antiquity, 300-450 C.E.*, s.384, Oxford University Press, New York. Brock, S. P (1973) *Early Syrian Asceticism*, s. 15, BRILL Published, *Numen*, Apr. Vol. 20, Fasc. 1, pp.1-19.

<sup>59</sup> Kaya, İ (2018), s. 4

<sup>60</sup> Stilit Simeon, kendisinden sonra "Simeon" adıyla anılan münzevilere öncülük ettiğinden burada "yaşlı" sıfatı ile nitelendirilmiştir.

<sup>61</sup> Herbermann, C H, Pace, E A, Pallen, C B, Shahan, T J ve Wyne, J J (1918) *Simeon Stilites the Younger*, *The Catholic Encyclopedia*, Vol. XIII, USA: The Encyclopedia Press, 795-796.

eğitim alan Genç Stilit Simeon, Samandağ' da yaklaşık 480 m yükseklikte kayalık bir tepede inzivaya çekilir.<sup>62</sup> Keşişin inzivaya çekildiği bölgede, 6. yy'a tarihlenen bir manastır yapılmış ve burada yaklaşık 15 m yüksekliğinde bir sütun üzerinde keşiş inzivaya çekilmiştir. Yaşamını inzivada sürdüren keşiş, 591 yılında doğduğu yer olan Antakya'da ölür. Suriye keşişliğinin inziva yaşantısına olan etkileri Kapadokya'ya da uzanmıştır.

## 2.1.BİZANS KAPADOKYASI'NDA MNZEVLİK

Kapadokya Hıristiyanlığı'na, manastır yaşamına ve keşişliğine bakıldığında buradaki ncl Aziz Basileus kabul edilir. Pakomius'un kurduğu kenobitik manastır sisteminden etkilenen Aziz Basileus (329-379), Caeseria'da hıristiyan aristokrat bir ailede doğmuştur. Basileus, Kapadokya'da bir süre eğitim aldıktan sonra 349-56 yılları içerisinde Atina'da eğitim almak üzere Atina'ya gider.<sup>63</sup> Atina'da ileri retorik eğitimini tamamlar. Kapadokya Babaları olarak bilinen Aziz Basileus'un yanı sıra Nazianzuslu Gregorios'ta Atina'da eğitim alan bir isimdir. Caeseria doğumlu olan bu iki isim burada arkadaşlıklarını pekiştirirler. Ancak o dönem Atina'sında sosyal yaşam, dindar bir Hıristiyan için uyaran etkenlerle doludur.<sup>64</sup> Bu sebeple ya okul ile ilerleyerek yaşamlarına Atina dinamiğine bağlı devam edecekler ya da dinleri doğrultusunda başka bir yol seçeceklerdir. Basileus, Nazianzuslu Gregorios'tan daha önceki bir zamanda yurduna 356 yılında döner. Münzevi yaşama dair gözlemde bulunmak için Filistin, Suriye ve Mısır'da yaşayan keşişleri, manastırları ziyaret etmesinin ardından Kapadokya'ya Caeseria'ya döner. 357 yılında bir ailenin yanında ilk manastır yaşamını tecrübe eder.<sup>65</sup> Aziz Basileus, bilgi birikimi, aldığı eğitimlerle teorisyen olmasının yanı sıra rahip olarak atanmış ve rahipliğin ardından metropolit olan Eusebius'tan sonra Caeseria Piskoposu olarak 370 yılında göreve başlamıştır.<sup>66</sup> Aziz Basileus'un manastır algısı için, toplum yaşantısı ile münzevi yaşantısını bir çeşit

<sup>62</sup> Korkut, T (2023) Turabdin Bölgesi İnziva Sütunları (Estuno) (Mor Ya'kup Manastırı İnziva Sütunu rneği), Orta ağ Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s. 371-398.

<sup>63</sup> Silvas A M (2007) The Asketikon of St Basil the Great, s. 1 Oxford University Press, New York.

<sup>64</sup> Temiztürk, H (2016) Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi, KTÜİFD, c.3,sy.1,Bahar, s.35-61.

<sup>65</sup> Harmless, W S J (2004) Desert Christians An Introduction to the Literature of Early Monasticism, s.429, Published Oxford Press. New York.

<sup>66</sup> Temiztürk, H, 2016, s.35-61.

sentez haline getirir denilebilir. Bir münzevinin kendisini toplumdaki bütünüyle soyutlamasına karşı çıkar. Basileus, gerek Pakomius'un kenobitik manastır algısından gerek Sebasteialı Eustathios'un manastır algısından<sup>67</sup> etkilenmiş bu çerçevede kendi görüşleriyle de manastır kurallarını belirlemiştir. Çünkü manastırda birlikte belirli kurallar çerçevesinde, topluma da yarar sağlayacak şekilde yaşanan münzeviliği, İsa'nın havarilerinin birlik içinde olmalarına benzetilebilir. Basileus'a göre bu toplu yaşam içerisinde keşişler birbirlerine kusurlarını belirtmeli ve hep birlik içinde olmalıydılar. Bu görüş Basileus'un kendi sözlerinde açık bir şekilde görülür:

“Havarilerin hayatlarının ardından sizlerden isteğim beraberlik içinde bir hayatı paylaşmanızdır. En büyük dileğim sizin tek beden olarak birleştiğinizi görmek tanıksız bir yaşama yöneliminizin olmadığını bilmektir. Birbirinizin çabasını takip etmeyi ve bu çabalara tanıklık etmeyi kendinize görev bilmelisiniz. Böylece hem kendi adınıza hem de başkalarına bu yolda destek verdiğiniz için mükâfatlandırılacaksınız. Buna binaen “öğüt” aranızda unutulmayacaktır”<sup>68</sup>

Hristiyan hacılar için bakımevleri ve toplumun yoksul kesimi için hastaneler de kuran Aziz Basileus'un bu algısı hayırseverliği kurumsallaştırmak çabası olarak görülür.<sup>69</sup> Bir taraftan dönemin imparatorlarına karşı argümanlar geliştirirken diğer yandan asketik yaşama da hayat bulma çabası içine girer<sup>70</sup> Manastır kurallarında kısa ve uzun kurallar belirlemiştir. Görece ileri çilecilik anlayışı burada söz konusu olmazken, münzeviler bir manastır kompleksi içerisinde bir arada yaşayacaklar ve fakat kendi bireysel inziva hallerini yaşatabilmek için ayrı odalarda da kalabileceklerdir. Bu mekânları birbirinden ayıran yalnızca bir duvardır. Manastır kuralları gereğince, münzevi kişinin kendini bedeni hazlardan iffet bağlamında koruması, bekâr kalması, tavırlarında ölçülü olması, gerek uyku gerek yemek

<sup>67</sup> Temiztürk, H, 2016, s. 35-61.

<sup>68</sup> Basil (1895) Letters and Select Works, nicene and post-nicene fathers of the Christian Church, Vol. VIII, ed. Philip Schaff-Henry Wace, The Christian Literature Company, New York, s. 295. Tural, M (2017) Geç Antik Çağ'da Hristiyan Eğitimin Ruhu ve Manastırda Eğitim Anlayışı, s. 253-277, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt:3 Sayı:6.

<sup>69</sup> Harmless, W S J (2004) Desert Christians An Introduction to the Literature of Early Monasticism, s.430, Published Oxford Press. New York.

<sup>70</sup> Temiztürk, H (2016) Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi, KTÜİFD, c.3,sy.1,Bahar, s.35-61.

hususunda az ile yetinmesi, perhiz yapması oruç tutması, günahlarından ve hatalarından pişmanlık duyması, kuşak bağlaması, post giymesi, ayine katılması, dua etmesi, ibadet etmesi ve tevazu içinde olması gibi değerlere sahip olması beklenirdi.<sup>71</sup> Basileus ile birlikte temelinde inanç olan keşişlik için alternatif bir tanımlamaya gidildi denilebilir. Doğu manastırcılığında öğrenmenin yeri önemlidir. Pakomius, manastıra katılan keşişin muhakkak kutsal okumaları yapması için keşişe belirli okuma görevleri verirdi.<sup>72</sup> Basileus, kurmuş olduğu manastırlara yalnızca yetişkinleri değil çocukları da kabul eden bir sistem kurmuştur ki bunun öncülü Pakomius sayılır. Pakomius'un manastıra çocukları ve gençleri kabul ettiği bilinir. Aileleri tarafından manastıra bırakılan çocuklar ve genç yetişkinler ihtiyar keşişler tarafından yetiştirilir. Basileus okullarında çocukların entelijansına katkıda bulunan eğitimi almalarının yanı sıra dini eğitim de almaları sonucu manastıra devam edip etmeme durumları bütünüyle kendi kararlarına bırakılır. 451 senesinde toplanan Kalkedon Konsili ile çocukların manastırda eğitim almaları yasaklanır.<sup>73</sup>

Doğu manastırcılığında Mısır'dan başladığı kabul edilen asketik yaşam Kapadokya'ya Aziz Basileus ile uzanırken, Aziz Basileus ne bütünüyle Mısır asketizmini ne de Suriye asketizmini benimsemiştir. Kapadokya'da, Konstantinopolis'te ve Atina'da aldığı eğitimlerin sentezi ile bir manastır anlayışı geliştirir. Bu keşiş topluluğunun batı manastırcılığını da etkilemesiyle bir çeşit manastır kimliği var olur. Kapadokya'da manastır yaşantısının temellerini oluşturan Caeserialı Basileus ile birlikte, 4. yy'dan itibaren keşişlik ve manastır yapılarının Anadolu'da önemli bir yer tuttuğu yazılmış olsa da, bölgede yapılan araştırmalarla 10. yy'dan öncesine tarihlenen kesin bir manastır yerleşiminin izleri bulunamamıştır.<sup>74</sup> Örnek olarak Giovannini, Gülşehir'e 4 km güney uzaklıkta olan Açık Saray yerleşimini Cemil ve Soğanlı Dere ile birlikte manastır kompleksi olarak değerlendirmiştir.<sup>75</sup> Fakat son dönem çalışmalar ışığında Açık Saray Ören Yeri 10. Ve

---

<sup>71</sup> Tural M (2011) Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı, s.75, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

<sup>72</sup> Marrou H I (1964) A History of Education in Antiquity, Trans. George Lamb, s. 440, A Mentor Book The American Library, Toronto.

<sup>73</sup> Marrou H I 1964, s. 442.

<sup>74</sup> Ousterhout R G (2019) Bizans Toplumunu Görünür Kılmak, Kapadokya'da Sanat, Maddi Kültür ve Yerleşim, , Çev. Yiğit Adam, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.475.

<sup>75</sup> Giovannini L (1971) Arts of Cappadocia, Nagel Publishers, Geneva.

11. yy'a tarihlenen, ordu ve arazi sahibi tarafından kullanılmış avlulu kompleksler olarak değerlendirilmiştir.<sup>76</sup> Erken döneme dair kesin bir bulgu bulunmamakla birlikte Orta Bizans Dönem'de Ousterhout' un görüşüyle büyük manastırların sahipleri güçlü toprak sahipleridir ve manastır sisteminin sosyo-kültürel, ekonomik rolleri vardır.<sup>77</sup> Aziz Basileus'un kuralları çerçevesinde manastırda yer alan klasik metinleri, kutsal kitapları öğrenen keşişler ve bilim öğreten keşişler de bulunmaktadır. 9. yy'ın ilk yarısında okur-yazar keşiş ve rahip çoğunluktadır. Manastırlar aynı zamanda ekonomik anlamda oldukça güçlüdür. İmparatorluk manastırları desteklemiş olsa da kiliselerin ve manastırların oldukça zenginleşmesi, mal mülk sahibi olmaları imparatorluğun, manastıra girecek olan kişinin askerlik görevini yerine getirmiş olması, devlet görevlilerinin kilisede makam sahibi olmalarının yasaklanması gibi düzenlemeler getirmesine neden olmuştur.<sup>78</sup> MS 843 yılında Theodora, keşişleri davet ederek tasvir kırıncı döneme dair sorunları keşişler ile görüşmüş ve bu dönemin sonlanmasıyla manastır yeniden ekonomik gücüne kavuşmuştur.<sup>79</sup> Kırsal kesimlerdeki keşişler ile kent kiliselerindeki, manastırlarındaki keşişler arasında, üretim açısından farklılık olabilmektedir. Kapadokya keşişleri, kırsal kesim keşişleri olarak kabul edildiğinden keşişlerin tarımsal işlerde de faaliyet gösterdikleri düşünülmektedir. Kapadokya keşişlerinin tercih ettikleri yaşam alanlarının bulunduğu manastır yapılarının etrafında ya da alanın içerisinde alternatif yapılar bulunmaktadır. Manastır yapılarının içerisinde ayrıcalıklı nitelendirilen kesime ait mezarlık bulunabilir. Bazı manastır yapılarının Hellen ve Roma mezarlarına yakın konumlanmış olduğu gözlemlenebilir. Cemil köyünde yer alan Keşlik Manastırı'nın sırt alanında Roma mezarına ait izlerle karşılaşılır. Genelde her manastırda sayısı yirmi kişiyi aşmayacak keşişin yaşamış olması ve keşiş odaları, yemekhane, kilise, şapel vd. bölümlerin olması gibi özellikler gözlemlenebilir. Kayaya oyma odalarda, kayaya oyma yatak, kayaya oyma baş yastığı gibi donatılar yer alır. Bazen bunları net olarak belirlemek güçleşir. Keşişler ayrı hücrelerde mi kalmıştır yoksa bir yatakhaneyi

<sup>76</sup> Öztürk F G (2015) Açık Saray ve Çevresinde Bizans Dönemi Yerleşimleri Yüzey Araştırması-2015, s. 491, 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne.

<sup>77</sup> Ousterhout R G, 2019, s.475-76.

<sup>78</sup> Doğan, S (2003) Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, s. 73-89.

<sup>79</sup> Doğan, S, 2003, s. 75.

paylaşmışlar mıdır bunlar her zaman aydınlatılabilen sorular değildir.<sup>80</sup> Genel olarak Kapadokya'daki manastır sistemindeki anlayışa yarı kenobitik denilebilir. Keşişler için burada tam olarak bir yalnız yaşama biçiminden söz edilemez. Keşişlerin, bir kilisenin üst katında, şarap işlikleri, güvercinlikler ya da yine kilise ve şapel gibi yapı unsurlarının da yakınında inzivaya çekilmiş olmaları kenobitik yaşamı destekler niteliktedir. Aziz Basileus'un kuralları çerçevesinde yaşanan münzevilik 9. yy'dan sonra keşişlerin manastır yaşantısı, kurucu kişinin getirdiği kurallar Aziz Basileus'un kuralları dahilinde düzenlenmiştir. Kurucu kişinin isteklerine göre düzenlenen kurallar keşişlere öncülük eder niteliktedir. Bu düzenleme, dâhil olunan manastırdaki görevli başrahibin tercihleri doğrultusunda hayatın rutinlerine dair yasaklar, toplu yemek yenilen mekândaki uyulması gereken davranışlar, bayramlarda ve perhiz günlerinde uyulacak kurallar, manastırda tercih edilmesi gereken giysiler, yasaklanan unsurlar ve cezai yaptırımları kapsayan kurallar bütünüdür.<sup>81</sup> Kapadokya tekelinde bakıldığında, kilisede yer alan banilerde, inziva mekânlarında yazılan dualardan anlaşılacağı üzere kurucu ya da bağışçı kimsenin keşişin inziva yaşantısına etkisi anlaşılmaktadır. Bütünüyle toplumdan, çevresel koşullardan kopuk olmayan keşişin, bireysel yaşantısının karar mekanizmasının kendisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Aziz Basileus'un manastır anlayışında, topluma fayda sağlayan ancak toplumla doğrudan iç içe yaşanmayan bir asketik yaşama biçimi vardır. Bu bağlamda Aziz Basileus'un manastır kurallarına tabi olan keşişliği yaşama biçimi, Mısır'da keşiş Antonius'un münzevilik anlayışından farklılaşır. Keşiş Antonius, inzivasına ortak olmak için çölde inzivaya çekilen diğer keşişler için sistematik kurallar belirlememiştir. Mısır'da başlayan bu inziva hareketi, Aziz Basileus'un kenobitik yaşama biçimine karşın daha bireysel bir inziva niteliğindedir. Keşişler ayrı hücrelerde yaşayarak, vakitlerini oruç tutarak ve dua ederek geçirirler. Mısır'ın Natrun Vadisi'nde Aziz Ammon (294-357) ve yine Mısır'da bulunan Sketis Çölü'nde Aziz Makarius'un (300-390) çevresinde bir araya gelen keşişler bu bölgelerde inzivaya çekilmişlerdir. Keşiş Antonius, Aziz Ammon, Aziz Makarius çevresinde konuşlanmış keşişlerin inzivalarını yaşamalarında ortak yemek yeme, birlikte dua etmek gibi belirli

<sup>80</sup> Rodley L (1985) Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia, Cambridge University Press, s.247-48. Ousterhout R G, 2019,s.495.

<sup>81</sup> Talbot, A M (1999) Bizans Manastır Sistemine Giriş, Cogito 17, s. 166-167.

kurallar yoktur. Keşişler kendi inisiyatiflerinde bir inziva biçimi benimseyerek *lavra* olarak nitelendirilen ayrı yaşadıkları tekil hücrelerde inzivaya çekilmişlerdir.<sup>82</sup> Erken monastisizmin tasvirinin görüldüğü Mısır keşişliğinde, Aziz Pacomius'a kadar gelen süreçte, keşişliğin yaşanma biçiminde Aziz Basileus'un manastır anlayışına spesifik olan bir benzerlik görülmemektedir. Mısır'da lavralarda daha tekil bir inzivayı benimseyen çöl keşişlerine karşın Aziz Pacomius 320'de Thebaid'de bir manastır kurmuş, keşiş katılımının artışından dolayı 329 yılında Pbow, Şeneset ve Tmouson'da başka manastırlar kurmuştur. Aziz Pacomius diğer Mısırlı keşişlere kıyasla bütünüyle bağımsız bir inziva anlayışı olmadığından manastıra dâhil olan keşişleri kolektif kurallar çevresinde toplamıştır. Her bir hücrede üç keşişin yaşadığı manastırlar keşiş sayısı bakımından kalabalıktır. Keşişlerin birlikte dua etmeleri, birlikte yemek yemeleri, giyim ve kuşamlarıyla Aziz Basileus'un manastır kuralları ile benzerlik gösterir. Pacomius öncüllüğünde inzivasını yaşayan keşişler el işleriyle ilgilenirler, Kutsal Kitap okumaları yaparlar. Aziz Basileus'un inziva anlayışında da kutsal metinleri okumak, kutsal metinlerin beraberinde retorik, klasik okumaları yapmak, felsefe ve farklı ilimlerde çalışmalar yapmak önem arz etmektedir. Mısır asketik yaşantısının öncülleri Aziz Basileus ile mukayese edildiğinde derinlikli eğitimiyle Aziz Basileus diğer öncü asketiklerden farklılaşır. Aziz Basileus, beraberindeki keşişlerin de eğitimine önem vermektedir. Mısır'daki çöl keşişleri toplumdan bütünüyle uzaklaşarak, toplumda birey üzerinde kabul gören görevlerden kendilerini izole ederek, manastırlarda inziva yaşamışlarken Aziz Basileusun manastır anlayışına mensup keşişler, hem tekil hücrelerde inzivaya çekilmiş hem topluma görece faydacı bir tutum ile toplumdan tamamen uzaklaşmamışlardır. Mısır manastır sisteminde keşiş sayısının oldukça kalabalık oluşuna nazaran Kapadokya manastırlarında yirmi kişiyi aşmayacak sayıda keşiş olduğu düşünülmektedir.<sup>83</sup> Aziz Basileus, Suriye keşişliğindeki görece ileri çilecilik anlayışını benimseyen sütun azizleri gibi ya da Mısır'ın çöl keşişleri gibi sistematik kuralları olmayan keşişler gibi bütünüyle toplumdan ve diğer keşişlerden bağımsız bir inziva biçimini benimsememiş olup, Aziz Pacomius'un kenobitik inziva biçimini sistematize ederek Kapadokya'da yarı kenobitik inziva biçimini benimsemiştir. Aziz Basileus, topluma da faydayı gözeterek,

---

<sup>82</sup> Hannay, J O (1903) *The Spirit and Origin of Christian Monasticism*, Methuen&Co, London, s.18

<sup>83</sup> Oustehout, R G, 2019, s.495.

gençlere örnek olmak, onlara nasihatlerde bulunmasıyla da bir anlamda toplumsal bir manastır anlayışına da sahiptir.<sup>84</sup>



---

<sup>84</sup> Deferrari, R J (1924) St Basil Letters I-LVIII -1, Harvard University Press, s. xxii

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### KAPADOKYA'DA BİZANS DÖNEMİ KEŞİŞ MEKÂNLARI

#### 3.1.KEŞİŞ SIMEON HÜCRESİ

Keşiş Simeon hücresi Nevşehir'e 20 km uzaklıkta olan Paşabağları içerisinde yer alır (Figür 1).<sup>85</sup> Hücre kayaya oyulmuş konik bir şapelin üst bölümündedir. Keşiş bu mekânı büyük olasılıkla inziva yeri olarak kullanmış olmalıdır. Hücrenin girişi şapelin batı tarafındadır (Figür 2). Giriş yukarı doğru uzayan tünelimsi bir merdivenden sağlanır (Figür 3). Tünel bitimi iki ayrı kayadan oyulmuş odaya çıkar. Merdiven bitimindeki güneyde yer alan ilk oda yıkımdan dolayı günümüze sağlam gelememiştir (Figür 4). Doğu yönünde bulunan odanın batısında münzeviye ait taştan oyma yastık ve iki adet yatak yer alır (Figür 5). Yataklardan biri münzevinin yardımcısına ya da başka bir keşişe ait olmalıdır. Kuzey ve güney yönünde birer masa yer alır. Kuzeydeki masa nişin uzantısı olarak; güneydeki masa ocak işlevi görmesi nedeniyle oyularak yapılmıştır.

Konik oluşumun alt kısmında yer alan şapel, dikdörtgen planlıdır. Naosa kuzey güney aksında uzanan beşik tonozlu dikdörtgen narteks aracılığı ile ulaşılır. Tek naosa sahiptir. Tek apsislidir ve apsis hafif yükseltilmiştir. Apsisin ortasında kayadan kesme bir sunak yer alır. Sunağın iki tarafında girişe doğru uzanan seki vardır. Apsisin sağ tarafında küçük bir pencere yer alır. Tavanında kabartma bir haç detayının olmasıyla tavan görünümü dört parçaya bölünmüş gibi görünmektedir. Kuzeydoğu duvarda küçük bir niş yer alır. Kuzey duvarının büyük kısmı geniş oyulmuş bir arkosoliuma ayrılmıştır. Girişin sağ tarafında doğu duvarına kaya kütesinin dışına oyulmuş

---

<sup>85</sup> Bkz. Jerphanion, G. de 1925-36, s. II- 552-580; Rodley, L. 1985, s. 189- 193; Jolivet-Levy, C., 2015,I, s.134-136; Ousterhout, R. G., 2019, s. 511-518

arkosolium vardır. Apsiste İsa tahtta oturur, yanında Hezekiel peygamber ve İşıya Peygamber ile birlikte betimlenir. Apsis duvarında Bakire Meryem ve Vaftizci Yahya'nın ortasında bulunduğu ve etraflarında havari ve azizlerden oluşan Thomas ve Luka'nın da içinde yer aldığı yaklaşık on sekiz kişilik bir grup resmedilmiştir. Kemerde ortada haç içeren bir madalyon ve etrafında büst betimleri yer alır. Narteks bölümü alçıyla kaplanmış ama panel haricinde boyama yapılmamıştır. Panelde tanımlanamayan bir aziz betimlenmiştir. Naosun tavan betimlemeleri Konstantine, Helena, Solomon ve David'dir. Doğu duvarının kuzey ucunda Aziz Basileus, güney ucunda sütun üzerinde Keşiş Simeon betimi yer alır. Güney duvarında batıdan doğuya doğru Keşiş Simeon ve annesi, Ejderhayı iyileştiren Simeon, Simeon ve yılanı yutan bir kadın, Simeon ve urgan, Simeon ve işi, Daniel aslan çukurunda, Üç Yahudi gencin fırına atılması sahneleri vardır. Batı duvarında ise güneyden kuzeye; Paraskeve, Azize Katrina, Julitta, Theodota, Barbara, Thekla betimlemeleri yer alır. Kuzey duvarında ise batıdan doğuya; Sozon, Christophoros,(?),Leondios, Gregorius,(?),Prokopios, İonanis Khryssostomos betimleri yer alır. Nişte süs detayı yer alır. Keşiş Simeon'un inziva mekânının duvarlarında duvar resmi yoktur ancak doğu duvarda kırmızı aşı boyasıyla yazılmış dualar yer alır.

ΑΓΙΕΟΣ (ΙΕ) ΣΥΜ (ΕΟΝ) ΠΡΕΣ-

ΖΕΥΕ ΥΠΕΡ

ΜΟΥ Τ (ΟΥ) ΑΝΑΖΙΟΥ

[ΣΟΥ] ΔΟΥΛ (ΟΥ) ΤΟΥ

ΑΜΑΡΤ (ΩΛΟΥ).<sup>86</sup>

“Kutsal / Aziz Keşiş Simeon

Değersiz ve günahkâr hizmetkarımı koru.”

[ΑΓΙ] Ε [ΟΣ(ΙΕ)] ΣΥΜ (ΕΟΝ) ΠΡΕ[Σ]-

ΖΕΥΕ ΥΠΕΡ

ΤΟΥ ΣΟΥ [ΔΟΥΛΟΥ]

ΦΕΟΦΑΥ [ΟΥΣ].<sup>87</sup>

---

<sup>86</sup> Jerphanion, 1932, s. 568.

<sup>87</sup> Jerphanion, 1932, s.569.

“Kutsal / Aziz Keşiş Simeon

Hizmetkarın Theophanos’u koru.”

Bir diğerk yazıt ise pencere girintisinin hemen yanında yer alan haçın sağ kolunun boşluğunda yer alır.

Αγιοϑ

Ορεϑ-

τιϑ.<sup>88</sup>

Haçın sol kolundaki yazıt tahrip sebebiyle silinmiştir ancak verilerden elde edilen yazıt:

[A] γηε Φε[ου Ευ] στοχυ (=Ευστογιε), ηπαχ [ουσου μ] ου [χε] σοϑ [ου].<sup>89</sup>

“Tanrı’nın Azizi Eustratios, beni duy ve koru.” Şeklindedir.

Yapı farklı araştırmacılarca tarihlendirilmiştir. Bu bağlamda Jerphanion, yapı için 10. yy – 11. yy’ı, Jolivet-Levy 10. yy başını, Rodley 10. yy’ı, Ousterhout, 10.yy’ı, Cooper ve Decker 10. yy ’ın ilk çeyreğini önerir.

### 3.2. II. KEŞİŞ SİMEON HÜCRESİ <sup>90</sup>

Keşiş Simeon İnziva Yeri’nin 125 m doğusunda bir şapelin karşısında konumlanmıştır (Figür 6).<sup>91</sup> Yerden yaklaşık 4 m kadar yükseklikte girişe sahip olan, tek bir konik içerisine oyulmuş şapelin karşısında iki arkosolium yer alır. Girişten sol ekseninde yer alan arkosolium içerisinde keşişe ait yatak sekisi bulunmaktadır. Diğerk arkosolium içerisinde mezar yer alır. Keşişin yaşamına ve ölümüne ilişkin yazıtlar, bu arkosoliumun çevresinde yer alır (Figür 7). Beyaz zemin üzerine kırmızı boyayla yazılmış, kutsal metinlerden alınmış kutsal sözler ve deyişler yer alır.

<sup>88</sup> Jerphanion, 1932, s. 569.

<sup>89</sup> Jerphanion, 1932, s. 569.

<sup>90</sup> Buradaki inziva mekânında yer alan keşişin de adının Simeon olmasından dolayı bu mekânın adı tezde II. Keşiş Simeon olarak belirtilmiştir.

<sup>91</sup> Jerphanion, G, 1932, s.1: 571-80; Ousterhout, R. G., 2019, s. 511-518; Rodley, L. 1985, s. 192-193

Okunabilenlerden yalnızca ikisi kalmıştır. Rodley, yazıtları incelemiş ve çevirmiştir.

92

“Κ(υρι) ε βοηθη τον / δουλον σου / Κυμεον / μονναχον”<sup>93</sup>

“Tanrım, hizmetkârın Simeon’a yardım et. Münzevi.”

[ + βρ ] εφος επλαστην εν κυλα μητρος μου

μηνας θ τροφης ονκ εδον ηθη

ετρεθομην εν εκ[να]μα[σ]ε[ι] νοτδος.

εξονυστησα εξ ηδιας μ(ητ)ρ(ο) ς μου

Ιδα το κτισμα, επεγνωσα τον κτηστην, |

[..]ΔΟΝΙΙΘΗΝ τε γραφας τας Θεοπνευστους,

κατενοισα τους προς με [εν] τελμ | ενους

ΙΟΙΑ δε ελθον ‘Αδαμ του προτοπλαστου

Οτη τεθνηκεν || κε παντες υ προφητε

ζον ηυτρεπησα τυμβο λελοζευμευ[ον] |

δεξε ουν ταφε, καμε ος τον [στυ] λ[Ιτ] ην +

+ ‘ Ανεπαυσατο ο δουλο[ς] του

Θ(εο)υ Κυμεον μ(ονα) χ(ος) μη(νι) ‘Ιονιω

Θ’ [.....]ετ [ους....] <sup>94</sup>

“Ben annemin rahminde bir bebek olarak yaratıldım.

Dokuz ay? boyunca normal beslenmeden,

Sıvı akışıyla beslendim

Kendi annemden çıktım,

Yaratılışı gördüm ve Yaratıcı’yı tanıdım.

İlahi ilhamla yazılmış yazıları öğrendim(?).

? ve bana gönderilenleri anladım.

? Âdemoğlu ilk yaratılan,

Ölmüş olan (?) ve tüm peygamberler

Hala hayattayken kazılmış bir mezar hazırladım;

<sup>92</sup> Rodley,L.1985, s.192

<sup>93</sup> Jerphanion,G.1925.

<sup>94</sup> Rodley,L.1985.

Beni de adaşım Stilites gibi kabul et.  
Tanrı'nın hizmetkârı keşiş Simeon öldü.  
Dokuz haziranda... Yıldı..." şeklindedir.

Duvar resmi olarak keşiş hücresinde herhangi bir resim ile karşılaşılmamış olup arkosolium karşısındaki şapelde üç panel halinde betimlemeler yer alır. Apsiste Theotokos ve Çocuk İsa yer alırken apsisin iki yan panelinde Aya Yorgi ve Aziz Khristopher yer almaktadır (Figür 8). Jerphanion erken tarihle 10. yy, resimlerin üslupsal özelliklerinden dolayı 11. yy'a; Rodley 10. yy; Oüsterhout ise 11. yy'a tarihlenmektedir.

Günümüzde keşiş hücresi olarak kullanılmış mekân Paşabağları kapsamında kültür turizmine açıktır. Şapel içerisine giriş modern ahşap merdiven ile sağlanmaktadır. Duvar resimleri günümüze tahrip olmuştur. Arkosolium çevresindeki yazıtların birçoğu silinmiş olsa da elde edilen veriler ile kırmızı aşı boyasından yazıt olduğu anlaşılmaktadır.

### 3.3. II. KEŞİŞ SİMEON'UN ÜST KATINDAKİ HÜCRE <sup>95</sup>

Paşabağları'nda yer alan Keşiş Simeon İnziva Yeri'nin 125 m doğusunda bir şapelin karşısında yer alan II. Simeon İnziva Mekânı'nın üst katında konumlanır.<sup>96</sup> Bu mekâna geçiş alt mekânın tavanında yer alan bacadan sağlanır (Figür 6). Doğu duvarında basit yapımlı bir niş yer alır. Hücrede herhangi bir kitabe yer almaz. Tarihleme olarak Oüsterhout 11. yy'ı ileri sürmüştür.

Zelve Ören Yeri'nin kültür turizmine açık olması sebebiyle mekân kapalı değildir. Duvarlarda yağmur suyu ve is tabakası etkisiyle doğal tahribat meydana gelmiştir.

<sup>95</sup> II. Keşiş Simeon'un İnziva Yeri olan inziva mekânının üst katında yer alır. Bu sebeple II. Keşiş Simeon'un Üst Katındaki İnziva Mekanı olarak tarafımdan tez çalışmasına mahsus olarak isimlendirilmiştir.

<sup>96</sup> Oüsterhout, R. G, 2019, s. 511-518.

### 3.4. KEŞİŞ NİKETAS HÜCRESİ

Nevşehir'in Ortahisar Kasabası ve Ürgüp İlçesi sınırları içerisinde Kızılçukur Vadisi'nde yer alır( Figür 9).<sup>97</sup> Konik oluşumlu bir kilisenin (Figür 10) üst katına oyulmuştur. Hücrede yaşanmış olan çökmeden dolayı mimari tasviri tam anlamıyla yapılamamaktadır (Figür 11). Şapelin içerisinden münzevinin mekânına geçiş yoktur. Dolayısıyla münzevi mekânına giriş, şapelin arka tarafında doğudan bir merdivenle sağlanmış olabilir. Erişilmesi pek de mümkün olmayan bu mekânda görünen bir oda vardır ve bu odanın duvarı yıkılmıştır. Mekânın tavanında kabartma tekniği ile yapılmış haç betimi yer alır. Bu haç, kemerin altına yerleştirilmiştir. Kuzey açıklıktan görüldüğü kadarıyla batı duvarda kuzeye bakacak şekilde muhtemelen bir küçük niş olmalıdır (Figür 12). Aynı açıklıktan tam olarak anlaşılmasa da kuzeydoğu duvarda bir başka odaya geçiş sağlanıyor olabilir. Konik yapının üst kısmında doğu uca denk gelecek şekilde konumlanmış muhtemelen bir havalandırma boşluğu yer alır. Hücrenin bulunduğu şapel konik bir oluşumun içine oyulmuştur. Narteksi kare planlı olup beşik tonozludur. Tek nefli olan kilisenin naosu beşik tonozludur. Tek apsisli olup naosunun kuzey ekseninde ek bir mekân yer almaktadır. Apsis at nalı biçimde geniş ve basık yapıdadır. Apsis içerisinde karşılıklı iki küçük niş yer alır. Jolivet-Levy apsis girişinin sonradan genişletildiğini yazmıştır.<sup>98</sup> Keşiş hücresinin görünen odasında yazıt olmasa dahi alt katta yer alan kilisenin duvarında Keşiş Niketas'a atfedilen yazıt vardır. Zafer takının kemerinde sütun üzerinde betimlenen keşiş Yaşlı Simeon Stilites betimlemesinin yanında bir yazıt yer almaktadır. Yazıt, münzevi Niketas için bir yakarı gibidir.

+ΥΠΕΡ VXCOTI PIAC K(AI) [A]ΦΕCΤOC AMAPTI | OV N[I]KITA  
CTVAIT[OV] | ΠΗCΤI ACXHTOV K[.] | ΓICANT[... .] [O|...]<sup>99</sup>

“Niketas'ın kurtuluşu ve affı için bu dua, münzevi inancı ile...”

<sup>97</sup> Thierry, N. 1983, s. 2: 255-281; Rodley, L., 1985, s. 184-189; Jolivet-Levy, C. 1991, s. 53-56; Lemaigre-Demesnil, N. 2010, s. 50-51; Cooper, J. E. ve Decker, M., 2012, s. 115-117; Ousterhout, R. G., 2019, s. 511-518-601.

<sup>98</sup> Jolivet-Levy, C. 1991, s. 53-56.

<sup>99</sup> Ousterhout, R. G., 2019, s. 511.

Bir diğ er yazıt ise naosun doç u duvarında yer alan Vaftizci Yahya'nın elindeki parş ömenin alt kısmındadır.

+ Υπ[ερ] αγηας ηεραρχι / α[ς] δοζις τιν υπερεση / αν ενφεος καρποφορεισαν / τος ΕυραΤιου ευκλεου[ς] / κλησουριαρχου Ζευγους / [και] Κλαδους. αυτον φυλαζον.  
'Αμην<sup>100</sup>

“Zeugos ve Klados'un ünlü komutan yöneticisi (Kleisourarch) Eustratios, kutsal hiyerarş inin ş anı için ilahi ilham aldı ve hizmetine sundu. Tanrı onu korusun. Âmin.” Ş eklindedir.

Keş iş Niketas'ın inziva hücrelerinde resim yoktur. Yalnızca tavanında kabartma haç süsleme yer alır. Kilisenin narteksinin tonozunda ortada bir haç süslemesi ve haç çevrelemiş, birbirini takiben sarmal motifler yer alır. Motifler sarı zemin üzeri kırmızı boyalıdır. Naosun tonozunda yine haç süslemesinin etrafını çevreleyen üzüm motifleri, asma dallarının ya da bereket boynuzu olarak bilinen motifinin etrafından çıkar ş ekildedir. Üzümler sarı yoğunluklu zemin üzerinde kırmızı aş ı boyası ile boyanmıştır. Naosun kemerinde iki taraflı havari betimlemeleri vardır. Güney eksenindeki havarilerin isimleri okunmamaktadır. Kuzey eksenindeki havarilerin isimleri okunur durumdadır. Kuzeyde okunanların isimleri: Simun, Thomas, Markos, Yuhannas, Pavlus'tur. Batı duvarda ayakta duran aziz figürleri yer alır. Bunlar sırayla Damianos, Kosmas, Pandleemon, Anna'dır. Naos tonozunun apsisle birleştiğ i zafer takında Çarmıhta İsa betimlemesi vardır. Bu betimlemenin sol tarafında sütun üstünde yer alan Aziz Simeon (Stilites), Aziz Simeon'un sağ ında elinde beyaz mendil tutan Meryem, doç u duvarında Vaftizci Yahya'nın elindeki parş ömende İncil'in Yuhanna bölümünden 1.29. cümlesi yer alır. Cümle “İşte dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı kuzusu.” ş eklindedir. Apsis bölümünde Theotokos ve Çocuk İsa betimi yer alırken etrafında ise baş melek Mikhael iki eliyle haçlı bir küre tutmaktadır. Diğ er başmelek Gabriel ise beyaz tunik üzerine sarı hymation giyimli ş ekilde betimlenmiştir. Baş melek betimlemelerinin yüzleri silinmiştir. Bakire Meryem betimlemesindeki tahtın altındaki niş in içinde silinmiş bir haç betimi yer alır. Apsise girilen kemerin altında madalyon içerisinde

<sup>100</sup> Rodley,L.1985

Eski Ahit peygamberlerinden beş peygamber betimlemesi yer alır. Ancak sadece ikisi tanınabilir durumdadır. Davud sakallı resmedilirken Salomon sakalsızdır. Jolivet Levy'nin Salomon (Süleyman) olarak tanımladığı kişiyi Lyn Rodley emin olmamakla birlikte Daniel olarak tanımlamıştır. Kiliseyi araştırmacılardan Thierry 7. yy- 8. yy; Jolivet-Levy 9. yy; Rodley 7. yy sonları 8. yy başı; Lemaigre-Demesnil 9. yy; Cooper ve Decker 9-10. yy; Ousterhout 9-10. yy olarak tarihlemiştir.

Günümüzde keşiş mekânı olarak kullanılan kısım epey tahrip olduğundan mekâna ulaşmak mümkün değildir. Kilisenin kapısının demir parmaklıktan yapılmış bir kapı ile kapalıdır. Doğal tahribat sebepli herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için kilisenin demir parmaklı kapısı genelde kilitlidir. Narteks ile naos arasındaki doğu duvarı günümüze ulaşmamış yıkılmıştır.

### 3.5. AYVALI KİLİSE KEŞİŞ HÜCRESİ

Çavuşin köyüne 1 km mesafede konumlanan Güllüdere Vadisi'nde yer alır<sup>101</sup> (Figür 13). Ayvalı Kilise, kuzey-güney eksenli olup dikdörtgen planlı, doğu-batı uzantılı iki neflidir. Keşişin mekânı kilisenin kuzey nefinin kuzeyinde yer alan dikdörtgen planlı bir üst mekândır (Figür 14). Kuzey nefin üstüne denk gelir. Günümüzde kilise kapalı olup dışarıdan ziyarete açık değildir. Kuzey nefin kuzey ekseninin tavanında yer alan keşiş hüccresine doğudaki kapıdan girilir. Fakat bu giriş kapısı günümüzde duvar örülerek kapatılmıştır.

Kilisenin kuzey nef kuzey duvarında yer alan arkosoliumun kemerinde yazıt yer alır (Figür 15). Yazıt, kilisenin tarihi açısından da bilgi vermektedir.

“[...Ἰω]άννι[ς εὐχα]ριστισάμην αὐτον ἅγιον ἔτος κόσμου, ςΥ[.c.15] ἐν μηνί Νοεμβρίου ἡς τὰς ιδ’ ”<sup>102</sup>

“I, John, gave this holy (place?) as a thankoffering, in the year of the world 64 • •, in the month of November, on the fourteenth.”<sup>103</sup>

<sup>101</sup> Rodley, L. 1985, s. 207-213; Türker, A. 2008;Lemaigre-Demesnil, 2010, s. 43-44;Ousterhout, R. G. 2019, s. 516-517-518.

<sup>102</sup> Rodley, L. 1985, s. 211

<sup>103</sup> Rodley, L. 1985, s. 211

“Ben İoannes, bu kutsal mekânı dünya senesinin 64... Kasım ayının 14’ünde şükran sunusu için verdim.”

Bir diğer yazıt ise kuzey nefin kuzey duvarında yer alan arkosoliumun kemerinde tasviri bulunan keşiş Makarios figürünün yanındadır (Figür 16).

“Υπέρ εὐχίης του δουλου του Θε(εο) ὁ / Μακαρ μοναχου του EN[....] BON[.]”<sup>104</sup>

“For the prayer of the servant of God, Makar(ios?), monk of...”<sup>105</sup>

“Tanrı’nın hizmetkârının duası için,

Makarios,... keşişi...”

Kilisede keşişe dair duvar resmi, kuzey nefin kuzey duvarında yer alan arkosoliumun hemen yanında betimlenen keşiş Makarios figürüdür (Figür 16). Makarios’un halesinin sağında ve solunda yazıt yer almaktadır (Figür 17). Kiliseyi Rodley 10. yy, Türker 10. yy, Ousterhout 10. yy olarak tarihlemiştir.

### 3.6. KARABAŞ KİLİSESİ KEŞİŞ HÜCRESİ

Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesine bağlı Soğanlı Vadisi’nde yer alır. Soğanlı Vadisi’nin girişinden 300 m kadar doğusunda yolun sağ tarafındadır (Figür 18).<sup>106</sup> Ana kiliseye sonradan eklenen, birbirinden farklı yükseklikte olan üç nefin birleşimiyle yapılmış bir kilisedir (Figür 19).<sup>107</sup> Ana kilise kuzeyde yer alır. Dikdörtgen planlı, narteksi, tek nefli, nef beşik tonozlu ve apsislidir. Kilisenin girişinde kuzey- güney yönlü iki mezar ve nartekste zeminde de mezarlar yer alır. Kuzey duvar boyunca uzanan üç adet niş vardır. Sonradan eklenen iki kilise de dikdörtgen planlıdır. İkinci bölümün batısında yer alan mekân düzensiz formdadır ve üçüncü nefe bağlanır. Mekânın kuzey ucunda bir adet mezar yer alır. İlk üç bölüm dikdörtgen planlı, son yapı düzensiz formda kare plana yakındır. Bütün yapılar apsislidir. Neflerin uzantısı değişken olup ilk iki nef

<sup>104</sup> Rodley, L. 1985, s. 211

<sup>105</sup> Rodley, L. 1985, s. 211

<sup>106</sup> Rodley, L. 1985, s. 193-202; Jolivet-Levy, C. 1991, s. 258-260; Ousterhout, R. G. 2019, s. 176-181.

<sup>107</sup> Ousterhout, R G, 2019, s. 178.

kuzeydoğu ve üçüncü ve dördüncü nefler ise güneydoğu ekselidir. Üçüncü kiliseye ikinci kiliseden açılmış alçaltılmış bir kapıdan girilmektedir. Yapının orijinal halinde üçüncü nef ile dördüncü nef arasında bir pencere varken günümüzde bu iki yapı arasındaki duvar yıkılmış ve açıklık oluşmuştur. Üçüncü nef ikinci kilisenin zemininden daha yukarı seviyededir. Üçüncü kilise düz tavanlı olup, iç mekânın etrafını bir seki çevrelemiştir. Zeminde mezarlar yer almaktadır. Güneye açılan penceresi günümüzde kapanmıştır. Güneydeki düzensiz formlu en son yapıya geçişte bir mezar ve son yapının içerisinde de iki mezar bulunmaktadır. Üçüncü yapıdan dördüncü yapıya geçiş batıdan uzanan bir geçitten sağlanmaktadır. Dördüncü mekânın zemin seviyesi, bitişiğindeki nefin zemininden daha alçak yapıdadır ve bu da yapının mezarlık işlevi gördüğünü kanıtlar niteliktedir.<sup>108</sup> Güney ekseninde bir seki üzerinde büyük bir mezar girintisinin altında iki küçük mezar, zeminde iki mezar yer almaktadır. Dördüncü nefte yer alan mezar odasının duvarlarında yer alan keşiş betimlemelerinin yanında yazıtlar vardır.

“Μηνι Αυγουσ / του ις τας ενε / α ετελη / οθιν ο / δουλος / του θ(εο)υ / Φοτις”<sup>109</sup>

“Tanrı'nın kulu Photios, öldü, 9 Ağustos.” (Figür 20, a).

“Μηνι Εετεςριου, ις τας δεχχ, ε[τε] λιοθιν ο δουλος του θεου Βαρδας.”<sup>110</sup>

“10 Eylül'de ölen Bardas” (Figür 20,b).

“Μηνι Φεροχρηου, ις τας τρης, ετεληοθην ο δουλος του θεου Ζα(χαριας).”<sup>111</sup>

“Zacharias, 3 Şubat'ta öldü.” (Figür 20,d).

Dördüncü nefte yer alan mezar odalarının duvarında keşiş betimleri Rodley tarafından çizilmiştir. Keşişler ayakta, sağ ellerini haç tutarak havaya kaldırır biçimde betimlenmişlerdir (Figür 20). Sol elleri ise göğüs hizasındadır. Sol ilk sıradaki keşiş (a), üst ortada betimlenen keşiş (b) ve alttaki (d) keşişin giysileri kare boyunlu, dökümlü tunik giysidir. Buna karşın sağ üst köşedeki keşiş (c) sivri başlıklı betimlenmiş olup omophorion giymiştir.

<sup>108</sup> Ousterhout, R G,2019, s.180.

<sup>109</sup> Rodley, L.1985.

<sup>110</sup> Jerphanion, G, 1936, s. 357.

<sup>111</sup> Jerphanion, G, 1936, s.357.

Günümüzde inziva mekânı olarak değerlendirilen dördüncü nefi üçüncü neften ayıran duvar yıkılmıştır. Kiliseyi Rodley 10. yy- 11. yy, Jolivet-Levy 11. yy, Ousterhout 11.yy olarak tarihlemiştir.

### 3.7. BAŞKÖY KEŞİŞ HÜCRESİ

Kayseri ilinin Yeşilhisar ilçesine bağlı Başköy köyünün “Eski Başköy” adıyla bilinen yerleşimin kuzey yamacında konumlanmıştır.<sup>112</sup> Yapı yaşam ve ibadet mekânı olarak iki bölüme ayrılır (Figür 21). Giriş batıdan sağlanır. Yapının kuzey ekseninde birbirinin içinden geçilen iki ibadet mekânı yer alır. İlk dua odasının batı duvarında oyulmuş bir nişli koltuk, doğu duvarda derin bir niş yer alır. Nişlerin kenarları silmelerle vurgulanmıştır. Bu odanın kuzeyinde bulunan diğer dua mekânına geçiş günümüzde mekânda yer almayan kemerin altından sağlanıyordu. Bu dua mekânının batı ekseninde bir koltuk uzantısı, doğu ve kuzeydoğu duvarlarında da niş yer alır. Bu nişler birbirine aynı oranda yapılmıştır. Yapının girişinden baktığımızda, batıda ve güneyde bulunmak üzere iki bölümlü yaşam mekânı ile karşılaşırız. Doğuda konumlanan odanın planı kareye yakın dikdörtgen biçimdedir (Figür 22).Mekânın kuzey duvarında uzunlamasına bir oturma sekisi, kuzeybatısında bir koltuk yer alır. Güneyde yer alan yaşam mekânına bu mekânın güneyinde yer alan kemerden geçiş sağlanır. Güneydeki yaşam mekânı dikdörtgen plana yakındır. İnziva hüccresinin batısında yer alan yaşam alanının doğu duvarının kuzeyinde yazıt yer alır.

ὕψηλοτερα τῶν ουρανῶν -v- και ἀγῆωτερα τῶν χερου [βιμ] (ὡς τεκοῦσαν τῶν ὄλων δεσπότην, μεγαλύνομεν)

Çeviri: “Göklerin en yükseği, Kerubimlerin en kutsalı (çünkü sen her şeyin efendisini dünyaya getirdin, sana hamd ediyoruz)”<sup>113</sup>

Diğer yazıt ise yaşam mekânlarından doğu bölümde yer alan mekânın kuzey duvarında betimlenen Meryem figürünün başındaki unvandır.

“(ἡ) [ἀ]γία θεοτόκος”

<sup>112</sup> Peker, N – Uyar T.B, 2011 – s.283-302.

<sup>113</sup> Peker, N – Uyar T.B, 2011.

“Agia Theotokos”

Yaşam mekânlarından doğu ekseninde yer alan mekânın kuzey duvarında kucağında Çocuk İsa'yı taşıyan Meryem ve Meryem'in iki yanında başmelek Gabriel başmelek Mikhael betimlenmiştir (Figür 23). Meryem'in başının üzerinde Agia ve Tanrı doğuran anlamına gelen Theotokos unvanı bulunur. Duvarda betimlenen bir diğer figür Sütun Azizi Daniel betimidir.

### 3.8. KEŞLİK MANASTIRI ARCHANGELOS KİLİSESİ ÜZERİNDE KEŞİŞ HÜCRESİ

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil köyünün 2 km çıkışında, yolun güneyinde konumlanan Keşlik Manastırı içerisinde (Figür 24).<sup>114</sup> Keşlik Manastırı'nın girişinde ayazma karşısında bir kaya kütesine oyulmuş Archangelos Kilisesi'nin üst kısmında ve yerleşim alanına yayılım gösteren inziva mekânları yer alır (Figür 25). Archangelos Kilisesi zaman içerisinde farklı aşamalardan geçmiştir. Tek nefli (güney nef) ve narteksi olan kiliseye ek olarak kuzey nef yapılmış ve narteks uzatılmıştır. Güney ve kuzey nef doğu-batı uzantılı olup narteks genişletilmiş kuzey-güney uzantılıdır. Güney ve kuzey nefte de apsis mevcuttur. Apsis bölümü naos bölümünden bir basamak kadar yükseltilmiştir. Hücresel mekân kilise ile aynı koni içerisinde, üst bölümünde kuzey ekseninde yer alır (Figür 26). Dikdörtgen bir açıklıktan girilen mekâna giriş batıdan sağlanır. Yapının içerisinde sadece tabanı kalmış bir sütun vardır. Demesnil-Lemaigre, yapının ilk evresini tanımlamak zor olduğunu çünkü sonraki dönemlerde güvercin ve arı işliği olarak kullanıldığını belirtir. Keşlik vadisine bakan duvarda iki açıklık yer alır. Kuzey duvarda dikdörtgen biçimde niş yer alır. Güney duvarda bir pencere ile iki havalandırma deliği bulunur. Zeminde bir delik bulunur ve bu delik esas halini koruyamamıştır. Archangelos Kilisesi'nin hemen üzerine denk gelir. Kilisenin güney apsisinde keşiş betimleri yer alır (Figür 27). Güney nef apsisinde yer alan betimlemelerin kazıma ve dökülmeyle hasar almasından dolayı figürler tam olarak belirli değildir. Kuzey ekseninde nişin üzerindeki keşiş (10) mavi renkte himation

<sup>114</sup> Jerphanion, G. 1936, II. s. 128-145; Rodley, L. 1985, s. 157-160; Jolivet-Levy, C. 1991, s. 159-163; Altunkaynak, S. 2006; Lemaigre Demesnil, N. 2010, s. 130-133; Ousterhout, R. G. 2017; Uyar, T. 2008, s. 119-129.

giymiş, giysisi başını da örter durumda ve ihtiyar görünümüdür. Başında sarı halesi, sol elinde kitabı yer alır. Bir diğer keşiş betimi (9) apsinin güneyinde en son betimlenen figürdür. İhtiyar görünümlü, gri sakallı olup başında sarı halesi vardır. Giysisi tunik biçimli başını da örter biçimdedir. Tolga Uyar, kuzeyde yer alan keşişin Simeon olduğunu ve ellerini açar biçimde dua ederek hemen karşısına güney uca konumlanmış olan keşiş Daniel'e bakar biçimde betimlenmiş olduğunu belirtir(Figür 28).<sup>115</sup> Günümüzde yalnızca kültür turizmine açık bir ziyaret mekânı olarak kullanılmaktadır. Manastır alanından sorumlu bir görevli tarafından alanın bakımı yapılmaktadır. 2021 yılı içerisinde zedelenen bazı yapılarda yenileme çalışması yapılmıştır. Archangelos Kilisesi'nin duvar resimlerine bakıldığı zaman güney nef resimleri kuzey nef ve nartekse oranla daha iyi korunmuş durumdadır. Araştırmacılar Jerphanion 9,10 ve 12. yy, Rodley 13. yy, Jolivet-Levy 13. yy, Lemaigre Demesnil 9. yy (Keşişlik hücrelerini kilisenin erken evresine tarihlemiştir), Ousterhout 13. yy, Uyar, T. – 13. yy olarak tarihlemiştir.

### **3.9. KEŞLİK MANASTIRI KEŞİŞ HÜCRESİ 2**

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında yolun güney lokasyonunda yer alan Keşlik Manastırı dâhilindedir.<sup>116</sup> Kilisenin hemen üzerindeki hücrenin güney batısında yer alır. Girişi doğudandır. Girişin kuzeyinde dikdörtgen biçimli bir niş yer alır. Düzensiz plandadır (Figür 29). Pencere açıklığı kuzeyde derin bir nişin içinde yer almaktadır. Lemaigre-Demesnil keşiş hücrelerini Archangelos Kilisesi'nin erken evre kabul ettiği 9. yy'a tarihler. Günümüzde yapı kültür turizmine açıktır. Yapıya çıkış yemekhanenin kuzeyinde yokuş bir yoldan sağlanır. Duvar resmi ve yazıt yer almamaktadır.

### **3.10. KEŞLİK MANASTIRI KEŞİŞ HÜCRESİ 3**

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzağında yolun güney iç kısmında yer alan Keşlik Manastırı içerisinde yer almaktadır. Hücre kilisenin üst kuzey ucunda yer alır. Hücreye giriş kilisenin yemekhane ve ayazmanın avlusundan kısa bir koridordan ulaşılmaktadır. İç kısmında birbirinden farklı iki alan yer alır (Figür 30).

<sup>115</sup> Uyar, T. 2008, s. 119-129.

<sup>116</sup> Lemaigre-Demesnil, N. 2010, s. 131.

Dikdörtgen biçimde bir oda ve depo gibi kullanılan bir mekân vardır. Doğu duvarında iki niş yer alır. Yerde düzenli açılmış bir delik bulunur. Depo gibi kullanılan oda batı yönlüdür. Duvarında dolap kullanılmış bir bölüm vardır. Ayazma ve kiliseye iki pencere açılmaktadır. Yemekhane ve havalandırma delikleri bu açılmış pencere sırasındadır. Hücrede yaşayan keşişin manastır yaşantısını görebileceği bir konumdadır. Lemaigre-Demesnil diğer keşiş hücreleriyle birlikte bu hücreyi de 9. yy'a tarihler.

### **3.11. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 4**

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güney iç kısmında yer alan Keşlik Manastırı içerisinde yer almaktadır.<sup>117</sup> Manastır alanının kuzeydoğusunda konumlanan hücrenin girişi kuzeybatıdan sağlanır (Figür 31). Girişin karşısında eni dar, uzun bir niş yer alır. Batı duvarda kapıya yakın bölümde dolap görevi gören bir niş yer alır. Havalandırma penceresi güney duvarın içine açılmıştır. Tabanında yer alan delik zaman içerisinde aşınma sonucu açılmış bir delik olmalıdır. Lemaigre-Demesnil tarafından hücresinin 9. yy'a tarihlenir. Günümüzde yapıya giriş zordur. Keşlik Manastırı'nın genel olarak kültür turizmine açık olmasıyla hücrenin bulunduğu lokasyon da ziyaret edilebilir.

### **3.12. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 5**

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güney iç kısmında yer alan Keşlik Manastırı içerisinde yer almaktadır.<sup>118</sup> Dikdörtgen bir açıklıkla havalandırma deliği vardır (Figür 32). Girişin karşı duvarında yüksek bir niş yer alır. Girişin sol duvarında bir niş ile havalandırma sağlanmaktadır. Nişin yanında bir raf yer alır. Zaman içerisinde doğal tahribata uğramıştır ancak nişler ve havalandırma boşluğu hala yerindedir. Araştırmacı Lemaigre-Demesnil hücreyi 9. yy'a tarihler.

---

<sup>117</sup> Lemaigre-Demesnil, N,2010, s. 132.

<sup>118</sup> Lemaigre-Demesnil, N, 2010, s.132.

### 3.13. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 6

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güneyinde yer alan Keşlik Manastırı içerisinde yer almaktadır.<sup>119</sup> Alanın batı ucunda kayalıkla sınırlı olanın bölümün güneyinde konumlanmaktadır. Yapının orijinal girişi kuzeybatı cephesindedir. Fakat günümüzde batı yer alan bir açıklıktan giriş sağlanmaktadır. Mekânın ön kısmında dar bir geçiş vardır(Figür 33). Güney duvarının batı köşesinde hücrenin havalandırılması sağlanmaktadır. Doğu duvarda bir niş yer alır. Alçak bir duvar odada dikdörtgen bir bölme oluşturmuştur. Manastırın cephesine bakan pencere olabilecek bir açıklık vardır. Lemaigre-Demesnil hücreyi 9. yy'a tarihlenmiştir.

### 3.14. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 7

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güneyinde yer alan Keşlik Manastırı içerisinde yer almaktadır. Manastır alanının batı yakasından patikaya uzanan ucunda yer almaktadır.<sup>120</sup> Mekâna giriş dikdörtgen bir açıklıkla sağlanır (Figür 34). Kapısının kapalı olmasını sağlayan çentikler hala yerindedir. Girişin karşısına konumlanmış taşlarla örülmüş boşluk havalandırma boşluğudur. Hücre ile aynı doğrultuda olan geniş oyulmuş bir alan yer alır. Güney duvarında, tabandan alçaltılmış bu yer olasılıkla depo olarak kullanılmıştır. Keşlik Manastırı'nın kültür turizmine açık olmasıyla hücre mekânı da ziyaret edilebilir durumdadır. Mekâna giriş orijinal dikdörtgen açıklıktan sağlanır. Zaman içerisinde aşınmalara uğramıştır. Havalandırma boşluğu olarak kullanılan delik taşlarla kapatılmıştır. Araştırmacı Lemaigre-Demesnil yapıyı 9. yy'a tarihlenmiştir.

### 3.15. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 8

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güneyinde konumlanan Keşlik Manastırı içerisinde yer alır.<sup>121</sup> Alanın batısında yer alan hücre 6 ve hücre 7'nin kuzeydoğusundadır. Mekâna giriş batıdan sağlanmaktadır (Figür 35). Dar koridorumsu girişe sahip olan mekân yuvarlak planlıdır. Mekânın güneyinde iki niş, batısında küçük iki niş ve doğusunda bir niş yer alır. Doğudaki nişin

<sup>119</sup> Lemaigre-Demesnil, N,2010, s. 132.

<sup>120</sup> Lemaigre-Demesnil,N,2010,s.133.

<sup>121</sup> Lemaigre-Demesnil, N,2010, s.133.

ortasında silindirik bir delik vardır. Bu delik havalandırma boşluğu olmalıdır. Keşlik Manastırı'nın ziyarete açık olması sebebiyle alan ziyaret edebilir. Günümüze giriş tahrip olmuştur.

### **3.16. KEŞLİK MANASTIRI HÜCRE 9**

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Cemil Köyü'nün 2 km uzaklığında, yolun güneyinde konumlanan Keşlik Manastırı içerisindedir.<sup>122</sup> Manastırın kuzey ucunda yer alır. Batıdan eğimli, dar, dikdörtgen biçimde bir açıklıktan mekâna giriş sağlanır (Figür 36). Mekân içerisi geniş bir alandır. Kareye yakın planlıdır. Güneybatı köşede silindirik delik vardır. Havalandırma boşluğu olması muhtemeldir. Kuzeybatı duvarda yükseltilmiş, bir niş yer alır. Doğu duvarda niş vardır. Günümüzde mekânın girişi düzgün açıklıktadır. Nişleri korunmuştur.

---

<sup>122</sup> Lemaigre-Demesnil, N,2010,s.133.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### DEĞERLENDİRME

#### 4.1. MİMARİ ve ORGANİK BAĞLANTILAR AÇISINDAN KEŞİŞ HÜCRELERİ

Kaya mimarisinin örnekleri dünyada Sicilya, Etiyopya, Lalibela, Çin, Ürdün'de yer alan Petra'da, Hindistan'da yer alan Ellora'da örnekleriyle<sup>123</sup> karşımıza çıkarken Anadolu'da Bizans bağlamında en bariz örneği Kapadokya'dır. Doğanın getirdiği peyzajın insan eliyle biçimlenmesi sonucu bölgede kaya mimarisi öne çıkmıştır. Tüflerden oluşan kayanın kolay biçimlenir oluşunun yanı sıra uçsuz bucaksız peyzaj hem sivil hem de dini yaşama uygun bir alan sunmuştur. Kiliselerin üst katlarına ya da civarına yerleştirilmiş keşiş mekânları da kayayı oyma yöntemi ile yapılmıştır. Kilise mimarisinin dönem dönem farklılaşması gibi keşiş mekânları da kendi içerisinde farklılıklar ve benzerlikler gösterir.

Değerlendirmenin bu bölümü iki alt bölümden oluşur. İlk bölümde Kapadokya'da Bizans dönemine tarihlenen keşiş hücrelerinin tez kapsamına alınan örneklerinde mimari öğeler tespit edilerek mekân iç tasarımının farklılık ve benzerlikleri ele alınmıştır. İkinci alt bölüm Keşiş hücrelerinin yerleşim alanları, manastırlar ve kiliseler ile organik bağlantılarını (yakınlık dereceleri ve görsel bağlantılar) irdelemeyi amaçlar.

---

<sup>123</sup> Kostof, S (1989) Caves of God: Cappadocia and its Churches, Oxford University Press, UK, s. 18.

#### 4.1.1. KEŞİŞ HÜCRELERİNİN PLAN ÖZELLİKLERİ ve MİMARİ ELEMANLAR

Plan:

Kızılçukur Vadisi'nde Üzümlü Kilise'nin üst katında bulunan Niketas'ın hücre, Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde yer alan Başköy keşiş hücreindeki doğudaki yaşam mekânı, Cemil köyü Keşlik Manastırı'nda bulunan Hücre 4 ve Hücre 9 kare plana yakındır. Zelve Ören Yeri'nde bulunan Simeon'un hücreindeki yıkılan odanın üstündeki inziva odası, II. Simeon Hücresi, Güllüdere Vadisi'nde yer alan Ayvalı Kilise hücresi, Soğanlı Vadisi'nde bulunan Karabaş Kilisesi'ndeki hücre, Archangelos Kilisesi üzerindeki hücre, Cemil köyündeki Keşlik Manastırı'nda bulunan Hücre 5 ve Hücre 6 dikdörtgen planlıdır. Keşlik Manastırı Hücre 8 yuvarlak plana yakındır. Keşlik Manastırı Hücre 2, Hücre 3, Hücre 7 ve Başköy keşiş hücresi dua mekânlarının planları ise düzensizdir. Keşiş hücrelerinden Simeon'un hücreindeki ilk oda günümüzde güney duvarı yıkılmış olduğu için yeterli veri elde edilememektedir.

Yatak:

Yatak Simeon Keşiş Hücresi ve II. Simeon Keşiş Hücresi'nde yer alırken, yastık yalnızca Simeon Keşiş Hücresi'nde batı duvarda yan yana yer alır. Simeon keşiş hücrelerinde tek bir tane yatağın olmaması, hemen yanına konumlanmış diğer yatağın olması da keşişin mekânda tamamen yalnız kalmadığını da düşündürür. Diğer yatak keşişin yardımcısı ya da keşişlik yolculuğunda olan başka birine ait olabilir.

Altar:

Altar amacıyla kullanılmış iki mimari öge yalnızca Simeon Hücresi'nde olup mekânın doğu duvarında, kuzey-güney eksenli yan yanadır. Kuzeydeki altar derin bir nişin uzantısı biçiminde oyulmuştur.

Niş:

Simeon'un mekânında doğuda, II. Simeon hücresinin doğuda yer alan arkosoliumun yanında bir, III. Simeon Keşiş Hücresi'nde odanın doğu duvarında, Niketas'ın mekanında batı duvarda, Başköy'de ilk dua odasının doğu duvarında, bu odanın

içinden geçilen diğer dua odasının doğu ve kuzey-doğu duvarlarında birer tane, Keşlik Manastırı'nda Hücre 2'nin girişinin kuzey duvarında, Hücre 3 girişinin doğu duvarında iki, Hücre 4 girişinin karşısında güneyde dar ve uzun biçimde bir tane, Hücre 5 girişinin güneydoğusunda bir tane, Hücre 6 girişinin doğu duvarında bir, Hücre 8'de güney duvarında iki, batısında iki, doğusunda bir, Hücre 9'un kuzeybatı duvarında yükselti niş yer alır. Benzerlik açısından bakıldığında doğu duvarda niş örnekleriyle Simeon, II. Simeon ve III. Simeon keşiş hücreleri, Başköy'de iki dua mekânında, Keşlik Manastırı Hücre 3, Hücre 6 ve Hücre 8'de karşılaşılmaktadır. Archangelos Kilisesi üst katında bulunan hücrelerinde ve Karabaş Kilisesi keşiş hücrelerinde niş yoktur.

#### Koltuk:

Başköy Keşiş Hücresi'nde dua ve yaşam mekânlarında koltuk yer alır. Diğer hücrelerde koltuk tanımı yapılamamıştır.

#### Dolap Nişi:

Dolap olarak işlev görmüş mimari öge yalnızca Keşlik Manastırı'nda bulunan Hücre 3 ve Hücre 4'te yer alır.

#### Pencere ve Açıklıklar:

Simeon Hücresi'nde kuzey duvarda bir pencere, Archangelos Kilisesi üstündeki hücrenin güney duvarında iki açıklık ile bir pencere, Hücre 3'ün içerisinde depo amacıyla kullanılmış odanın ayazma ve yemekhaneye bakan kuzey duvarında iki pencere, Keşlik Manastırı'nda bulunan Hücre 2'nin kuzey duvarında bir pencere, Hücre 4 güney duvarda bir açıklık, Hücre 5 kuzeydoğu ekseninde bir açıklık, Hücre 6'da güneybatı köşede bir açıklık, Hücre 7 girişinin karşısındaki duvarda bir açıklık, Hücre 8'in doğu duvarındaki nişin içerisinde bir açıklık, Hücre 9'un güneybatı köşesinde bir açıklık, Karabaş Kilisesi keşiş hücrelerinin güney duvarında bir pencere yer alır. Simeon, Hücre 3 ve Hücre 2'nin pencereleri kuzey duvarda yer almaktadır. Karabaş Kilisesi haricinde diğer bütün pencere ve açıklıklar mekânın dışına bakar. Karabaş Kilisesi'nde yer alan hücrenin penceresi kilisenin üçüncü nefe açılır. Archangelos Kilisesi'nin üstündeki hücrenin penceresi manastırı göreceği şekilde konumlanır.

Başköy keşiş mekânında pencere ve açıklık yer almamaktadır. Simeon ve Archangelos Kilisesi'nin üst katındaki ve Hücre 3'ün deposundaki iki pencere buldukları dış alanı gösterirken Karabaş Kilisesi'nde bulunan hücrenin penceresi iç mekâna açılır. Archangelos Kilisesi'nin üstündeki hücrenin tabanında, III. Simeon hücresinin tabanında delik bulunur. Ayvalı Kilisesi'nde bulunan hücre dair yayınlarda veri elde edilemediği ve günümüzde içerisine erişim tamamen kapalı olduğu için mimari analizi yapılamamaktadır.

#### **4.1.2. KEŞİŞ HÜCRELERİNİN ORGANİK BAĞLANTILARI**

Çalışma doğrultusunda tanımlanan keşiş hücrelerinin bazısı doğrudan aynı kaya kütlesi içerisine oyulmuştur. Kiliseyle bağlantılı hücreler ile müstakil hücreler iki alt başlıkta belirtilmiş olup hücrelerin çevrelerinde konumlanan kilise, şapel gibi yapılarla organik-inorganik ilişkileri değerlendirilmiştir.

##### **4.1.2.1 BİR KİLİSEYLE BAĞLANTILI KEŞİŞ HÜCRELERİ**

Tez kapsamında keşiş hücrelerinden bir kiliseyle bağlantılı olarak ele alınan keşiş hücreleri Simeon Keşiş Hücresi, II. Simeon Keşiş Hücresi, Niketas Keşiş Hücresi, Ayvalı Kilise Keşiş Hücresi, Karabaş Kilisesi Keşiş Hücresi, Archangelos Kilisesi Keşiş Hücresi'dir.

Paşabağları içerisinde yer alan Aziz Simeon Şapeli, üç başlı, konik biçimli bir kaya görüntüsündedir. Yapının üst katında yer alan Keşiş Simeon'a ait olduğu düşünülen<sup>124</sup> keşişlik mekânının girişi batıdadır (Fig. 1,2,3). Mekâna kayadan biçimlenmiş bir merdivenle çıkılır. Kilisenin bulunduğu çevreyi gören pencere, havalandırma ve ışık için açılmış olmasının yanı sıra keşişin kilise ile bağlantısını gösterir. Mekâna çıkılan kayadan oyma merdivenin dik ve görece zahmetli olması, bir keşişin inzivasının gereksinimi olmalıdır. Yaşlı Aziz Simeon'un, yüksek bir sütun üzerinde inzivasını yaşaması gibi, buradaki Simeon da yüksek konik yapı üzerine yerleşmiştir. İsminin Simeon olması keşişin Yaşlı Simeon'u onore etmek amacı taşıyabilir ya da ismi zaten Simeon olabilir. Bu konuya dair net bir bilgi bulunamamıştır. Ancak buradaki Simeon,

---

<sup>124</sup> Jerphanion, G (1925-36) s. 553

yalnızca bir sütun ve sütun üzeri platforma yerleşmemiş, bir şapel üzerinde, yatağı, aydınlatma nişi, dua alanı ve ocak<sup>125</sup> olarak kullanmış olduğu düşünülen elemanlarla donatılmış bir mekânda yaşamıştır. İbadetini yapabileceği bir şapel varken aynı zamanda odasında da dua için sunağa ihtiyaç duymuştur.

Keşiş Simeon, hücrelerinde inzivasını yaşarken Aziz Simeon Şapeli'nin üst katında yer almasıyla şapel ile doğrudan bağlantılıdır. Keşişin hücre penceresi yerleşim alanını görecektir. Keşiş gerek pencerenin yerleşim alanını görmesi ile gerek hücrenin bulunduğu yerleşim alanında diğer şapel ve keşiş hücrelerinin bulunması ile bu yapılarla bir bağ içerisindedir. Yerleşim alanındaki diğer hücrelerin Aziz Simeon Hücrelerine uzaklığı görece yakındır. Bu durumda keşişler birbirleri ile bağ kurmuş olmalıdırlar.

II. Keşiş Simeon'un İnziva Yeri – Mekân 2 olarak isimlendirilmiş olan mekân Paşabağları içerisinde, Aziz Simeon Şapeli'nin yaklaşık 100-125 m doğu ekseninde konumlanmış, yerden 4 metreye yakın yükseklikte yer alan konik bir şapelin karşısında yer alır. Şapelin narteksi, duvar resmi ile süslenmiş naosu, Theotokos ve Çocuk İsa resimleriyle süslenmiş apsisi vardır.<sup>126</sup> Şapelin karşısında konumlanan arkosolium mezarlardan solda olanının içerisinde bir yatak yer alır. Bu yatak muhtemelen keşişe aittir. Mekânın tavanında bir baca deliği bulunur ve bu baca deliğinden üst katta yer alan başka bir odaya ulaşılır. İki keşiş aynı oyma yapı içerisinde ayrı mekânlarda yaşamış olabilirler. Günümüzde üst mekâna ulaşan baca açıklığından başka bir geçiş yoktur. Olasılıkla aracı merdiven vasıtasıyla çıkmıştır. Burada yaşayan keşiş Aziz Simeon Şapeli'ndeki keşiş gibi üst mekânda konumlanır. Burada yaşamış olan keşişin mekânına baca ile bağlantı olması, keşişin alt mekân ve karşı şapel ile bu açıklıktan bağ kurduğunu gösterir. Mekânda yer alan mimari unsurlar ile bu unsurların anlamı, İlahi olan ve alternatif bir kamusal alan olarak kabul edilen kilisede, ancak keşişin algısında belirlenen sınırlarla anlamlandırılabilir.

---

<sup>125</sup> Ousterhout, 2019, s. 514.

<sup>126</sup> Ousterhout, R G, 2019, s. 71

Kızılçukur Vadisi içerisinde yer alan Keşiş Niketas'ın İnziva Mekânı, kayadan tek bir konik oluşum içerisinde yer alan Üzümlü Kilise'nin üst bölümündedir. Kilisenin mimari dekorasyonu, yazıtı ve duvar resimleri günümüze değin ulaşmış olsa da keşiş Niketas'ın yaşam alanı olarak öngörülen üst mekân ne yazık ki günümüze oldukça hasarlı ulaşmıştır. Mekânın tavanında yuvarlak sınırlandırılmış bir panel içerisinde oyma, kabartma haç yer alır. Mekânın duvarları oldukça hasarlı olduğundan tam tanımlanamamaktadır. Doğu köşede bir niş görünür ve öngörüldüğü üzere kuzeydoğu köşede başka bir odaya açılan açıklık yer alır. Kayadan konik bir oluşum içerisinde bir kilise mekânının üst katında konumlanmış olması ve mekânın içerisinden geçilen ek bir mekâna sahip olması sebebiyle, Paşabağları'nda yer alan Keşiş Simeon İnziva Mekânı ve II. Simeon İnziva Mekânı ile benzerlik göstermektedir. Üzümlü Kilise'nin naosunu apsise bağlayan zafer kemerinin alınlığı üzerinde batıda Keşiş Simeon bir sütun üzerinde betimlenmiştir. Keşişin sütunu Yaşlı Simeon'a gönderme niteliğindedir çünkü sütun, Kapadokya münzevilerinin tipik konik oluşumlu mekânlarından ziyade Yaşlı Simeon'un sütununa benzerlik gösterir. Günümüzde Niketas'ın inziva mekânının görüldüğü şekliyle tavanı düzdür. Oyma bir haç kabartması tavanın merkezinde yer alır. Niketas'ın inziva mekânı kendi içerisinde bulunduğu kilise ile değerlendirildiğinde, kilisenin narteks ve naos tavanlarında bitkisel bezemelerin ortasında boyalı haç betimlemesi ile bağ kurulabilir. Her üç tavanda da haç betiminin yer alması, yukarı uzadıkça birbirini tekrar eden haç dizini olarak düşünüldüğünde inziva mekânı ile kilise kendi içerisinde bir uyum yakalamaktadır. Kilisenin doğu sırtında konumlanan küçük bir şapel vardır. Tek nefli olup, doğu ve kuzeydoğu duvarda birer nişin yer aldığı, apsisli bir yapıdır.<sup>127</sup> Keşiş Niketas'ın hem bir kilise üzerinde yaşaması hem de kilisenin hemen doğu sırtında aynı konik yapıyla bütünleşik bir şapelin yer alması, bu şapelin Keşiş Niketas'ın yaptığı ihtimalini düşündürülebilir. Kilise ile şapel arasında mimari dekorasyon farkı, kilisenin resimli oluşu, şapelin daha minimal görüntüsü keşişin kendisine basit görümlü bir mekân yaptığını düşündürtebilir. Keşiş Niketas'ın *Kleisourarch* (askeri idari komutan) Eustratios tarafından onore edilmek için boyalı bir kilise ve üstüne keşiş için özel mekân yaptırdığı muhtemeldir.<sup>128</sup>

<sup>127</sup> Lemaigre-Demesnil, 2010, s. 51.

<sup>128</sup> Jolivet-Levy, C (2001) La Cappadoce Medievale Images et Spiritualite, Zodiac, s. 29, Lemaigre-Demesnil, s.51.

Güllüdere’de bulunan Ayvalı Kilise’nin kuzey nef naosunun üstüne denk gelen bir keşiş hücresi yer almaktadır. Günümüzde bu mekâna geçiş sağlanamamaktadır. Kuzey nefin doğusunda kemerli dikdörtgen biçimli oyulmuş kapısı moloz taşlarla doldurulmuştur. Batı duvarında pencere olabilecek bir açıklık yer almaktadır.<sup>129</sup> Ousterhout tavanında kabartma bir haç olduğunu belirtmiştir.<sup>130</sup> Yapı oldukça hasar almış, toprak dolgusu sebebiyle yapının iç dekorasyonu tanımlanamamaktadır. Hücre ile aynı konide bulunan Ayvalı Kilise iki nefli, doğu-batı uzantılıdır. Kilisenin kuzey nefinin kuzey duvarında yer alan arkosoliumun etrafında betimlenmiş Semnis ve Makarios yazılı keşiş betimlemesi yer alır. Keşişler dua eder biçimde betimlenmişlerdir. Kuzey nefin naosunun kuzey duvarında arkosolium, güney batısında yuvarlak kemerli dikdörtgen planlı iki niş; kuzey duvarda arkosolium ve arkosoliumun doğu ve batı eksenlerinde iki niş; naosun kuzeybatı ve güney duvarında ise iki mezar yer almaktadır. Mezarlar dolgu toprak ile kaplanmıştır. Naosun kuzey ekseninde bulunan arkosolium doğu batı uzantılı olup yuvarlak kemerlidir. Üç aşamalı olduğu gözlemlenen arkosoliumun zemini ve ikinci kısmında iki mezar alırken, üçüncü kısımda biri kuzey duvarda olmak üzere ikisi doğuda ikisi batıda konumlanmış nişler yer almaktadır. Rodley, bu arkosoliumda yer alan mezarın burada yaşayan keşiş için yaptırılmış mezar olabileceğini belirtir. Ayvalı Kilise konisinin kuzey üst kısmında yer alan keşiş mekânının önce oyulduğunu, keşiş öldüğü vakit arkosoliumda yer alan mezarların kazıldığını ve sonraki zamanda kilisenin duvar resimlerinde keşiş betimlerinin yer aldığını belirtmiştir.<sup>131</sup> Konik yapının kuzey nefe girişinin dış kısmında kuzey ekseninde yer alan arkosolium yapıları, Aziz Simeon Şapeli’nin girişin güneyinde yer alan arkosolium yapıları ile benzerlik gösterir. Keşiş, olasılıkla girişten yukarı uzanan oyma bir merdivenle mekânına çıkmıştır. Keşiş mekânının iç düzenlemesine erişilemediği için net bir yorum yapılamasa da bir kilise ile aynı konik oluşum bünyesinde yer alan inziva mekânı, keşişin ya da keşişlerin ibadet mekânlarından ayrılmadıklarını gösterir niteliktedir. Paşabağları keşişleri, Niketas gibi, Ayvalı Kilisesi keşişi/keşişleri de kilise mekânı ile bütünleşik bir bağ içindedir. Ousterhout, kilisenin civarında günümüze harabe olarak kalmış başka oyma

<sup>129</sup> Lemaigre-Demesnil,2010, s. 44.

<sup>130</sup> Ousterhout, R G 2019 s. 518.

<sup>131</sup> Rodley, L, 1985, s. 213.

mekânların da var olduğunu belirtmiştir.<sup>132</sup> Bu anlamda keşiş, Paşabağları inziva mekânlarındaki gibi, mekânı ile diğer dini yapılarla bütünleşik bir inziva yaşamıştır denilebilir.

Soğanlı Vadisi'nde bulunan Karabaş Kilisesi, plan olarak zaman içerisinde değişkenlik gösteren çok evreli kiliselerdendir.<sup>133</sup> Kilise eğimli bir arazi üzerine kurulduğu için kiliseye sonradan eklenen üç nef birbirine denk ve eşit görünmemektedir. Üçüncü nef ile dördüncü nef arasında bir pencere yer alır. Zaman içerisinde tahribattan dolayı iki nef arasındaki duvar yıkılmıştır. Düzensiz planlı bölümün, iki yanda bulunan girintisinde mezarların yer alması, duvarlarında keşiş portrelerinin çizimlerinin varlığı ile Jerphanion güney son mekânda bulunan mezarları keşiş mezarları olarak değerlendirmiştir.<sup>134</sup> Ousterhout son mekânın üçüncü nef ile birlikte yapıldığı ihtimalini yüksek tutarak, son mekânı keşiş hücreleri olarak değerlendirmiştir.<sup>135</sup> Üçüncü nef ile dördüncü mekânı ayıran duvar yıkılmadan önce bu iki mekânın birbiriyle bağlantısı pencere ile sağlanmaktadır. Keşiş ya da keşişler inzivayı yaşarken üçüncü nefte gerçekleşen ayini dinlemek, edilen duaları işitmek ve ilahi olan ile bağlarını koparmamak adına bu pencereden kilise ile bağ kurmuşlardır denilebilir. Pencere açıklığından bakıldığında kuzey kilisenin beması görülür.

Cemil köyünde bulunan Keşlik Manastırı'ndaki Archangelos Kilisesi, kayadan oyulmuş bir konik oluşum içerisinde yer almaktadır. Güney nefe daha sonradan eklenen kuzey nefle kilise iki nefli bir yapıya dönüşmüştür. Kilisenin kuzey üst bölümünde aynı koni içerisinde bulunan bir mekânın inziva mekânı olduğu düşünülmektedir. Mekân sonraki dönemlerde güvercinlik ve arı işliği olarak kullanıldığından özgününe dair verileri takip etmek zordur.<sup>136</sup> Mekâna giriş batıdan dikdörtgene yakın bir açıklıktan sağlanır. Mekânın kuzeyinde dikdörtgen biçimli niş yer alır. Güneyde manastırı gören iki pencere açıklığı, zeminde günümüzde içi toprak dolmuş iki delik mevcuttur. Bu iki delik kilisenin tavanına denk gelir. Mekânın öğeleri, Paşabağları keşişlerinin

---

<sup>132</sup> Ousterhot, R G, 2019, s.518.

<sup>133</sup> Ousterhout, R G,2019, s. 175.

<sup>134</sup> Jerphanion, G, s.

<sup>135</sup> Ousterhout, R G,2019,s.180-181

<sup>136</sup> Lemaigre-Demesnil, 2010, s. 130-133.

mekânlarına benzerlik gösterir. Paşabağları keşişlerinin ve Niketas'ın inziva mekânının pencere benzeri açıklığı ile Archangelos keşişinin mekânındaki pencere açıklığındaki görüntü, manastırın genel görüntüsünü göstermesi bağlamında benzerlik gösterebilir. Muhtemelen Archangelos keşişi, inziva mekânında yaşamsal rutinini sürdürürken paralelde kilisede ayinleri dinliyordu denilebilir. Kilisede ayin olmadığı zamanlarda dahi bu çukurun açık olma ihtimalini değerlendirdiğimizde mekânında geçirdiği zamanının bütününde kilisenin sessizliğinde de bağı devam ediyordu. Pencere açıklığının manastırın genel görünümüne açılıyor olması beraberinde yaşadığı manastır topluluğu ile de bağı gösterir niteliktedir. Mekânında inzivasında bulunan keşiş, pencere açıklığından kilise ile bağlantılı olan olası diğer keşişler ya da geneliyle insanlar ile dolaylı olarak da temas halindedir.

Bütün bu bilgiler sonucunda Paşabağları keşişleri, Keşiş Niketas, Karabaş Kilise keşişi, Archangelos Kilisesi keşişi ve Ayvalı Kilisesi keşişinin hücreleri, ilintili oldukları yapılar ile doğrudan ilişki kurmuşlardır. Kilise ve şapeller, keşişlerin inzivalarına doğrudan dahil olmuştur.

#### **4.1.3. TEKİL (MÜSTAKİL) İNZİVA MEKÂNLARI**

Başköy köyünün kuzey yamacında yer alan bir bölümü yaşam, bir bölümü dua için kullanılmış iki bölümlü bir inziva mekânı bulunur.<sup>137</sup> Yaşam mekânı batıdaki girişin karşısında doğu ve güneyde yer alan mekân olup dua mekânı iç içe geçmiş iki mekândır. İlk girilen dua odasının batı eksenindeki duvarında koltuk işlevi görmüş bir niş yer alır. İlk dua mekânının kuzeyinde konumlanmış mekânın batı ekseninde koltuk olarak kullanılmış olan bir niş uzantısı, doğu ve kuzey-doğu duvarlarında ise muhtemelen aydınlatma için kullanılmış iki niş bulunmaktadır.<sup>138</sup> Batıdan girildiğinde doğu eksene konumlanmış yaşam mekânının kuzey duvarında uzunlamasına bir muhtemelen oturma sekisi olarak kullanılmış mekân ögesi, kuzeybatısında ise koltuk yer alır. Güneydeki mekâna doğuda kare planlı olan mekândan geçiş sağlanır.

<sup>137</sup> Peker, N, Uyar T B (2011) Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2009, 28. Araştırma sonuçları Toplantısı, Cilt 1- 283-302, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara, s.286-288.

<sup>138</sup> Peker, N, Uyar T B (2011), s.286-287.

Güneydeki mekânda bulunan haçın kollarındaki grafitiden anlaşıldığı üzere bu mekânı yalnızca keşişler kullanmamış aynı zamanda Ortaçağ hacıları da kullanmış denilebilir.<sup>139</sup> Mekânda iki dua alanının ve yaşam alanının var olması, Paşabağları keşişlerinin inziva mekânlarına benzerlik gösterir. Başköy keşiş mekânı tek bir odadan oluşmamasıyla burada paylaşımlı bir mekân olduğunu gösterebilir. Yaşam mekânlarından doğuda konumlanan mekânın duvarında Sütun Azizi Daniel betimi yer alır. Sütun Azizi Daniel, Sütun Azizi Yaşlı Simeon ile çağdaştır. Burada bulunan keşiş ya da keşişler kendilerinden önce yaşamış olan sütun azizini onore etmiş olmalıdır. Dua mekânında yer alan uzunlamasına seki keşişlerin bir arada dua ettiklerini gösterir niteliktedir. Mekânın çevrede yer alan diğer yapılar ile ilişkisi, tahribattan dolayı tam olarak anlaşılammaktadır.<sup>140</sup> Çevresinde bulunan Aziz Theodoros Kilisesi'nin duvarlarında yer alan ortaçağ grafitisi, kilisenin ortaçağda hacılar ziyaret edildiğini gösterir.<sup>141</sup> İnziva mekânının doğu odasında yer alan grafiti ile çağdaş olduğu muhtemeldir. Tahribattan dolayı tam olarak anlaşılmasa da bu bağlamda düşünüldüğünde münzevinin/münzevilerin çevredeki dinsel mekânlarla bağıntılı olduğu çıkarımı yapılabilir. Kiliselere bağıntılı olarak yapılmış inziva mekânlarından pencere açıklığının olmamasıyla farklılaşır. Vadinin bu yamacında keşiş hüccesine yürüme mesafesinde tespit edilen ve olasılıkla yemekhaneleri nedeniyle manastır olabilecek kaya oyma yapı grubu ve Theodoros Kilisesi birlikte düşünüldüğünde onlara yakın konumlanmış keşiş hüccesinin organik bağı olmasa da bu yapılarla yakınlığı dikkat çekicidir.

Cemil Keşlik Manastırı'nda bulunan, İnziva Mekânları (Figür 36) Hücre 2, 4, 5, 6,7, 8 ve 9 numaralı hüccelerin mimari düzenlemeleri birbirine benzemektedir. Niş, havalandırma bacasının yer aldığı inziva hüccelerinden 3 ve 7 numaraları mekânlarda ek olarak depo yer alır. Keşlik Manastırı mekânları (kilisenin üstündeki hüccre hariç), manastır kompleksinin geneline yayılım gösterir şekilde tek koni içerisine oyulmuşlardır. Yalnızca 7 ve 8 numaraları ile numaralandırılmış mekânlar aynı koninin doğu-batı yönlerine oyulmuşlardır. Mekân 3 olarak adlandırılan inziva mekânı diğer mekânlardan zemininde sonradan belki doğal tahribattan ötürü kapanmış olan

<sup>139</sup> Peker, N, Uyar T B (2011),s.287.

<sup>140</sup> Peker, N, Uyar T B (2011),s.286.

<sup>141</sup> Peker, N, Uyar T B (2011),s.287

deliğe sahiptir. Zemindeki bu deliğin düzgün açıldığı gözlemlenmektedir. II. Simeon'un İnziva Mekânı'nın üst katında yer alan odanın zeminindeki delik ile benzeşme gösterebilir ancak şimdilik bilinen İnziva Mekânı 3'ün altına konumlanan herhangi bir dinsel mekân ya yaşamsal mekân yer almamaktadır. Dolayısıyla bu yerde düzgün açılmış fakat sonraları toprakla dolmuş olan bu delik başka bir amaçla da kullanılmış bir öge ya da doğal tahribatın, belki insan unsurunun sebep olduğu bir açıklık da olabilir. Mekân 3'ün ayazma ve kiliseye bakan penceresinin olması, burada yaşayan keşişin kilise ve bütünüyle manastır ile bağının olduğunu gösterir. Keşlik Manastırı mekânlarının hiçbiri duvar resmine sahip değildir. Keşlik Manastırı'nda yer alan ayazma, ortaçağ odası, toplantı odası, şarap işliği, Archangelos Kilisesi, Aziz Stephanos Kilisesi, mutfak ve diğer tahribata uğramış tanımlanamayan yapı unsurları ile burada yaşamış keşişler dolaylı ve doğrudan bağlantılı ilişki geliştirmiştir. Her ne kadar manastıra yayılım göstermiş olsalar da manastırı çevreleyen sınır keşişlerin bir aradalığını ve diğer yapılarla bağlarının olduğunu gösterir.

Tekil hücreler bir kilise, şapel ile aynı kaya içerisinde yer almamış olsa dahi, hücrelerin yerleşim alanında bulunan kilise ve şapeller ile dolaylı olarak bağlantı içindedirler. Keşişler, hücrelerinde inzivalarını yaşamışlardır ancak inzivalarına yakinen yerleştikleri dinsel yapılar da dâhildir. Bütüncül olarak ele alındığında tekil hücre keşişleri, diğer keşişler ve kiliseler ile bağlarını koparmamışlardır.

#### **4.2.EPIGRAFİK VERİLER DOĞRULTUSUNDA MÜNZEVİLİK**

Tez kapsamında ele alınan Simeon Keşiş Hücresi, II. Simeon Keşiş Hücresi, Üzümlü Kilise, Ayvalı Kilise, Karabaş Kilisesi ve Başköy Keşiş Hücresi elde edilen epigrafik veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Simeon Keşiş Hücresi, II. Simeon Keşiş Hücresi ve Başköy Keşiş Hücresi'nde bizzat hücrenin içerisinde yazıt bulunmaktadır. Üzümlü Kilise, Karabaş Kilise ve Ayvalı Kilise hücrelerinde yazıt yer almazken, hücrelerin ilintili olduğu kiliselerde keşişlik bulgularını gösteren yazıtlar mevcuttur. Bu yazıtlar bağlamında metni seslendiren, metinde hitap edilen şey ya da kimse, söylem açısından keşiş için bir tür ifade yoludur.

Keşiş Simeon İnziva Mekânı'nın duvarlarında kırmızı aşı boyası ile yazılmış dualar yer alır.

“Kutsal / Aziz Keşiş Simeon

Değersiz ve günahkâr hizmetkârını koru.”

Duvarda yer alan bir diğer yazıt ise şu şekildedir:

“Kutsal/Aziz Keşiş Simeon

Hizmetkârın Theophanos'u koru.”

Pencere girintisinin hemen yanında yer alan haçın sağ kol boşluğunda yer alan yazıt:

“Aziz Orestis”

Son olarak haçın sol boşluğunda yazan yazıt:<sup>142</sup>

“Tanrı'nın Azizi Eustratios, beni duy ve koru.”

Duaların ediliş biçimine bakıldığı zaman, ilk iki duanın Simeon'un elinden çıktığı söylenemez. İlk duayı yazan kişi görece mütavazı bir biçimde ismini belirtmeden yazmıştır. İkinci duanın yakarıcısı isim belirtmiş ve kendisi için keşişten dua istemiştir. Bir iz bırakmak gibi, keşişin inzivasına dua yazmak Teophanos'un keşişi ne denli önemseydiğini gösterir. “Aziz Orestis” yazıtı, haçın kol boşluğuna yazılmıştır. Aziz Orestis elinde haç tutan bir martirdir ve muhtemelen keşişin kendisi tarafından azizin anısını onore etmek için yazılmıştır. Martir bir kimse, İlahi olan ile aziz ya da keşiş arasında, Tanrı'nın dostları olarak ölümlü insanlar için aracılık sağlayan kutsal insanlar olarak görülebilir. Nyssalı Gregorios'a göre Hıristiyanlar için bir martirin mezarının tozu dahi değerlidir.<sup>143</sup>

II. Simeon İnziva Mekânı'nda arkosolium çevresinde yer alan kırmızı aşı boyası ile yazılmış yazıtlar:

“Tanrım, hizmetkârın Simeon'a yardım et. Münzevi.”

<sup>142</sup> Jerphanion yazıtın silindiğini, geriye kalan harflerden yazıtı okumaya çalıştığını belirtmiştir.

<sup>143</sup> Doom, E M (2005) Patriarch, Monk and Empress; A Byzantine Debate Over Icons, Wichita State University, College of Liberal Arts and Sciences Graduate School the Faculty, United States, s. 58.

“Ben annemin rahminde bir bebek olarak yaratıldım.  
Dokuz ay? boyunca normal beslenmeden,  
Sıvı akışıyla beslendim  
Kendi annemden çıktım,  
Yaratılışı gördüm ve Yaratıcı’yı tanıdım.  
İlahi ilhamla yazılmış yazıları öğrendim(?).  
? Ve bana gönderilenleri anladım.  
? Âdemoğlu ilk yaratılan,  
Ölmüş olan (?) ve tüm peygamberler  
Hala hayattayken kazılmış bir mezar hazırladım;  
Beni de adaşım Stilites gibi kabul et.  
Tanrı’nın hizmetkârı keşiş Simeon öldü.  
Dokuz haziranda... Yıldı...”

Her iki yazıtında anlam ve üslup olarak içeriğine bakıldığında, yazıtlar bir münzevinin dilinden yazılmıştır. İlkinde duasının hemen ardından kendisini “münzevi” olarak tanıtmıştır. İkinci şiirsel yakarıda ise “adaşım Stilites...” diyerek aslında isminin Simeon olduğunu bildirir. “İlahi ilhamla yazılmış yazıları öğrendim...” diyerek kutsal metinlerdeki duaları okuduğunu, öğrendiğini ifade ediyor olmalıdır. İnziva mekânında yer alan arkosoliumun etrafına bu yakarıyı yazmasıyla ve “Hala hayattayken kazılmış bir mezar hazırladım...” ifadesiyle kendi mezarını kendisinin kazdığı anlaşılmaktadır. Bu mekânın üst katındaki mekân da bir inziva mekânıdır. Burada yaşayan keşişlerden ikisinin de adı Simeon olabilir ve diğer keşiş adaşı Simeon için yazmıştır ya da Aziz Simeon İnziva Mekânı’nda yaşayan keşiş Simeon için yazmış olmalıdır. Kesin bir veri olmadığı için bu kısım tam olarak analiz edilememektedir. Jerphanion Zelve keşişlerinin yazı biçimlerini arkaik görünüm olarak 10. -11. yy el yazmalarından daha gelişkin görüldüğünü, dillerinin Yunanca olmasına rağmen yazıların Latince tarzında olduğunu belirtir.<sup>144</sup> Yazıtlar arkaik metinlere daha yakındır. Bu özelliği ile bir anlamda eski metinlerin yankısı gibi denilebilir.

---

<sup>144</sup> Jerphanion, G, 1932, s.567.

Niketas'ın İnziva Mekânı ne yazık ki günümüze gelene değin tahrip olduğundan ve mekâna ulaşmak mümkün olmadığından görünen açıklıktan anlaşıldığı kadarıyla mekânda yazıt yer almamaktadır. Araştırmalarda Niketas'ın hücrenin iç tasarımına, epigrafik verilere dair bilgilerle karşılaşılmamıştır. Ancak ait olduğu koninin alt katında yer alan Üzümlü Kilisesi olarak bilinen kilise içerisinde Niketas'a atfedilen yazıt bulunmaktadır.

“Niketas'ın kurtuluşu ve affi için bu dua, münzevi inancı ile...”

Vaftizci Yahya'nın elindeki parşömenin alt kısmında yer alan yazıt ise;

“Zeugos ve Klados'un ünlü komutan yöneticisi (Kleisourarch) Eustratios, kutsal hiyerarşinin şanı için ilahi ilham aldı ve hizmetine sundu. Tanrı onu korusun. Âmin.”

İlk yazıtta “Niketas'ın kurtuluşu ve affi için (...)” yazması yazıtın Niketas'ın değil, Niketas için yazıldığını gösterir. “(...) münzevi inancı ile” yazıyor olması ayin ile ilişkili olabilir. Büyük ibadet, yani günün sonunu işaret eden büyük ayin ve dua saati ile ilişki olabilir.<sup>145</sup> Yazıtın Niketas'ın ölümünden önce mi sonra mı yazıldığı net olarak belli değildir ancak, her iki koşulda da bir çileci algısına göre bu yazı, Niketas'ın günahlarından kurtulması ve İlahi güç tarafından affedilmesi için bir yakarı niteliği taşır. II. Simeon'un inziva mekânının arkosoliumunu çevreleyen şiirsel yazıttaki gibi burada da bir münzevi inancının dayanağı, bir başka münzevi için yardım/af dilemektedir. Vaftizci Yahya'nın elinde tuttuğu parşömende yazılı olan yazıtta kuvvetle muhtemel dönemin *kleisorurarchi* olan Eustratios için bir dua yer alır. Yakarıdan anlaşılacağı üzere Eustratios inziva mekânına gelmiş ve “İlahi olandan ilham” almıştır. Bu demektir ki bir asker yönetici “kutsal hiyerarşinin şanı” için yani görevi için keşişten dua almıştır. Bu yazı Niketas tarafından yazılmadı ise Eustratios'u onore etmek için yazılmış olmalıdır. Niketas, Eustratios tarafından desteklenmiş ve önemsenmiş bir keşiştir. Kaynaklarda Niketas'ın yaşantısına dair belirgin bir bilgi olmamasına karşın, kilisede bir asker yönetici isminin münzeviden alınan duada

<sup>145</sup> Xenaxi, M (2009) Ornement en Texte: le Cas de l'ensemble Funeraire de Karşıbecak a Göreme, Cappadoce “L'aniconisme Dans l'art Religieux Byzantin ed. Matteo Campagnolo vd., La Pme D'or, Geneva.

geçmesi, kilise duvarlarında çok sayıda grafiti olması keşişin statü olarak önemsendiğinin kanıtı sayılabilir.

Araştırılan yayınlarda Güllüdere Vadisi'nde bulunan Ayvalı Kilisesi'nde yer alan keşiş hücrelerine ait plan çizimi yer almamaktadır. Kilisenin kuzey nef, kuzey duvarında bulunan arkosolium kemerinde keşiş Makarios betiminin yanında yer alan yazıt şu şekildedir:

“Tanrı'nın hizmetkârının duacısı

Makar –ios-,... Keşişi...”

Bu yazıt haricinde keşiş Makarios'a dair Kapadokya'da bir veri yoktur. Yazıtın keşişin kendi elinden çıkmadığı yakarının ikinci bir kişi tarafından yazıldığı “Tanrı'nın hizmetkarının duacısı..” sözünden anlaşılmaktadır.

Soğanlı Vadisi'nde yer alan Karabaş Kilisesi'nde keşiş betimlemelerinin yanında yazan yazıtlar:

“Tanrı'nın kulu Photios, öldü, 9 Ağustos.” (Çizim 7,a)

“10 Eylül'de ölen Bardas” (Çizim 7, b)

“Zacharias, 3 Şubat'ta öldü.” (Çizim 7, d)

Bir elde haç tutan, giysileri başlarını da sarar şekilde betimlenen keşişlerin yanında yazan yazıtlardır. Keşişlerin hangi tarihlerde öldüklerine dair bilgiler içerdiğinden yazılar keşişlerin yazıları değildir. Keşişlerin ölümlerinin ardından onları onore etmek isteyen bir bağışçı tarafından yazılmış olabilir. Jerphanion keşişlerin aynı ailenin çocukları olduğu ihtimalini öner sürmüştür.<sup>146</sup>

Mavrucandere, Başköy'de bulunan Başköy Keşiş Hücresinin yaşama alanının doğu duvarında yer alan yazıt:

Çeviri: “Göklerin en yükseği, Kerubimlerin en kutsalı (çünkü sen her şeyin efendisini dünyaya getirdin, sana hamd ediyoruz)”<sup>147</sup>

---

<sup>146</sup> Jerphanion, G, 1936, s. 359.

<sup>147</sup> Peker, N – Uyar T.B, 2011.

Doğudaki yaşam mekânının kuzey duvarında betimlenen Meryem figürünün başındaki unvan:

“Agia Theotokos”

“Göklerin en yükseği...” tanımlamasında keşişin kendisine değil keşişi aşkın olan Yaratıcı’ya sesleniş hitabı olarak yazılmıştır. “Kerubimlerin en kutsalı...” seslenişinde kanatlı, göksel bir varlık olduğuna inanılan Kerubim aracı kılınarak yakarı pekiştirilmektedir. Yazıtta yer alan metin 8. yy’dan sonra söylenen bir tür ilahi olan kanonların yirmi yedincisinin dokuzuncu ve nakaratına ait olmalıdır.<sup>148</sup> Duanın yazıcısı kuvvetle muhtemel keşişin kendisi olmalıdır.

### **4.3. MİMARİ VE EPİGRAFİK VERİLER BAĞLAMINDA KEŞİŞ HÜCRELERİNDE ALGI VE ANLAM**

Mısırlı Antonius’tan Pakomius’a, Yaşlı Simeon’dan Genç Stilites Simeon’a ve birçok keşişin inzivasını yaşama biçimlerinde önemli etkenlerden biri coğrafyasının koşulları olmuştur. Çölü bir yaşam alanına çeviren çöl keşişleri için, kentlerinden uzak kalabilecekleri yerin çöl olması kaçınılmazdır. Mor Abdin Dağları’nda inzivasını yaşayan keşişler için dağ mutlak kütlesiyle bir dünyadan çekilme yeri olurken Kapadokya Bölgesi kaya oyma yapılar ise dönem keşişleri için yaşam alanı, rutin yaşam dinamiklerinden uzaklaşma yeri olmuştur. Toplu yaşam içerisinde inzivalarına çekilen keşişler Bizans manastırlarında etkindirler.

Manastır, Hıristiyanlıkta keşişlerin, azizlerin belirli kurallar çerçevesinde bir disiplin içinde toplu olarak yaşadıkları mekândır. Manastırlardaki yaşam, gerek bağışlarla gerek manastırın kendine ait gelirleriyle sürdürülür.<sup>149</sup> Bizans için manastır ve keşiş, bir bütün olarak ideal olanı somutlaştırıp toplum için yaşamsal bir gereksinim haline gelerek Bizans’ın karakteristik özelliğini yansıtan unsur olmuştur. Manastırlarda her doksan kişiden yetmiş beşi keşiştir.<sup>150</sup> 6. yy’da başkent Konstantinopolis’te doksan iki

<sup>148</sup> Schiro, J – Debiazi Gonzato, A (1979) *Analecta Hymnica Graeca*, vol. 2, Roma. ; Peker, N- Uyar, T B, 2011, s. 288.

<sup>149</sup> Gündüz, Ş, 1998, s. 244.

<sup>150</sup> Charanis, P (2013) *The Monk as an Element of Byzantine Society*, *Dumbarton Oaks*, Trustees for Harvard University, Washington, s. 63.

manastır olduğu fakat yetmişi için herhangi bir belgenin mevcut olmadığı kabul edilir.<sup>151</sup> V. Konstantin'in ikonaklastik düşüncesine karşı gelen keşişlerin muhalif tavırlarına karşı V. Konstantin, manastırların birçoğunu ortadan kaldırma üzerine politika geliştirmiştir. Manastırlar yakılmış, yıkılmış ve başka amaçlar için dönüştürülmüştür. Vakanüvisler V. Konstantin'in keşişlere zulmettiğini, bazı keşişlerin idam edildiğini; Thrakesion valisinin ise rahipler, rahibeler ve keşişleri öldürdüğünü, hayatta kalanların zorla evlendirilmek istendiğini, birçoğunun ise sürgün edildiğini yazmışlardır.<sup>152</sup> V. Konstantin'in ölmesi üzerine manastır hayatı yeniden hareketlenmiş ve Bizans'ta Küçük Asya genelinde 780'ten 1200'lere kadar manastır yapılanmasında artış olmuştur.<sup>153</sup> Konstantinopolis'te 9. yy'da 75; 10. yy'da 87; 11. yy'da 87; 12. yy'da 78 manastır olduğu, 14. yy'a gelene değin manastırlardan yalnızca birkaçının kaldığı bilinir.<sup>154</sup> Bizans manastırlarında keşiş etkin bir unsurdur ancak toplamda keşiş sayısı net değildir. Konstantinopolis'te 1453'ten kısa zaman öncesinde, genel nüfusa oranla nüfusun yüz-elli binden fazlasını keşişin oluşturduğu, yedi binden fazla da manastır kuruluşunun var olduğu kabul edilir.<sup>155</sup>

Bizans manastırlarının kompleksler bütünlüğu üzerinden değerlendirilmesi çeşitlilik göstermektedir. Genel olarak Bizans manastırlarını bir araya getiren birimlerin benzerlik göstermesi yapıların manastır olarak tanımlanmasında etkili olmuştur.<sup>156</sup> Bizans manastır sistemi, Aynaroz Dağı ve Batı Avrupa'daki manastırla sınırlıdır ve büyük, küçük olmasına bakılmaksızın formda çeşitlilik gösterebilir.<sup>157</sup> Doğrudan yazılı bir belge olmayışı, Kapadokya manastırlarını tanımlamak mimari bulgular yoluyla ortaya koymayı gerektirmiştir.<sup>158</sup>

---

<sup>151</sup> Charanis, P, 2013, s.64

<sup>152</sup> Theophanes (1883) Chronographia, ed. C. De Boor, I, Leipzig, s. 442-43; Nicephorus (1880) Opuscula Historica, ed. C. De Boor, Leipzig, s. 71-74.

<sup>153</sup> Charanis, P, 2013, s. 66.

<sup>154</sup> Charanis, P, 2013, s. 68.

<sup>155</sup> Chaaranis, P, 2013, s. 73.

<sup>156</sup> Öztürk, F G (2012) The Unusual Separation of Cappadocian Refectories and Kitchens: An Enigma of Architectural History, METU JFA, 2012-1,s.153.

<sup>157</sup> Ousterhout, R G, 2019, s. 495.

<sup>158</sup> Epstein, A W (1989) The Problem of Provincialism: Byzantine Monasteries in Cappadocia and Monks in South Italy, Journal of the Marburgand Courtauld Institutes, Vol. 42, London. s.29.

Kapadokya manastırlarına dair yazılı belgeler yetersiz olduğundan, manastır sistemine dair bulgular Orta Bizans Dönemi'ne ait olmakla birlikte, daha önceki yüzyıllarda da manastırların var olduğu kabul edilmektedir.<sup>159</sup> Çöl Babaları gibi Kapadokya Babaları da toplumdan izole olmak maksadıyla mı manastır sistemini geliştirmiştir sorusunun yanıtı kaynaklarda yeterli değildir. Kapadokya manastırlarının tespit edilebilmesi Kapadokya'nın peyzajı gereği de zorlu olabilmektedir. Bizans'ta konut mimarisıyla manastır düzeni arasındaki benzerliklerde dolayı, evlerin manastıra dönüştürüldüğünün örnekleri de mevcuttur. Örnek olarak Konstantinopolis'te Myrelaion Sarayı'nın kadınlar manastırına dönüştürülmüştür.<sup>160</sup> Kapadokya'da da konutların manastıra dönüştürüldüğüne örnek Çanlı Kilise yerleşimindeki şapellerin ilave edilmesi olabilir.<sup>161</sup> Yerleşim ek yapılarla genişletilerek manastıra dönüştürülmüş olmalıdır. Manastır kabul edilen yerleşimlerde donatılar her zaman tam anlamıyla tespit edilememektedir. Bu durum keşiş hücrelerinin donatılarının tespitini de zorlaştırmaktadır. Buna karşın mutfak, şaraphane ya da alternatif işlikler keşiş hücrelerine kıyasla daha rahat tespit edilebilmektedir. Manastır sistemine bütüncül bakıldığında Konstantinopolis, Athos, Olympos ve Latros manastırlarındaki çevreden yalıtılmışlık varken Kapadokya manastırlarında sistem yarı komünal, yarı kenobitik olarak kabul edilebilir.

Tez kapsamında değerlendirilen keşiş mekânları, yerleşim alanı açısından tespit edilir nitelikte mekânlardır. Kaya oyma yapılar olmasından sebep keşişlerin yaşam alanları gibi yatakhanelerinin de ayırdı zorludur.<sup>162</sup> Kapadokya'da değerlendirilen keşiş mekânları da kaya oyma yapılarıdır. Keşişler aynı hücreyi mi paylaşmışlardır, farklı hücrelerde mi yaşamışlardır bu soruların yanıtları her zaman verilememektedir. Kapadokya manastırlarında yapılan araştırmalar sonucunda, manastırlarda en fazla yirmi kişilik yer bulunsa da yasalar gereği bu rakam üç kişiyi geçmez.<sup>163</sup> Simeon Keşiş Hücresi'nde iki adet yatak bulunması bu hücrenin iki kişi tarafından kullanıldığının

---

<sup>159</sup> Ousterhout, R G, 2019, s.490-496.

<sup>160</sup> Theophanes continuatus (1838) ed. I. Bekker, CSHB 45:3-481. Bonn, s. 401.

<sup>161</sup> Ousterhout, R G, 2019, s.495.

<sup>162</sup> Ousterhout, R G,2019, s. 495.

<sup>163</sup> Ousterhout, R G,2019, s. 495.

göstergesi olarak kabul edilirken yatak tespit edilememiş hücrelerde keşişlerin uyuma için hücrelerinde tam olarak nereyi kullandıkları konusunda veri yetersizdir.

Kapadokya keşişleri kaya oyma yapıları, görece mağara görünümlü mekânları tercih etmişlerdir. Dış dünyaya karşı görmeye koyduğu sınırlar ile bir tür kapanma deneyimini yaşatan mağara görünümlü kaya oyma yapılar, keşişler için kısmi bir şekilde açığa çıkmayı ifade edebilir.<sup>164</sup> Platon'un mağara alegorisinde<sup>165</sup> insanın dünyaya dair bilgisini sınırlayan unsur mağaranın duvarıdır. Mağara duvarının ötesini göremeyen, dış dünya görüntüsünü mağara duvarına yansıyan gölgelerden seyreden içerideki insan için gerçeklik, doğrudan görünen değil dolaylı baktığı gölgedir. Mağara duvarı bu anlamda içerideki insan ile dış dünya arasında bir sınırdır. Keşiş için ise mekânı, dış dünya ile arasında bir duvardır. Kayaya oyma mekânlar soyut olanı, kavramları ifade etmek ve manevi yolda İlahi olana yaklaşmak için aracı haline gelmiştir.<sup>166</sup> Mağara görünümlü hücrede dünyevi isteklerini asgariye indirerek, dininin gerekliliklerini bedensel, ruhsal zevklerden ayırt ederek yaşamıyla, gerçeklik keşiş için hücre içerisinde dünyevi olandan İlahi olana dönüşmüştür. Hücresinde gerçeklik algısının merkezine dini inancını koyan keşiş, sosyal dünya ile arasına mesafe koymuş olsa da bütünüyle yalnızlaşma hali içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kapadokya keşişlerinde mimari ve epigrafik verilerden elde edilen bulgulara göre keşişler, kilise ile doğrudan ve dolaylı ilişki geliştirmişlerdir. Keşiş hücrelerinin şapel ile aynı yapı içerisinde, yapının karşısında ya da biraz uzaklıkta bulunmasından dolayı, keşişler kilise ile hem doğrudan hem dolaylı bağ kurmuşlardır. Mimari açıdan bakıldığında Simeon, II. Simeon, Niketas, Ayvalı Kilise hücresi, Archangelos Kilisesi üstündeki hücre ve Karabaş Kilise hücresi yerleşim alanına bakıldığında diğer yapılarla aynı yerleşim alanındadır ve aynı yapı içerisinde yer almaktadır. Keşişlerin kendi mekânlarının yanı sıra dinsel ve dinsel olmayan (şarap işlikleri, güvercin işlikleri, toplantı odaları, alternatif mağara yapılar) mekânlar ile bağı olan bir inziva içerisinde yaşadıkları görülür.

---

<sup>164</sup> Dora, V D (2016) Landscape, Nature, and the Sacred in Byzantium, Cambridge University Press, UK, s. 177.

<sup>165</sup> Platon (2010) Devlet, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 531.

<sup>166</sup> Dora V D, 2016, s. 26.

Keşlik Manastırı Hücre 2, 3, 4, 5, 6, 7,8, 9 ve Başköy keşiş hücreleri doğrudan bir kilise ile aynı kaya içerisinde değildir. Ancak, Keşlik Manastırı'nın bağımsız hücreleri yine de manastır yerleşimi alanı içerisinde bulunmasıyla çevreden tamamen kopuk değildir. Keşlik Manastırı içerisinde Archangelos Kilisesi'nin yanı sıra yerleşimin doğusunda Aziz Stephanos Kilisesi yer alır. Bu durumda Keşlik Manastırı keşişlerinin yerleşim alanı içerisinde bulunan kiliseler ve alternatif yapılar ile ilişki içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Hücrelerinde inzivalarını yaşayan keşişlerin, kiliselerde birlikte ayine katıldıkları, birlikte dua ettikleri düşünülebilir. Bu durum Aziz Basileus'un kurallarında<sup>167</sup> yer alan hem birlikte ibadet etmek hem hücrede yalnız inzivayı yaşamak görüşlerini destekler niteliktedir. Zelve Ören Yeri'nde bulunan keşiş hücrelerinde de anlaşılan odur ki keşişler hem kendi hücrelerinde inzivalarını yaşamış hem yerleşim alanında bulunan şapel ve kiliseler ile bağlarını koparmamışlardır. Karabaş Kilisesi'nin bulunduğu Soğanlı Vadisi'nde Karabaş Kilisesi'nin yanı sıra Kubbeli Kilise, Azize Barbara Kilisesi, Yılan Kilise, Saklı Kilise, Tokalı Kilise, Ballık Kilise ve Geyikli Kilise gibi birden çok kilise de yer almaktadır. Karabaş Kilisesi keşişleri bu durumda hem hücrenin ait olduğu Karabaş Kilisesi ile hem yerleşim alanı içerisinde bulunan diğer kiliseler ile de bağ kurmuş olmalıdırlar. Güllüdere Vadisi'nde bulunan Ayvalı Kilise keşişi, beraberinde Üç Haçlı Kilise, Haçlı Kilise gibi kiliseler ile de bağlantılı olmalıdır. Vadide yer alan tanımsız yapılar temel alındığında bu bölgenin keşişler tarafından kullanıldığı ihtimali, Ayvalı Kilisesi üzerinde bulunan keşiş mekânı ile düşünüldüğünde kuvvetlidir. Kızılçukur Vadisi'nde bulunan Niketas'ın inziva hücresinin yerleşim alanına bakıldığında vadide kilise ve alternatif işlikler yer alır. Güllüdere Vadisi ile Kızılçukur Vadisi arasındaki sınırdaki Haçlı Kilise yer alır. Keşiş Niketas'ın inziva hücresinin bulunduğu Üzümlü Kilise'nin doğusunda kilise konisine bitişik konumlanmış bir şapel bulunmaktadır. Bu yapılar beraberinde ve Kızılçukur Vadisi'nin diğer yapılara ve vadilere olan yakınlığı düşünüldüğünde keşiş Niketas'ın bütünüyle tekleşme üzerine bir inzivaya çekilmediği düşünülmektedir. Jolivet-Levy, keşiş Niketas'ın öncelikle kendisine kilisenin doğusundaki şapeli yaptığını, dönemin asker valisi olan Eustratios'un keşiş Niketas'ı onore etmek amacıyla Üzümlü Kilise'yi ve üzerine de keşişe ait inziva mekânını

---

<sup>167</sup> Bkz. 1.2. Bizans Kapadokyası'nda Münzevilik bölümü.

yaptırıldığı ihtimalini belirtmektedir.<sup>168</sup> Keşiş Niketas hücresi ile kilise aynı koni içerisinde bulunduğundan, keşişin kilise ile bağlantısını koparmadığı anlaşılmaktadır. Başköy keşiş hücresi ise bulunduğu konum itibariyle görece oldukça zorlu ulaşılan bir yerdedir. Hücrenin bulunduğu yerleşim alanı olan Başköy’de Aziz Theodoros Kilisesi, Panagia Kilisesi ve Kilise 1, Kilise 2, Kilise 3, Kilise 4, Kilise 5, Kilise 6 yapıları da bulunmaktadır.<sup>169</sup> Bu peyzaj, keşişin hücresinde inzivasını yaşarken diğer yapılarla da ilişki içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Keşişin, hücresine ulaşmasının görece zorlu bir yamaçta olması bir keşiş için çilecilik algısını gösterir niteliktedir. Bir keşişin İlahi inancını ve yaşamsal dinamiklerini sürdürdüğü hücresine giden yolun zorlu olması, Tanrı’ya giden içsel yolculuğunda dünyevi zevklerinden kendini yoksunlaştırması ile paralel olabilir. Kilise ile doğrudan bağlantı kurmayan keşişin, zorlu yolu aşarak kiliseye ulaşması bir süreçtir. Bu süreç keşişin inancı doğrultusunda çilecilik anlayışına yüklenen bir anlam olarak düşünülebilir. Mor Abdin Dağları keşişleri için dağ mutlak kütlesiyle görece zorlu bir sığınak, inziva mekânı olurken Başköy’de kiliselerden daha uzakta, sarp bir yamaçta bir mekâna yerleşmesi Başköy keşişi için mutlak bir inziva sığınağıdır. Keşişlik algısında süreklilik arz eden aç kalma, perhiz yapma durumu beden için zorlu bir süreç iken, keşiş için bu zorlu yokuş inanç yolculuğunu besler niteliktedir. Burada söz konusu olan inziva mekânı uzaklığı, keşişin çilecilik anlayışına yüklediği ruhani bir yetkinlik olarak düşünülebilir. Genel olarak keşiş hücreleri buldukları yerleşim alanlarında yer alan alternatif yapılar ve kiliseler ile dolaylı ve doğrudan bağ kurmuşlardır denilebilir. Hücrelerinde inzivalarını yaşayan keşişler, hem bireysel inziva rutinlerini hem kilise ve şapellerde rutin dinsel dinamiklerini yaşamışlardır.

Dış yerleşim gibi hücrelerin iç mekân yerleşimleri de keşişin inziva algısına dair bilgi vermektedir. Hücre duvarındaki dış görüntüyü sınırlayan küçük pencereler hem havalandırma işlevi görmüş hem inziva mekânına ışık girmesini sağlamıştır. Mekânda pencere, keşişin çevre ile görsel ilişki kurduğu mimari bir araç olurken aynı zamanda hücre çevresiyle, kilisede okunan ilahiler, dualar için işitsel bir algı mekanizmasına dönüşebilir. Karabaş Kilise hücresinin güney duvarında yer alan tek pencere, kilisenin

---

<sup>168</sup> Jolivet-Levy, C, 2001, s.29.

<sup>169</sup> Peker, N-Uyar, T, 2011,s.288-293.

üçüncü nefine bakmaktadır. Keşişin pencere ile ilişkisi kilisenin üçüncü nefi ile bağlantısı olmalıdır. Pencere, iç mekândan bir başka iç mekâna açılmıştır. Bu yolla keşişin kilise ile duyuşsal ilişki kurduğu düşünülür. Keşiş Simeon inziva hücreindeki pencere, Keşlik Manastırı'nda yer alan Hücre 3 ve Hücre 2'de yer alan pencereler keşişlerin yerleşim alanları ile kurdukları duyuşsal bağı gösterir niteliktedir. Havalandırma delikleri kaya mekânlarda yoğun neme karşı, hava akımının sağlanabilmesi için<sup>170</sup> açılması gereken deliklerdir. Keşlik Manastırı'nda bulunan Hücre 6'nın havalandırma boşluğu manastırın cephesini görmektedir. Bu durumda havalandırma boşluğu ihtiyacı dışında keşişin çevre ile ilişkisinde pencere işlevi de görmüş olmalıdır. Keşişin kilise ile duyuşsal bağı gösteren bir diğer unsur ise zeminde bulunan deliktir. Örnekleri Archangelos Kilise üstü keşiş mekânında ve II. Simeon hücreinin üst katında görülmektedir. Zeminde açılmış düzenli delik, keşişin mekânı ile kilise arasında mekânsal mesafenin<sup>171</sup> bağı olarak düşünölmektedir. Bu durumda keşiş, hücreinde inzivasını yaşarken dahi kutsal mekânı ile arasına doğrudan mesafe koymamıştır. Zemindeki delik, kilisede okunan ilahiler ve duaların duyulması için işitsel yolla bir iletişim sağlamaktadır. Pencere açıklığı, zemindeki delik sesin duyulma oranı ile yüksekliği, keşiş ile kilise arasındaki mesafenin ölçütünü de belirler. II. Simeon hücreinin zeminindeki delik, karşısında bulunan şapel ile direkt görsel bir ilişki sağlamasa da dolaylı yoldan işitsel olarak bir bağ kurulduğunu gösterebilir. Alt katında bulunan keşiş hücrei ile işitsel bağı zemindeki delik ile kurmuş olmalıdır. Epigrafik verilerden elde edilen yakarıların duvarda yazılı olması keşişin kutsal olan ile dünyevi olan arasında kurduğu bir aracılık bağı olmalıdır. Bazı hücrelerde keşişin elinden, bazı hücrelerde ise keşişi aracı kılan yazıtlar söz konusudur. Keşiş Simeon inziva mekânında yer alan "Aziz Keşiş Simeon / Değersiz ve günahkarı hizmetkarını koru." ve "Aziz Keşiş Simeon / Hizmetkârın Theophanes'i koru." şeklinde isim belirtilmektedir. Yazıtlardan anlaşılan odur ki, keşiş Simeon burada kendini Tanrı'nın hizmetkârı olarak görmektedir. Kendi kurtuluşu için Tanrı'ya dua etmektedir. II. Simeon hücreinde bulunan arkosoliumu çevreleyen "Tanrım, hizmetkârın Simeon'a

---

<sup>170</sup> Öztürk, F G (1991) Kapadokya'da Dünden Bugüne Kaya Oymacılığı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 26.

<sup>171</sup> Bkz. Mekânsal mesafe kavramı için Hall, E T (1996) The Hidden Dimension, Library of Congress Cataloging in Puldications Data, USA, s. 115.

yardım et.” Yazıtı ve “Ben annemin rahminde bir bebek olarak yaratıldım. (...)”<sup>172</sup> Şeklinde başlayan şiirsel yakarı, bizzat keşişin kendisi tarafından yazılmıştır. Keşişin anne karnında bir bebek olduğunu, kendi mezarını kazdığını ve adaşı keşiş Simeon’un öldüğünü sıralı ifade etmesi doğumdan ölüme uzanan bir hayat çizgisi anlamını çağrıştırmaktadır. Keşiş, Tanrı ile doğrudan dua ile iletişim kurmaktadır. Duanın öznesi keşiştir ve keşiş bu duasında zamanı doğumdan ölüme değin katmanlara ayırmış, kendi mezarını hala hayattayken hazırlamış olmasını da sürece eklemiştir. Aynı mekân içerisinde rutin yaşam dinamiklerine devam eden keşiş, yine aynı mekân içerisinde dua eden keşiş ve ölüncü yine aynı mekân içerisinde gömülen keşiş sentezinde, mekânın sınırını mekâna yüklenen anlam belirler. Bu noktadan bakıldığında keşişin dinsel olan ile yaşamsal olan arasındaki bağı, inzivasını yaşama biçimidir. Keşişin/keşişlerin birbirine eklektik olan mekânlar ile ilişkisi hem doğrudan hem dolaylıdır. Münzevi, mekân bütünleşik olduğu için mi burayı tercih etmiştir, tercih ettikten sonra mı mekânların dönüşümü gerçekleşmiştir bu sorunun yanıtı net değildir. İnziva mekânı olarak kabul edilen mekân, münzevinin dinsel ve yaşamsal mekânı iken sonraları ölüm sonrası mekânına dönüşmüştür. Mezarların keşiş mezarları olduğu varsayımından yola çıkıldığında, ilahi olan ile ibadet, ayinle ilgili ile ilişki kuran münzevinin mekân algısının sınırının belirleyicisi olarak kabul edilebilir.

Tek bir sabit noktada yoğunlaşmamış hayatını bir süreç olarak hücrelerinde ifade etmiştir. Mekân algısı üzerinden bakıldığında keşiş, yakarısını kendi elleriyle kazıyarak mekânına izini bırakmıştır. Keşişin duada aracı olarak görülmesi, keşişin bizzat kendisinin dua etmesi gibi keşiş için de dua yazıtı vardır. Niketas’ın inziva mekânının bulunduğu Üzümlü Kilise’de yer alan “Niketas’ın kurtuluşu ve affi için bu dua, münzevi inancı ile” duası bu anlamda bir örnek niteliğindedir. Münzevi inancının belirtilmesi, keşiş Niketas’ın inzivasını onore etme maksadıyla yazılmış olmalıdır. Kurtuluşu ve affi için Hıristiyan bir kimsenin bir başkası için dua etmesi kutsal metinde de belirtilmektedir. “Kardeşlerim, bizim için dua edin.”<sup>173</sup> Keşiş Niketas için edilen af duası, kutsal metinde geçen “Birçok kişinin duası ile Tanrı’nın sunduğu ruhsal bağış”<sup>174</sup> duası ile anlam bakımından kutsal metine bağlılığı gösterir

<sup>172</sup> Bkz. Tezde yer alan: Epigrafik Veriler Doğrultusunda Münzevilik Verileri.

<sup>173</sup> Selanikliler,5: 25-28.

<sup>174</sup> Korintlulara Mektup,3-11.

niteliktedir. Tanrı'ya kurtuluş için duacı olmanın bir örneği de Ayvalı Kilise'de bulunan keşiş Makarios betimlemesinin yanındaki yazıttır. "Tanrı'nın hizmetkârının duacısı / Makarios keşişi" yazıtında, Zelve keşişinin Yaşlı Simeon'u onore etmesi gibi keşiş Makarios'ta, 4. yy'da yaşamış olan Mısırlı keşiş Makarios'u onore ediyor olabilir. Mısırlı Makarios'un Kapadokya'ya yolculuk yapıp yapmadığına dair herhangi bir veri bulunmamıştır. Ancak Kapadokya Babaları ile benzeşme noktalarına dair veriler vardır.<sup>175</sup> Makarios betimlemesinin hemen yanında yazıtın yer alması, keşişi "azizleştirme" noktasında önemli bir detaydır. Kapadokya'da keşiş betimlerinin yanında keşişlerin isminin yer alması karşılaşılmayan bir durumdur.<sup>176</sup> Karabaş Kilisesi'nde yer alan keşiş betimlerinin hemen yanlarında yazıt vardır. Bu yazıtlarda "Tanrı'nın kulu Photios, öldü, 9 Ağustos." ; "10 Eylül'de ölen Bardas" ; "Zacharias, 3 Şubat'ta öldü." Yazmaktadır. Yazıtların bir keşiş tarafından yazılıp yazılmadığı tam olarak tespit edilememiştir. Ancak, keşişlerin ölüm tarihlerinin yazılmasıyla söz konusu keşişler onore edilmiştir. Makarios keşişinde olduğu gibi keşişlerin betimlerinin yanında yazıtın yer alması ve yazıtlarda doğrudan isimlerinin verilmiş olmasıyla azizleştirme anlamı bakımından benzeşme göstermektedir. Başköy keşiş hücresinin yaşam mekânında yer alan yazıtta "Göklerin en yükseği, Kerubimlerin en kutsalı (çünkü sen her şeyin efendisini dünyaya getirdin, sana hamd ediyoruz)" yazmaktadır. Keşiş kendisini ya da bir başka keşişi aracı kılmaksızın doğrudan Yaratıcı'sı ile ruhsal bir bütünlük sağlamaktadır. Metindeki İlahi, Gazzeli Aziz Hilarion yortusu için bestelenmişse de son bölüm Meryem'e atfedilmiştir.<sup>177</sup> Duanın yanı sıra Meryem figürünün başında "Agia Theotokos" unvanı yer almaktadır. "Agia Theotokos" Bizans'ta sıklıkla kullanılan bir unvan ve ikonadır. Akathistos ilahisinde anne Meryem'in koruyucu, şefkatli ve aracı olması özelliği anlatılır.<sup>178</sup> Anne rolündeki Meryem'in Çocuk İsa'yı kucağında "koruyucu" "şefkatli" tutması ile keşişin inziva mekânında kendini güvenli, korunaklı hissetmesi birbirine paralel kabul edilebilir.

---

<sup>175</sup> Plested, M (2004) *The Macarian Legacy The Place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford Theological Monographs, Oxford, s. 46.

<sup>176</sup> Rodley, L, 1985, s.213.

<sup>177</sup> Peker, N- Uyar, B T, 2011, s. 288.

<sup>178</sup> Wellesz, E (1956) *The Akathistos, A Study in Byzantine Hymnography*, Dumbarton Oaks Papers, USA, s. 141-174.

#### **4.4.KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME**

Kapadokya Bizans dönemi mimarisinde münzevi mekanlar kuşkusuz coğrafyanın özellikleri düşünüldüğünde kayanın içine şekillendirilen mekanlarla sınırlıdır. Bununla birlikte Bizans coğrafyasında farklı örneklerle rastlamak mümkündür. Bu bölümde Kapadokya dışında literatüre geçmiş Bizans dönemi keşiş hücrelerinin karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmıştır. Keşiş hücreleri bölgesel olarak alt bölümlere ayrılmıştır. Yayınlarında Anadolu'da dağlık Frigya bölgesinde, Anadolu dışında Ürdün, Filistin, İsrail, Mısır ve Yunanistan'da oyma keşiş hücreleri tespit edilmiştir. Literatüre geçmiş Bizans dönemi kaya oyma münzevi mekanlarının plan ve mimari özelliklerinin Kapadokya'da Bizans dönemi keşiş hücresi örnekleriyle paralel ve farklı yanları karşılaştırmalı bir değerlendirmeye ele alınmıştır.

##### **4.4.1. FRİGYA BÖLGESİ KEŞİŞ HÜCRELERİ**

Afyonkarahisar ilinin İhsaniye ilçesine bağlı Ayazın beldesinde bulunan Ayazın Ören Yeri içerisinde yer alan Ayazın Ballık Mevkii Kilisesi<sup>179</sup> ve yine Afyonkarahisar ilinin İncehisar ilçesine bağlı Seydiler beldesinde bulunan Kırkinler sit alanında yer alan Seydiler Leylek Kayalığı 1 No'lu Kilise<sup>180</sup> ile aynı koniye oyulmuş hücrelerdir. Tek nefli kaya kililerinden olan Ayazın Ballık Mevkii Kilisesi'nin üst katında bulunan oda keşiş hücresidir. Araştırmacı S. Evcimen tarafından çalışılan kilisenin tanımlaması yapılmışsa da keşiş hücresine günümüzde erişim sağlamak mümkün değildir.<sup>181</sup> Hücreye ulaşımın sağlandığı bölüm yıkıma uğradığından hücre planına dair bilgi verilememektedir.

Kırkinler Sit alanı içerisinde yer alan Seydiler beldesinin 2 km k.doğusunda bulunan Seydiler Leylek Kayalığı 1 No'lu Kilise üstündeki hücre (Figür 37), kilise ile aynı koniye oyulmuştur. Koninin ilk iki katı kilise olup en üst katı keşiş hücresi olarak kullanılmıştır. Hücre dikdörtgen planlıdır. Tavanı düzdür. Güney duvarında yatak ve yatağın doğusunda oyma yastık yer alır. Yatağın yanında küçük bir niş yer alır.

<sup>179</sup> Evcim, S (2015) Dağlık Frigya Bölgesi Bizans Dönemi Kaya Mimarisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir, s. 57.

<sup>180</sup> Evcim, S, 2015, s. 79

<sup>181</sup> Evcim, S, 2015, s.57. S. Evcim'in yayınında keşiş hücresi ile ilişkin plan, fotoğraf yer almamaktadır.

Leylek Kayalığı 1 No'lu Kilise hücresinin yapı elamanları bakımından Simeon keşiş hücresinde yer alan yastık ve yatak ile benzerlik göstermektedir. Keşiş hücreleri, kilise ile aynı kaya kütlelerine oyulduğundan ve çevresindeki alternatif yapılara yakın konuşlandığından, Kapadokya'daki kilise ile doğrudan bağlantılı olan hücreler ile benzeşim göstermektedir.

#### 4.4.2. KUTSAL TOPRAKLAR (FİLİSTİN-ÜRDÜN-İSRAİL)

Ürdün'de Petra'da yer alan al-Wu'ayra Kalesi kuzeyinde bulunan bir manastır topluluğuna ait kenobitik inzivayı destekleyen keşiş hücreleri bulunmaktadır. 12. yy öncesine ait olduğu düşünülen bu hücreler, bir şapelin güneyinde konumlanmaktadır. Jebel Urf Ad-Dik tepesinde kumtaşına oyulmuş münzevi kompleksi (Figür 38) tespit edilmiştir.<sup>182</sup> Aynı kaya kütleleri içerisine oyulmuş iki tane yan yana keşiş hücresi bulunmaktadır. Bulunan batıdaki oda kare plana yakındır. Hücrenin güney, doğu ve kuzey duvarlarında oturma sıraları yer alır. Doğudaki oda düzensiz planlıdır. Doğu duvarda küçük nişler yer alır. Odalar taş ocağı olarak kullanılmış olduğundan iç mekânda yağma, yıkıntı taş parçaları yer alır. Bir diğer hücre Aşağı Qattar ed-Deir'de yer alır.<sup>183</sup> Aşağı Qattar ad-Deir geçitinde bulunan oda kare planlıdır. Girişi batıdandır (Figür 39). Petra topografyasında yer alan hücreler, Kapadokya hücrelerinden plan özellikleri, yapı elemanları açısından özellikli bir farklılık göstermemektedir. Hücreler, herhangi bir kilise ya da şapel ile aynı kaya kütleleri içerisinde olmamasıyla Kapadokya'daki Keşlik Manastırı'nda yer alan müstakil hücreler ile benzeşim göstermektedir.

Keşiş Gerasimus (?-475) Filistin'e giderek, en-Nukheil Vadisi'nde çölde bir manastır kurmuştur.<sup>184</sup> Vadide dört hücre tespit edilmiştir. En-Nukheil Vadisinde tespit edilen hücreler batıdan doğuya doğru bir tepe üzerinde konumlanmıştır. En-Nukheil Vadisi Hücre 1(Figür 40), girişi batıdan sağlanır. Hücre yuvarak planlı olup, uzun geçitten

<sup>182</sup> Desideri, A V - Leporatti, S (2020) Monks Across the Desert. Hermitic Life in Christian Petra, Studies in Ancient Art and Civilization, Vol.24, Oxford, pp. 133-152.

<sup>183</sup> Desideri, A V – Leporatti, S,2020,s. 140-141.

<sup>184</sup> Hirschfeld, Y (1991) Gerasimus and His Laura in the Jordan Valley, Revuee Biblique, Juillet, Voll. 98, pp. 419-430.

doğusundan tepede konumlanan diğer mekânlara geçiş sağlanır. Hücrenin batısında niş, oturma sekisi ve küçük bir pencere yer alır (Figür 41). Pencerenin altında oyma bir oturma sekisi yer alır En-Nukheil Vadisi Hücre 2 (Figür 40,42), girişi yapıların birbirine geçişini sağlayan bir geçitin kuzeyinden sağlanır. Hücre düzensiz planlıdır. Kuzeybatısında derin bir niş yer alır. En-Nukheil Vadisi Hücre 3 (Figür 40), girişi yapıların birbirine geçişinin sağlandığı geçitin batısındadır. Kare planlıdır. Kuzey duvarında niş yer alır. En-Nukheil Vadisi Hücre 4 (Figür 40), girişi kuzeybatıdandır. Düzensiz planlıdır.

Hücrelerin kaya kütesine oyulmuş olması, niş, oturma sekilerinin ve pencerenin olmasıyla da Kapadokya keşiş mekânlarında var olan yapı elemanları ile benzerlik göstermektedir. Hücreler vadide bir tepeye konumlanmıştır. Birbirine geçit noktasında kuzey tepede bir şapel yer alır. Hücrelerin lavra biçimli olması keşişlerin birbirinden bağımsız tekil hücrelerde kaldıklarını göstermektedir. Tekil hücrelerde kalan keşişler, olasılıkla vadide kuzeyde yer alan şapelde ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda keşişler toplumdan uzakta çölde bir vadide inzivaya çekilmişlerse de birbirleri ve şapel ile bağlarını kurmuşlardır. Kapadokya Keşlik Manastırı'nda yer alan birbirinden bağımsız tekil hücreler ile Paşabağı keşişlerinin birbirinden bağımsız fakat şapele yakın yerde inzivaya çekilmiş olmaları bakımından benzerlik gösterebilir.

İsrail'de Ein Gedi'de alana yayılmış yirmi sekiz keşiş mekânı yer alır(Figür 43).<sup>185</sup> Hücreler yerleşim yerine kuzey-güneybatı uzantılı konumlanmıştır. 20 ve 21 numaralı mekânlar görece diğer hücrelere büyüktür. Bu iki hücre de mutfak olarak kullanılan mekândır. 20 ve 21 numaralı hücrelerin yakınında batı ekseninde, su ihtiyacının karşılandığı iki yapı bulunur. Hücre 1, 3, 4,5,6, 7, 10,11,12,13,17,18,22,23,25,26,27,28 düzensiz planlıdır. Hücre 2, 14,15 yuvarlak planlı; Hücre 8,9, 16,19 24 kare planlıdır. Hücre 7 üç bölümdür. Bir bölümü keşişin inzivası için ayrılan mekan, bir bölüm hayvan yemi için kullanılan yem saklama odası, diğer oda ise hayvanın konulduğu odadır. Hücre 9 iki bölümden oluşur.

---

<sup>185</sup> Hirschfeld, Y (2000) A Settlement of Hermits above En Gedi, Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University, Tel Aviv, s. 107.

Ein Gedi’de bulunan düzensiz planlı hücreler birbirine oldukça yakındır. Bu durum keşişlerin birbirleri ile sosyal bağlarının olduğunu gösterir niteliktedir. Hücre 7’de bir yem odası ve hayvan konulan ahır işlevi gören odanın var olması bu hücreyi, literatürde ele alınan diğer hücrelerden farklılaştırır. Toplumdan izole olan Ein Gedi keşişlerinin, hücrelerinde bulunan Roma seramik parçaları, yerleşimin alanının genelinde hurma ağaçlarının çokluğu, havuzlarla desteklenen sulama kanallarının varlığı keşiş yoğunluğunun Roma Dönemi’nde başladığını, Bizans Dönemi’ne gelindiğinde ise yalnızca dört keşiş hücresinin kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.<sup>186</sup> Kapadokya keşiş hücreleri ile kaya oyma hücreler olması açısından plan özellikleri ile benzerlik gösterir. Kapadokya örnekleri içerisinde Ein Gedi keşiş hücreleri gibi nüfus bakımından bir arada bulunan yoğun nüfuslu keşiş hücreleri yer almamaktadır. Keşlik Manastırı keşişleri sayıca Kapadokya örnekleri içerisinde yerleşim açısından en yoğun bölgedir. Ein Gedi keşişleri, Keşlik Manastırı yerleşiminden daha yoğundur.

#### **4.4.3. MISIR KEŞİŞ HÜCRELERİ**

Aşağı Mısır’da yer alan Natrun Vadisi’nin yaklaşık 19 km uzaklığında 5. yy sonlarına tarihlenen Kellia keşişlerine ait hücreler bulunmaktadır.<sup>187</sup> Hücreler, bir girişi olan avlulu bir kompleks içerisinde odalardan oluşmaktadır (Figür 44). 6 numaralı mekân ibadet mekânı; 8 numaralı mekân mutfak, 21 numaralı mekan su kuyusu, 23 numaralı mekan latrina olarak kullanılmış olan mekânlardır. Diğer mekânlar ihtiyar ve genç keşişlere ayrılmış hücrelerdir. Tek girişli, bir avlulu yerleşim içerisinde yer alan hücreler kare planlıdır (Figür 44). Hücreler birbiriyle farklılaşan genişliktedir. Hücre 11, 12, 15, 16 ve Hücre 30 diğer hücrelere mukayese ile daha küçüktür.

Kellia’da yer alan bir diğer keşiş hücreleri, 5. yy sonu 6. Yy başına tarihlenen tek girişli avlulu bir kompleks içerisinde bir aradadır (Figür 45). Keşiş hücrelerinin yanı sıra, üç ibadet mekânı (5, 15, 23 numaralı mekanlar), bir mutfak (11 numaralı mekan), keşişlerin toplanma mekanları (10,16,17) yer almaktadır. Hücre 2,7,9,18,19,25 ve 26 numaralı hücreler kare planlıdır. Hücre 20,22,28 ve Hücre 31 dikdörtgen planlı

---

<sup>186</sup> Hirschfeld Y, 2000, s.110

<sup>187</sup> Hedstrom Brooks, D L (2001) “Your Cell will Teach You All Things” The Relationship between Monastic Practice and the Architectural Design of the Cell in Coptic Monasticism 400-1000. Submitted of Faculty of Miami University, Department of History, Doctor of Philosophy, Oxford, Ohio. s.149.

hücrelerdir. Hücre 2'nin doğu, güney ve batı duvarlarında; Hücre 7'nin doğu duvarında; Hücre 9'un doğu duvarında; Hücre 18'in doğu duvarında; Hücre 19'un doğu duvarında iki niş, kuzeyinde iki niş ve batısında bir niş; Hücre 20'nin doğu, güney ve batı duvarında; Hücre 22'nin doğu duvarında iki, güney ve kuzey duvarlarında birer niş; Hücre 31'in batı ve kuzey duvarlarında; Hücre 28'in batısında niş bulunmaktadır. Hücre 7 ve Hücre 9'da depo yer alır.

Natron Vadisi'nde bulunan Sketis çölünde 5. yy'a tarihlenen hücrelerin yer aldığı bir manastır kompleksi bulunmaktadır(Figür 46)<sup>188</sup> Avlulu kompleksin girişi batıdan sağlanır. 1 ve 3 ek oda depo işlevi olarak kullanılırken, 6,7 ve 17 numaralı mekan mutfak, 18 latrine olarak kullanılmıştır. Kuzeye doğru yer alan 5 numaralı oda ibadet mekanıdır. Natrun Vadisi Sketis Çölü hücrelerinden Hücre 1, Hücre 12, Hücre 16 kare planlı; Hücre 2, Hücre 3, Hücre 14 dikdörtgen planlı; Hücre 9 ve Hücre 11 düzensiz planlı mekanlardır. Hücre 9'un kuzey duvarında; Hücre 12'nin doğu ve kuzey duvarlarında; Hücre 14'ün kuzey duvarında sıralı üç tane niş bulunmaktadır.

Fayyum bölgesinin güneydoğusunda yer alan Naklun'da bir münzevi kompleksi bulunmaktadır(Figür 47).<sup>189</sup> Kompleks üç bölümden oluşur. A bölümünde bir ana mekan ve ana mekana bağlı bir hücre yer alır. B bölümü, bir başka keşişe ait ana mekan ile ana mekana bağlı bir hücredir. Ana mekanın zemininde depo yer alır. C bölümü mutfak olarak kullanılan alandır. A hücresinin planı düzensiz, yuvarlak biçimlidir. Ana mekan dikdörtgene yakın olsa da düzensiz plandadır. Ana mekana bağlı hücre kare planlıdır. B bölümündeki hücre düzensiz planlıdır. A hücresinin doğu, batı, kuzey duvarlarında niş yer alır. Ana mekanın doğusunda niş yer alır. B mekânına bağlı depo işlevi gören odanın kuzey ve güneydoğu duvarında niş yer alır. Hücre B'nin batı duvarında üç tane niş vardır. Hücre D'nin kuzeybatı ve güneydoğu duvarında birer niş yer alır. Hücre E'nin kuzey ve batı duvarlarında birer niş bulunur. A hücresinin zemininde depolama çukuru yer almaktadır. B ana mekânına bağlı hücre ile ana mekân arasındaki oda depo olarak kullanılmıştır.

---

<sup>188</sup> Hedstrom Brooks, D L,2001, s.168.

<sup>189</sup> Hedstrom Brooks, D L,2001, s. 188.

Yukarı Mısır'da yer alan Esna bölgesinde hücre kompleksi yer alır(Figür 48).<sup>190</sup> Konutlar birbirine benzer yapıdadır ve konutlara geçiş eğimli bir merdiven aracılığıyla yapılır. B, D, ve E odaları keşişlerin kendilerine ait hücreleridir. Ortak kullanım alanlarından C ve F toplu ibadet mekânı, K mutfak, L mutfak içerisinden geçilen depo J yemek pişirme mekânı amaçlı kullanılan alanlardır. Hücre B kare planlı olup Hücre D ve Hücre E kareye yakın düzensiz planlı mekânlardır.

Esna bölgesinde yer alan bir diğer inziva kompleksi iki keşiş hücresi, bir ibadet mekânı, bir mutfak ve bir depodan oluşmaktadır (Figür 49).<sup>191</sup> E ve C hücreleri kare planlıdır. Hücre E'nin kuzey duvarında iki, batı duvarında iki ve güney duvarında geniş bir niş vardır.

Kapadokya örneklerinde Cemil Köyü Keşlik Manastırının avlulu ve görece yüksek bir alanda olmasıyla, ortak mutfak kullanımı ve bazı hücrelerde nişlerin varlığı ile benzerlik göstermektedir. Yukarı Mısır'da bulunan keşiş hücreleri plan bakımından Aşağı Mısır keşiş hücrelerine ve Yukarı Mısır'ın kendi içerisindeki hücreleri ile benzerlik göstermektedir. Kapadokya bölgesindeki keşiş hücreleri gibi kayaya oyma hücreler olduğundan plan bakımından da birbirine benzerlik göstermektedir. Kapadokya keşişlerinde yarı-kenobitik yaşama kıyasla Mısır'da bütünüyle halktan uzaklaşmış olma durumu vardır. Keşişler ibadet mekanları ile aynı avlu içerisinde yaşarlar. Kapaodokya keşiş hücrelerinde olduğu gibi hücreye yakın konumlanmış ya da şapel ile aynı kayaya oyulmuş hücreler benzeşmektedir. Aşağı Mısır'da bulunan hücre kompleksleri avluyla çevrelenmiş, tek girişli lavra biçimli odalardan oluşmaktadır. Ortak yemek alanının olması, ana mekânlarda toplanıp dua etmeleri ve manastır kuralları çerçevesinde belirli işler yapmaları kenobitik inziva biçimini göstermektedir. Toplumdan bütünüyle uzaklaşmışlar ve manastır kuralları dâhilinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Lavraların çokluğu ile manastırların keşiş nüfusu açısından kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Kapadokya keşişleri, müstakil

<sup>190</sup> Hedstrom Brooks, D L,2001,s. 249.

<sup>191</sup> Hedstrom Brooks, D L,2001,s. 256.

hücrelerinde inzivaya çekilmiş olsalar da çevrelendikleri şapel ya da kilise ile doğrudan veya dolaylı bağ kurmuşlardır. Mısır keşişleri, hücreleriyle tamamen kendi içerisinde bir komplek oluşturmuşlar dualarını da yine hücreye benzeyen yalın dua mekanlarında etmişlerdir. Tarih bakımından Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır hücreleri 5. yy– 7. yy arasında tarihlenmektedir. Mısır keşiş hücreleri, Kapadokya keşiş mekânlarından daha erken tarihlidir.

#### 4.4.4. YUNANİSTAN HALKİ ADASI KEŞİŞ HÜCRELERİ

Oniki adalardan biri olan Halki Adası, engebeli ve tepelik topografyası ile keşişlerin inziva yaşamaları için elverişli bir yer olmuştur. Deniz seviyesi üstünde Kellia yerleşiminde en erken 6. yy-8.yy arasında tarihlenen bir mağara ve mağaranın önünde bir keşiş hücresi yer alır(Figür 50,51).<sup>192</sup> Mağaranın iç bölümünde hücre, dua ve mutfak için ayrılmış, mağara önündeki hücre ise ayrıca bir inziva mekânı olarak kullanılmıştır. Mağaranın açıldığı dik patikada bir mezar bulunmaktadır. Mağara girişindeki hücre kare planlıdır, kuzeyinde çok küçük bir penceresi vardır. Mağara içerisinde yer alan hücrenin literatürde planı bulunmamaktadır. Her iki hücrenin de iç görünümüne dair yayında tanımlama yoktur.

Kellia'nın yakınlarında güneydoğusunda yer alan bir Limenaria ile bağlantılı olabilecek bir bazilika yer alır.<sup>193</sup> Mağarada inzivaya çekilen keşişler kendi ibadet mekânlarında ibadetlerini gerçekleştirirken bazilika ile bağlantı kurmuş olmalıdırlar. Adada bulunmasıyla yerleşim açısından Kapadokya keşiş hücreleri ile farklılaşsa da gerek mağaradan oyma hücre gerek hücrenin girişinde bir mezar unsurunun olmasıyla Kapadokya hücrelerinden Karabaş Kilisesi'nde yer alan inziva hücresinde ve II. Simeon'un inziva hücresinde mezarın yer alması bakımından dolaylı olarak benzerlik gösterebilir.

---

<sup>192</sup> Sigala, M Z (2023) Hermits, Monks and Nuhs of Chalke, Byzantine Greece: Microcosm of Empire? Papers from the forty-sixth spring symposium of Byzantine Studies ,ed. Archibald Dunn, Routledge, UK, s.266.

<sup>193</sup> Sigala, M Z, 2023, s.274.

## SONUÇ

Keşiş için yaşamsal zevklerden uzaklaşmak, bir anlamda Herakleitos'un "Kendimi aradım" sözündeki gibi bizzat kendi varlığına yolculuk yapmak demektir. Ait olduğu toplumun sosyal alanından uzakta kendine inziva mekânı inşa eden keşiş, bütün isteklerini en aza indirgeyerek yaşamına bazen bir çölde, mağaradan oyma bir hücrede, bir sütun uzantısının üstündeki platformda idame ettirerek ne tam manasıyla yaşama dâhil olmuş ne de yaşamın içinden bütünüyle uzaklaşmıştır. Mısırlı Antonius'un önceleri tek başına çekildiği inziva alanına sonradan kendisini takiben başka keşişler de katılmıştır. Bu durumu önce kabullenmek istemeyen Antonius bir süre sonunda durumu kabullenmiş olmalıdır ki keşişlerin öncülü olmuştur. İnsandan kaçarken yine de insanlarla paydaş ettiği inzivasını Mısırlı Pakomius sistematize etmiş ve monastik yaşama kenobitik çerçevede kurallar getirmiştir. Kapadokya'da ise Aziz Basileus ile kenobitik manastır anlayışı, birlikte ve ancak ayrı mekânlarda inzivaya çekilme kuralıyla Kapadokya keşişleri için temel olmuştur. Kapadokya keşişlerinden epigrafik veriler doğrultusunda birkaçını isim olarak analiz edebiliyoruz. Ancak literatür taramalarının sonucunda doğrudan kimliklerine spot yakılamıyoruz. Kapadokya'ya bir yerden mi geldiler, Kapadokya'yı terk mi ettiler bu sorular aydınlatılabilen sorular değildir. Bazı keşiş hücrelerinde ve hücrelerin bulunduğu kiliselerde epigrafik ve mimari elemanlar sonucunda mezarlar olduğu tespit edilmiştir. Kapadokya'da bir keşişin kendi mezarını kazdığı bilgisine ulaşarak bazı keşişlerin Kapadokya'da inzivalarını yaşayıp yine Kapadokya'da hayatlarının sonlandığı bilgisi elde edilebilir. Simeon'un hücrelerinin bulunduğu şapelde Yaşlı Simeon Stilites'in işlerinin duvar resimlerinde betimlenmesi, Niketas'ın hücrelerinin bulunduğu Üzümlü Kilise'de Yaşlı Simeon Stilites betimi, Ayvalı Kilise'de keşiş Makarios isminin yer almasıyla, Kapadokya keşişleri kendilerinden çok önce gelen münzeviliğin öncüleri kabul edilen keşişleri onore etmiş olmalıdırlar. Dualardan anlaşıldığı üzere keşişler, kendileri için,

başka keşişler için, asker vali ve martirler için duada aracılık işlevi gören kutsiyet atfedilen kimseler olarak görülebilmektedir.

Mimari ve epigrafik veriler ışığında anlaşılan odur ki Kapadokya keşişleri mekânsal olarak alanı görece geniş olmayan hücrelerde yaşamışlardır. Kapadokya keşişleri, hücrelerde yer alan pencere ile dış dünyanın görüntüsünü küçük bir çerçeve içerisinde seyreden, zemindeki delik ile kilisede gerçekleşen ayin ve yakarılı dinleyen, bazen hücrelerini başka bir keşiş ile paylaşarak kutsiyet ile arasında bağı kendi gibi bir manevi bir kimlik ile pekiştiren keşişlerdir. Kilisenin biraz uzağında hücrede yaşayan keşişler için ise bağ dolaylı olarak sağlanmaktadır. Başköy'deki gibi kilisenin aşağıda, hücrenin daha tepede konumlanması keşişin hücrelerine yaptığı yolculuğu çileci anlayışına denk düşmektedir. Mekânı algılama biçimine mimari elemanlar, epigrafik veriler ile ulaşılırken hücrenin yerleşim yeri olarak nereye ve nasıl bir yüzeye yapıldığını da irdelenmelidir. Hücrelerin ulaşımı zaman tahribatından dolayı günümüzdeki veriler ile aldatici olabilmektedir. Ancak yine de Kapadokya'nın peyzajı gereği gözlemlenen o ki keşişler hücrelerine ulaşmada çileci anlayışına paralel yerleri seçmişlerdir. Keşişin mekânı, iç ve dış mimari elemanlarının yerleşim biçimi, hücrenin yerleşim alanındaki konumu, epigrafik verileri ile bir ilişkiler bütünüdür. Hücrelerin çevre yapılarına olan ölçülebilir mesafeleri ve iç mekânda yer alan mimari öğeler mekânın öznesi olan keşişin, inzivasını yaşama biçiminin ve mekânını algılama, anlamlandırma biçiminin süreci ve sonucudur. Keşişin duygularına hitap eden mekân, epigrafik verilerde yer alan şiirsel yakarılı ile mekânın keşiş için yalnızca yaşamsal bağı değil duygularını ifade ettiği duygusal mekân olduğunu da gösterir niteliktedir.

Kapadokya bölgesi dışında yer alan Frigya bölgesi, Mısır, Ürdün, Filistin ve İsrail keşiş hücreleri ile Kapadokya bölgesinde bulunan keşiş hücreleri kıyasla birbirlerinden mimari elemanlar, plan özellikleri, yerleşim alanı ve inzivayı yaşama açısından benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. *Kutsal Toprakların* çöl keşişleri inzivalarını toplumsal yaşamdan neredeyse bütünüyle uzak tutmuş, keşişler yalnızca kendi aralarında bağ kurmuşlardır. Keşiş hücrelerinin yerleşim düzeni incelendiğinde hücrelerin kamusal alanlardan uzakta kendi içerisinde bir kompleks oluşturduğu görülmektedir. Nüfus bakımından ise çöl keşişleri daha kalabalıktır. Hücrelerin sıklığı ve bazı hücrelerin büyüklüğü, dua mekanlarının genişliği ile keşiş sayısının kalabalık

bir nüfusu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Mimari elemanlar açısından hücrelerde sıklıkla niş, pencere, yatak, yastık gibi detaylarla pek karşılaşılmamaktadır. Oldukça nadir bazı hücrelerde niş ve oturma sekisi ile karşılaşılmıştır. Kapadokya hücrelerinde istisnalar haricinde genelinde niş, birçoğunda açıklık, pencere yer almaktadır. Kapadokya hücrelerinde paylaşımlı hücre ( Simeon Keşiş Hücresi, Karabaş Kilisesi Keşiş Hücresi, Başköy Keşiş Hücresi) ile karşılaşıyorken çöl keşişlerinin hücreleri daha bireysel lavra biçimlidir.

Tez kapsamında ele alınan keşiş hücrelerinden elde edilen bulgulara göre Kapadokya keşişleri, iç mekânlarında tekil olarak inzivalarını yaşarken dış yerleşim açısından diğer yapılar ile mekânsal ve duyusal bağ kurmuşlardır. Bütünüyle çevre dinsel yapılardan tam anlamıyla kopukluk söz konusu değildir. Bu durumda Kapadokya keşişleri Ousterhout'un tanımlaması ile yarı-kenobitik inziva algısına sahip olmalıdırlar.

## KAYNAKÇA

- Adıbelli R (2022) Din Adına Dünyadan Vazgeçmek: Orta Çağ Fransa'sında Recluse Olgusu, Erciyes Akademi, 36(4),1902-1925
- Akdaş, H (2009) Hıristiyanlığın Kurumsallaşmasında İlk Dönem Konsillerin Rolü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Altunkaynak, S (2006) Ürgüp, Cemil Kyü Keşlik Manastırı Kiliseleri Duvar Resimleri, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Ancient Christian Writers, The Life of St. Antony, The Works Of The Fathers In Translation (1950) Ed. By Johannes Quasten, Joseph C Pulumpe, s. 19, Washington.
- Antonius (1995) The Life and Daily Mode of Living of the Blessical Simeon the Stylite, s.264, (Trans. R. Doran) Church and Society in Document, 100-600 AD), ed. A.L. Hayes, Toronto
- Athanasius of Alexandria (2003) The Life of Antony, Trans. Tim Vivian, Apostolos N. Athanassakis, Rowan A. Greer, s. 81, Cistercian Publications, Michigan.
- Avcı, C. (2018) İslam-Bizans İlişkileri (610-847), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Binici, Ayla (2015) Kapadokya Bölgesi Kiliselerindeki Fresklerin Seramik Yüzeylerde Yorumu, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Çalışma Raporu, s.9-11.
- Basil (1895) Letters and Select Works, nicene and post-nicene fathers of the Christian Church, Vol. VIII, ed. Philip Schaff-Henry Wace, The Christian Literature Company, New York.
- Baydur, N (1970), Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, (En Eski Çağlardan İ. S. 395 Yılına Kadar) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Baydur, N (1999) İmparator Julianus, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Boak, A E R (1921) A History of rome to A.D, The Macmillan Company.
- Bowersock, G W (1997) Julian the Apostate, Cambridge University Press.
- Brock, S. P (1973) Early Syrian Asceticism, s. 15, BRILL Published, Numen, Apr. Vol. 20, Fasc. 1, pp.1-19.

- Brown, P (2022) Geç Antikçağ Dünyası, Çev. Turhan Kaçar, s. 112, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Cahen, C (1994) Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, Çev. Y. Moran, 3. Baskı, İstanbul.
- Cooper, J E, Decker, M (2012) Life and Society in Byzantine Cappadoia, *Palgrave Macmillan*, Londra.
- Deferrari, R J (1924) St Basil Letters I-LVIII -1, Harvard University Press.
- Desideri, A V- Leporatti, S (2020) Monks Across the Desert. Hermitic Life in Christian Petra, *Studies in Ancient Art and Civilization*, Vol.24, Oxford.
- Doğan, S (2003) Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, Ankara.
- Doom, E M (2005) Patriarch, Monk and Empress; A Byzantine Debate Over Icons, Wichita State University, College of Liberal Arts and Sciences Graduate School the Faculty, United States.
- Dora, V D (2016) Landscape, Nature, and the Sacred in Byzantium, *Cambridge University Press*, UK.
- Downey, G (1961) A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest, s. 481, New Jersey: Princeton University Press.
- Ehrman, B D- Jacobs, A S (2004) Christianity in Late Antiquity, 300-450 C.E., s.384, Oxford University Press, New York.
- Ergin G (2021) Anadolu'da Roma Hâkimiyeti, Diriliş ve Düzen, s.174, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Esin, U (1998) Doğal Çevre ve Kültürler, Kapadokya, İstanbul.
- Eusebios (2011) Kilise Tarihi, Çev. Furkan Akderin, s.203, *Çiviyazıları Yayınevi*, İstanbul.
- Evcim, S (2015) Dağlık Frigya Bölgesi Bizans Dönemi Kaya Mimarisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir.
- Frend, W H C (1959) The Failure of the Persecutions in the Roman Empire, Past & Present 16.
- Giovannini, L (1971) Arts of Cappadocia, *Nagel*, Londra
- Gündüz, Ş (1998) Din ve İnanç Sözlüğü, s. 219, *Vadi Yayınları*, Ankara.

- Hall, E T (1996) *The Hidden Dimension*, Library of Congress Cataloging in Puldications Data, USA.
- Hannah, I. C ( 1925) *Christian Monastiszm*, s. 48, *The Macmilian Company*, New York.
- Hannay, J O (1903) *The Spirit and Origin of Christian Monasticism*, *Methuen&Co*, London.
- Harmless, W S J (2004) *Desert Christians An Introduction to the Literature of Early Monasticism*, s.429, *Published Oxford Press*. New York.
- Hedstrom Brooks, D L (2001) "Your Cell will Teach You All Things" The Relationship between Monastic Practice and the Architectural Design of the Cell in Coptic Monasticismi400-1000. Submitted of Faculty of Miami University, Department of History, Doctor of Philophy, Oxford, Ohio.
- Hild-Restle, M (1981) *Tabula Imperii Byzantini II Kappadokien, Kappadokia,Charsianon, Sebasteia und Lykandos*,Verlog Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien, s. 114
- Hirschfeld, Y (1991) *Gerasimus and His Laura in the Jordan Valley*, *Revuee Biblique*, *Julliet*, Voll. 98.
- Hirschfeld, Y (2000) *A Settlement of Hermits above En Gedi*, *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University*, Tel Aviv.
- Hollerweger, H (1999) *Canlı Kültür Mirası Turabdin*, Çev. Sevil Gülçur, s. 24, *Friends of Turabdin*.
- Jerphanion, G (1925-1936) *Une Nouvelle Province de l'Art Byzantin: Les Eglises rupestres de Cappadoce*, *Librairie Orientaliste Paul Geuthner*, Cilt 2, Paris.
- Jolivet-Levy, C (1991) *Les Eglises Byzantines de Cappadoce: Le Programme Iconographique de l'apside et de ses Abords*, *Presses du CNRS*, Paris.
- Jolivet-Levy, C (2001) *La Cappadoce Medievale Images et Spiritualite*, *Zodiac*, Paris.
- Jolivet-Levy, C (2015) *La Cappadoce: Un Siecle Apres G. De Jerphanion*, *Geuthner*,2 Cilt, Paris.
- Kaçar, T (2005) *Origo Constantini Imperatoris-İmparator Constantinus'un Yükselişi*, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XX, Sayı 1,135-155.
- Kaya, İ (2018) *Bizans Sütun Azizleri*, *Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar*, Volume III- Cilt III, Prof. Dr. Mehmet Evsilen, Assoc. Prof. Dr.

- İbrahim Serbestoğlu, Assoc. Prof. Dr. Tuğrul Özcan (Ed.), Ankara: Gece Kitaplığı, s. 3.
- Kostof, S (1989) *Caves of God: Cappadocia and its Churches*, Oxford University Press, UK.
- Lemaigre Demesnil, N (2010) *Architecture Rupestre et Decor Sculpte en Cappadoce (V-IX siecle)*, *BAR International Series 2093*, Oxford.
- Lorey, J (1963) *Monks and Monasteries of the Near East*, Trans. Peter Collin, s. 131, London.
- Marrou H I (1964) *A History of Education in Antiquity*, Trans. George Lamb, s. 440, A Mentor Book The American Library, Toronto.
- Meredith, A (1999) *Gregory of Nyssa*, Routledge, London and New York, s. 4.
- Mitchell, S (1993) *Anatolia land, Men, and Gods in Asia Minor*, Vol II, Clarendon Press, Oxford.
- Ousterhout, R G (2019) *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak: Kapadokya'da Sanat, Maddi Kültür ve Yerleşim*, *Koç Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Öztürk, F G (1991) *Kapadokya'da Dünden Bugüne Kaya Oymacılığı*, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Öztürk F G (2015) *Açıksaray ve Çevresinde Bizans Dönemi Yerleşimleri Yüzey Araştırması-2015*, s. 491, 34. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt:2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Edirne.
- Pavlus (2003) *Romalılar'a Mektup, İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- Pekak, S (2009) *Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler*, METU JFA, 26: 2, Ankara. S. 249-277.
- Peker, N, Uyar T B (2011) *Güzelöz-Başköy ve Çevresi Bizans Dönemi Yerleşimleri 2009*, 28. Araştırma sonuçları Toplantısı, Cilt 1- 283-302, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara.
- Platon (2010) *Devlet*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Plested, M (2004) *The Macarian Legacy The Place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford Theological Monographs, Oxford.
- Rodley, L (1985) *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, *Cambridge University Press*, USA.
- Schiro, J – Debiazi Gonzato, A (1979) *Analecta Hymnica Greca*, vol. 2, Roma.

- Silvas A M (2007) *The Asketikon of St Basil the Great*, s. 1 Oxford University Press, New York.
- Sterk, A (1998) *On Basil Moses, and Model Bishop: The Cappadocian Legacy of Leadership*, Church History, Vol 67 No 2, s. 229.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII-XIII-XIV*), Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tacitus (2018) *Annals- XV*, Ed.Rhiannon Ash, Cambridge University Press, UK.
- Temiztürk, H (2016) *Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi*, KTÜİFD, c.3,sy.1,Bahar, s.35-61.
- The Life of the Simeon Stylites* (1915) Trans. Frederick Lent, s. 119-126, JAOS, 35.
- Thierry N (1983) *Haut Moyen Age en Cappadoce: Les Eglises de la Region du Çavuşin*, Paul Geithner, 2 Cilt, Paris.
- Theodoret of Cyrrihus (1985) *A History of the monks of Syria*, Çev. R. M. Price, s. 160, Michigan.
- Türker, A (2008) *Güllüdere Vadisi'nde Bulunan Ayvalı Kilise ve Resim Programı*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Ankara.
- Tural M (2011) *Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı*, s.75, *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul.
- Tural, M (2017) *Geç Antik Çağ'da Hıristiyan Eğitimin Ruhu ve Manastırda Eğitim Anlayışı*, s. 253-277, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt:3 Sayı:6.
- Uyar, T. B. (2008). *L'église de l'Archangelos a Cemil: le decor de la nef sud et le 405 renouveau de la peinture byzantine en Cappadoce au debut du xiiie siecle*. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 28, 119-129.
- Van Dam,R (2003) *Becoming Christian*,PENN, Philadelphia
- Wellestz, E (1956) *The Akathistos, A Study in Byzantine Hymnography*, Dumbarton Oaks Papers, USA.
- Xenaxi, M (2009) *Ornement en Texte: le Cas de l'ensemble Funeraire de Karşibecak a Göreme, Cappadoce "L'aniconisme Dans l'art Religieux Byzantin* ed. Matteo Campagnolo vd., La Pme D'or, Geneva.

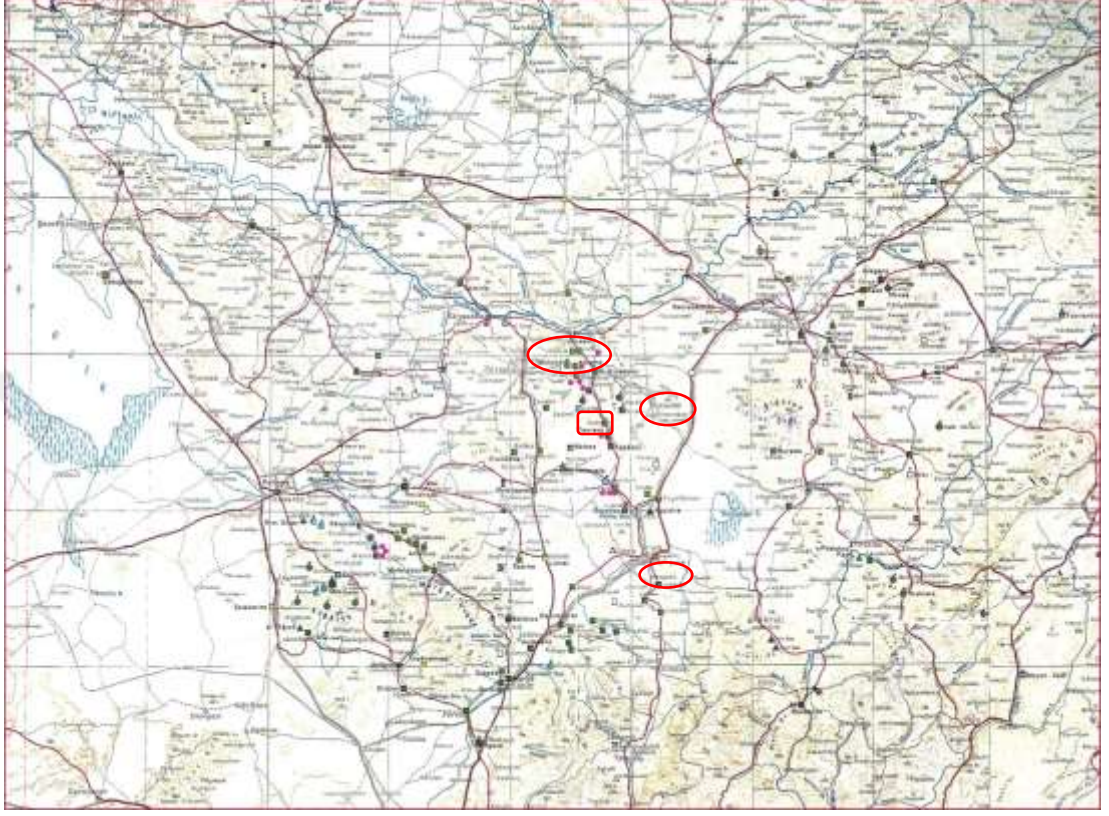
Yaşar, Ş (2021) Mor Evgin ve Hristiyan Mistisizminin Tur Abdin Bölgesine Girişi, Mukaddime, 12(1),.69-99.

Yeşil C ve Seyfeli C (2023) Pachomius: Sistemli Kenobitik Yaşamın ve Hristiyan Manastır Geleneğinin Kurucusu, s. 51-84,Araştırma Makalesi, BAİD, Balıkesir.

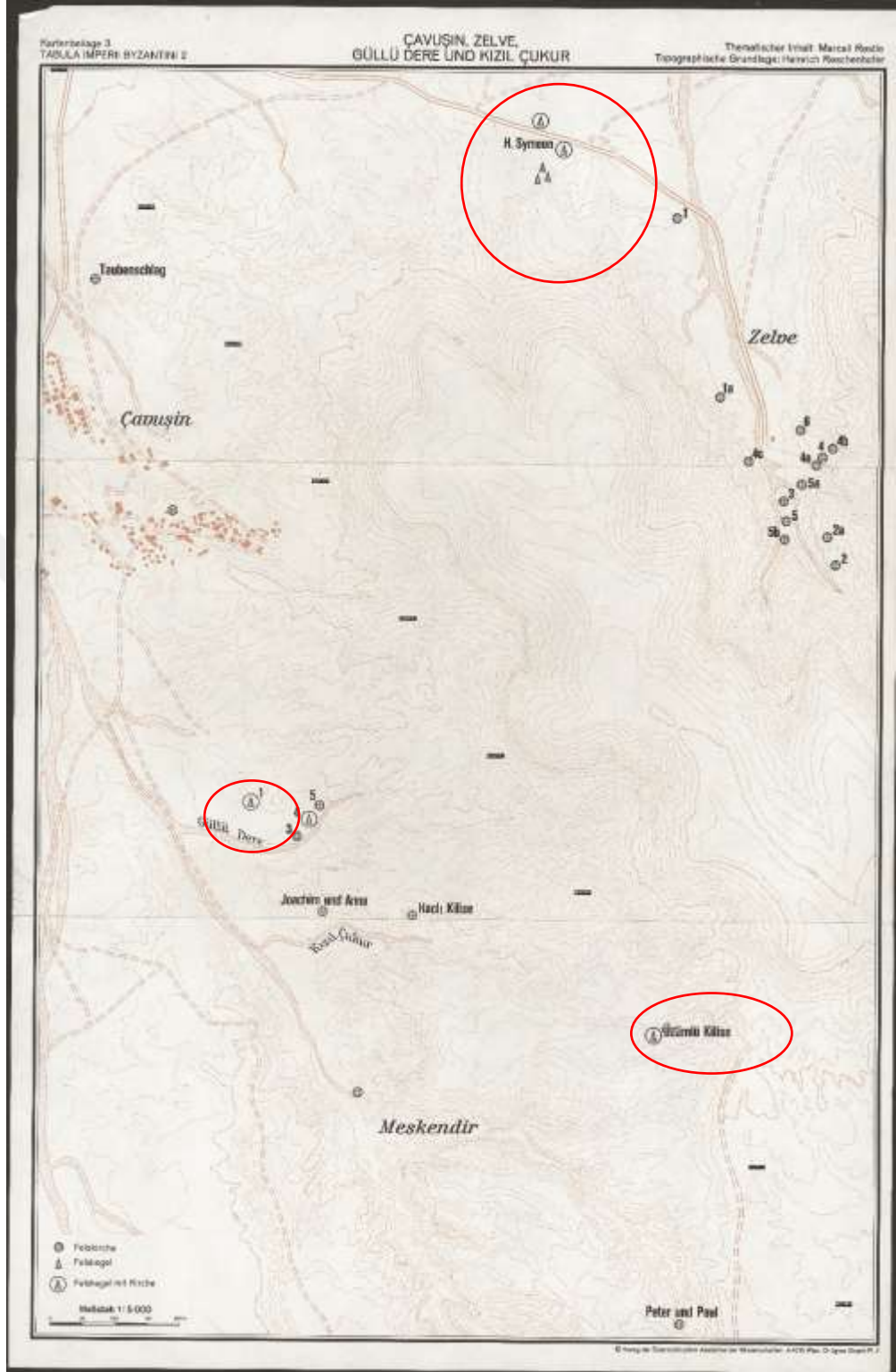


## EKLER

### EK 1: HARİTALAR



Harita 1: Kapadokya Bölgesi'nde keşif hücrelerinin genel yerleşimi (Hild, F-Restle-M, 2009)

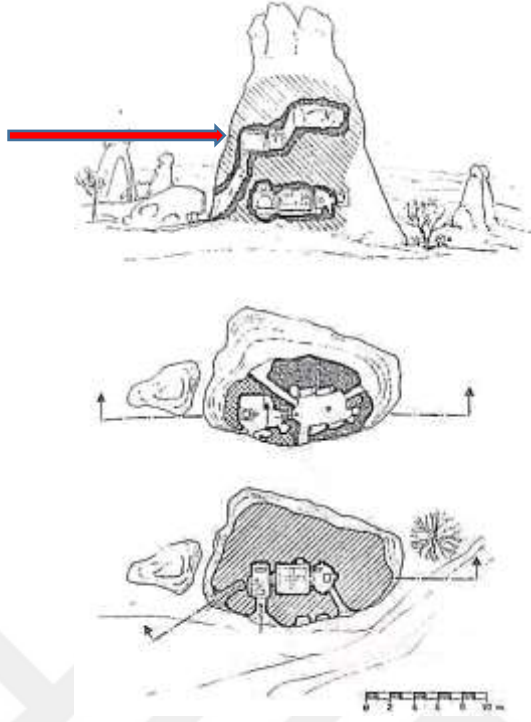


Harita 2: Güllüdere Vadisi, Kızılçukur Vadisi ve Zelve Paşabağları keşiş hücreleri yerleşimi(Hild, F-Restle-M, 2009).

## EK 2 : HÜCRELERE AİT FİGÜR ÖRNEKLERİ



Figür 1. Aziz Simeon Şapeli ve üst katında yer alan Simeon Keşif Hücresi genel görünüm. (Çetin, H. 2022)



Figür 2. Keşiş Simeon'un İnziva Mekânı, Paşabağı Plan ve Kesit ( Giovannini, L,1971)



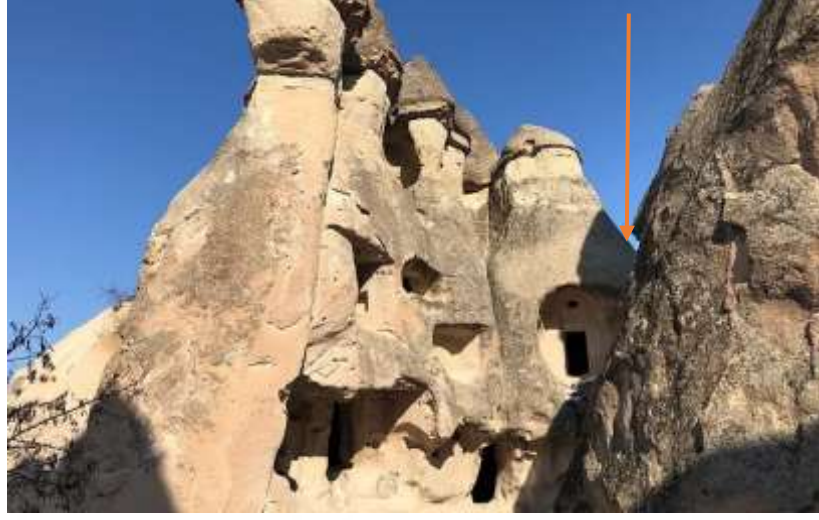
Figür 3. Münzevi Simeon'un hücresinin girişi. (Çetin, H. 2022)



Figür 4. Münzevi Simeon'un güneybatıya bakan odasının günümüz görünümü. (Çetin, H. 2022)



Figür 5. Keşiş Simeon'un İnziva Yeri batı ekseninde bulunan odaya doğu tarafından bakış.(Ousterhout, R. G, 2019)



Figür 6. Simeon Keşiş Hücresi'nin 125 m doğusundaki şapel (<https://www.cappadociahistory.com>)



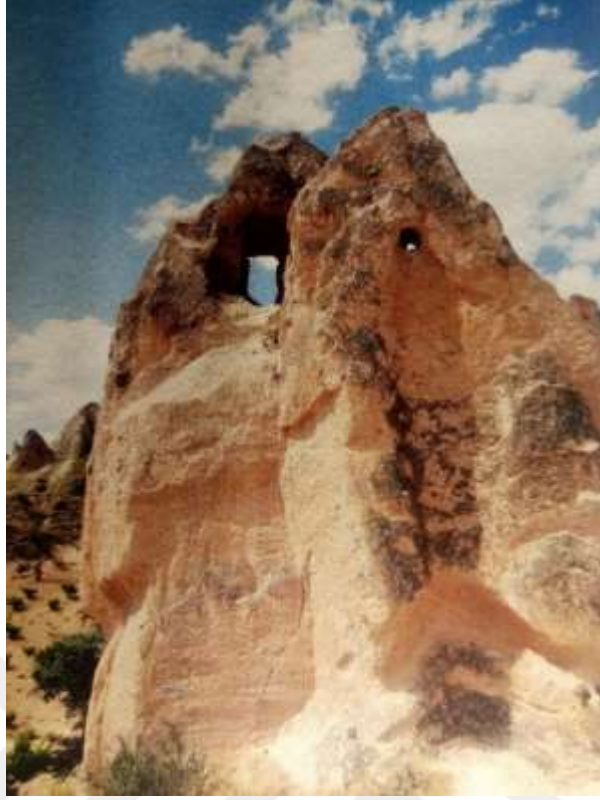
Figür 6. II. Simeon'un İnziva Yeri. Kilisenin karşısındaki hücreden görünüm (Ousterhout, R G, 2019)



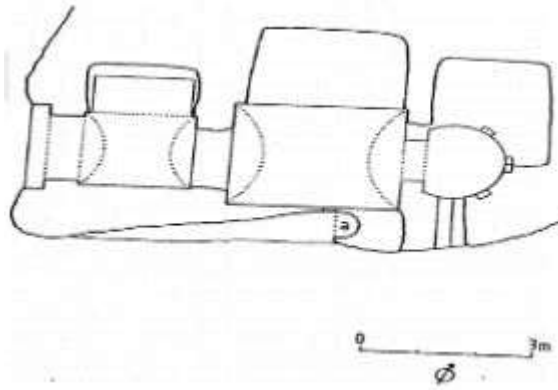
Figür 7. II. Simeon İnziva Yeri, Arkosoliumun üzerindeki yazıt. (Whiting J D – Matson G E, 1935)



Figür 8. Şapel apsisinde yer alan Theotokos ve Çocuk İsa, apsis panelinde aya Yorgi ve Aziz Khristopher betimlemeleri. (Whiting J D – Matson G E, 1935)



Figür 9.. Keşif Niketas'ın İnziva Yeri, Kızılçukur. (Ousterhout, R. G. 2019)



Figür 10.. Üzümlü Kilise Planı ( Wallace, S)



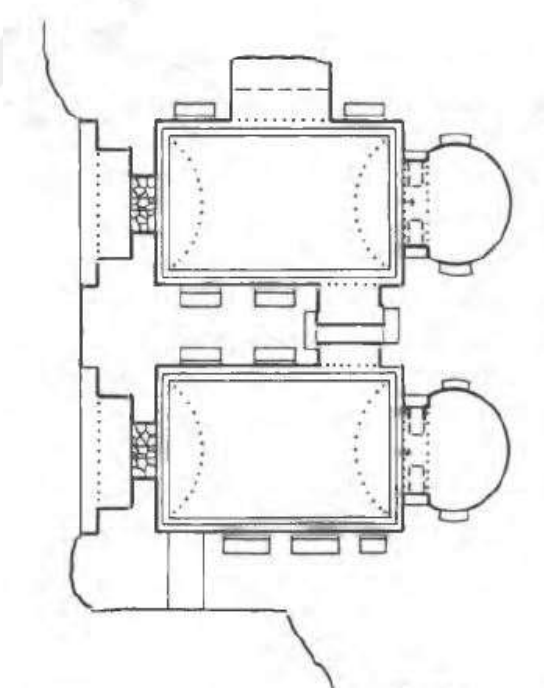
Figür 11. Niketas Keşiş Hücresi görünümü (derPanoramafotograf.com)



Figür 12. Niketas hücresinin batısında görünen küçük niş (derPanoramafotograf.com)



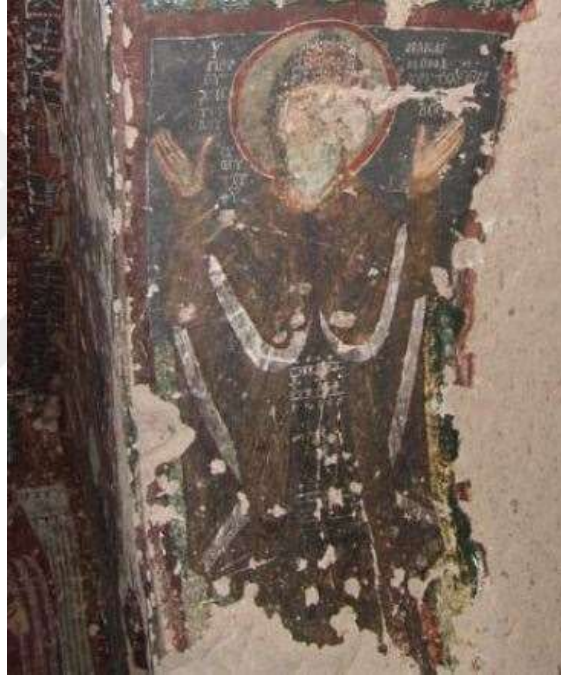
Figür 13. Ayvalı Kilise genel görünüm. (North, D,2010)



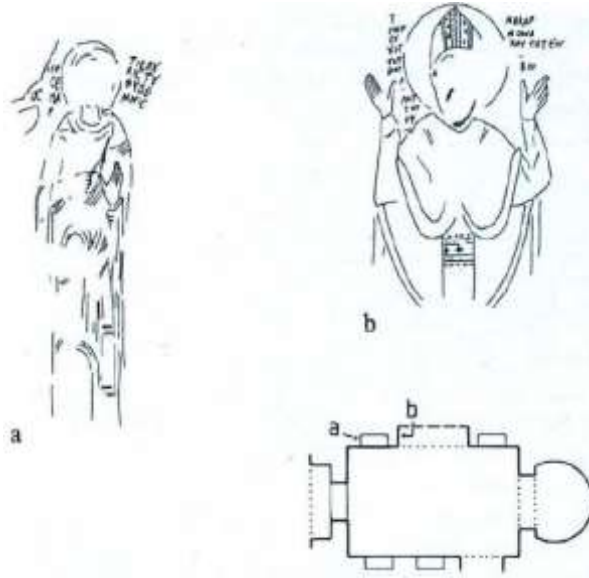
Figür 14. Ayvalı Kilise planı (Rodley, L. 1985)



Figür 15. Ayvalı Kilise, Kuzey nef, kuzey duvarda yer alan arkosoliumun yayında konumlanan yazıt  
(Türker, A. 2008)



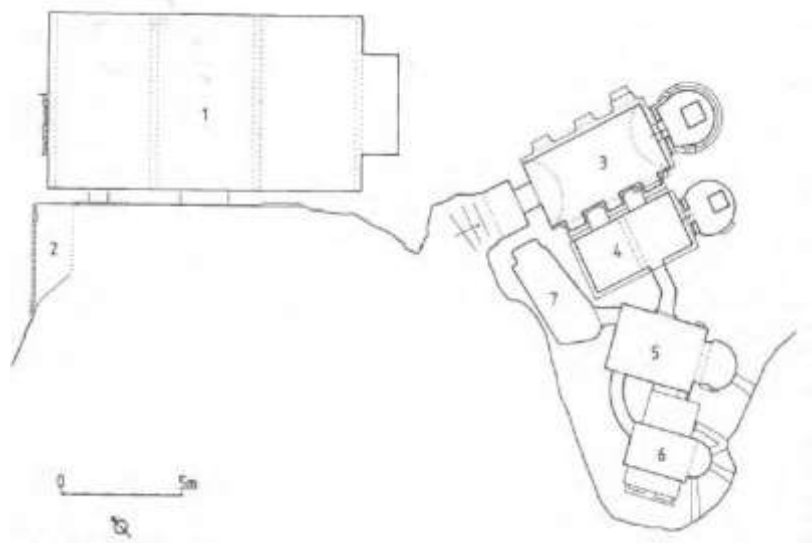
Figür 16. Ayvalı Kilise, Kuzey nefte, kuzey ekseninde yer alan arkosoliumun kemer batısında  
betimlenen keşiş Makar(ios) figürü ve yanındaki yazıt (Türker, A. 2008)



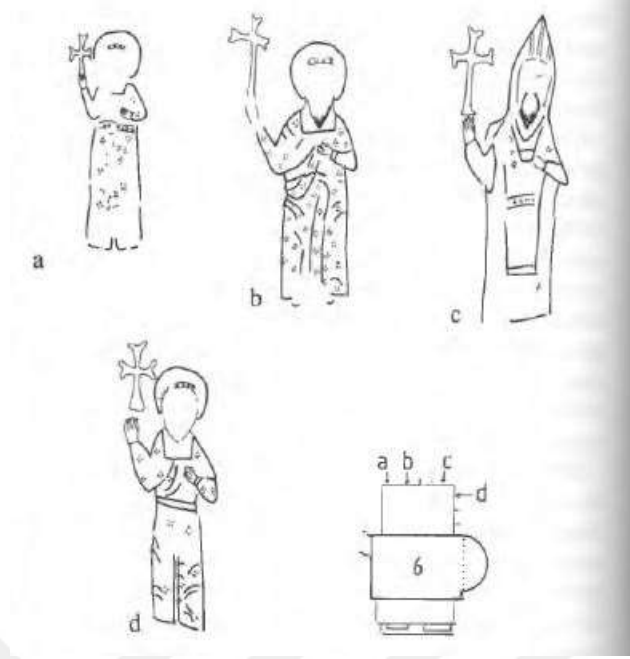
Figür 17. Ayvalı Kilise kuzey nef kuzey duvar planı ve duvar resimlerinde Semnis ve Makarios. (Rodley,L.1985)



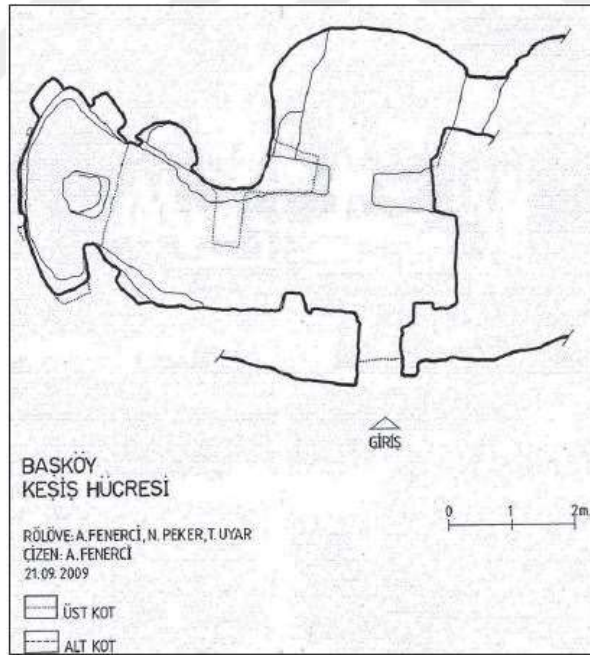
Figür 18. Karabaş Kilisesi Panoramik çekim ile genel görünüm. (derPanoramiefotograf.com)



Figür 19. Karabaş Kilisesi planı (Rodley, L. 1985)



Figür 20. Karabaş Kilisesi keşiş betimlemeleri (Rodley, L. 1985)



Figür 21. Başköy Keşiş Hücresi Planı(Peker N, Uyar T,2011)



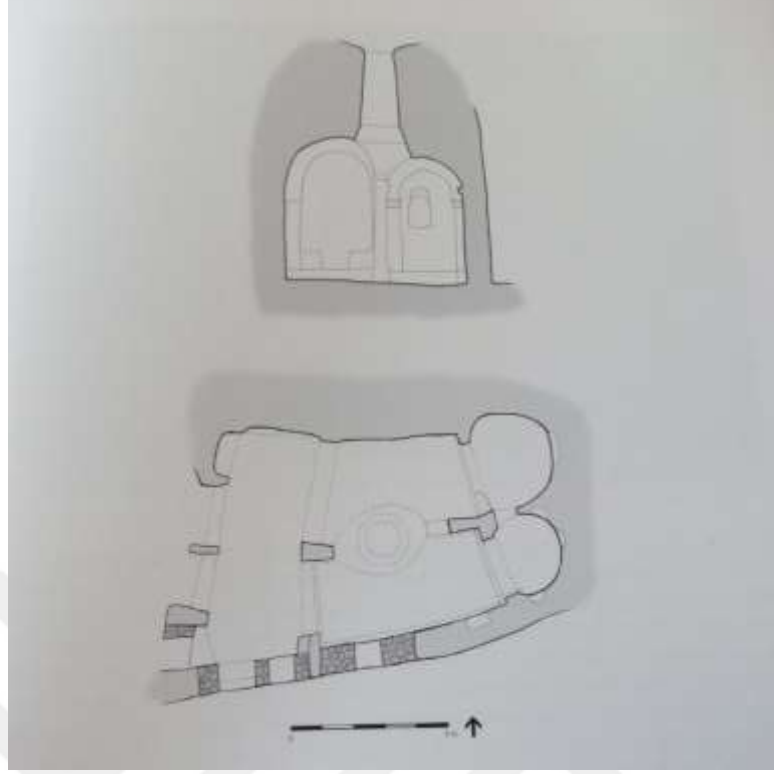
Figür 22. Başköy Keşiş Hücresi doğu ekseninde yaşam mekânı. (Peker, N ve Uyar, T. 2011)



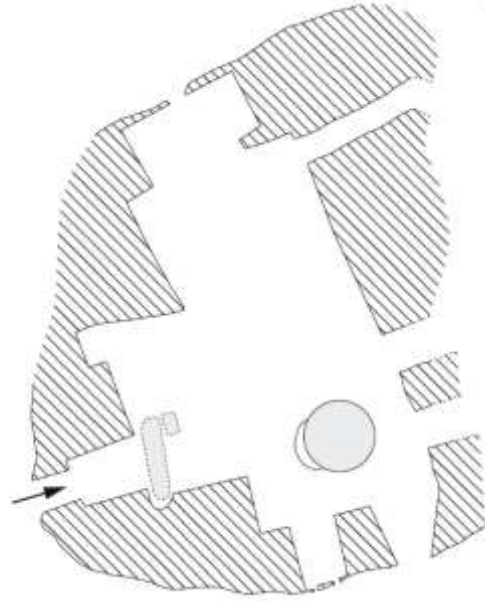
Figür 23. Başköy Keşiş Hücresi doğu eksenli yaşam mekânından Meryem ve Melekler betimlemeleri.  
(Peker, N ve Uyar, T. 2011)



Figür 24.. Archangelos Kilisesi, Keşlik Manastırı (Altunkaynak, S,2006)



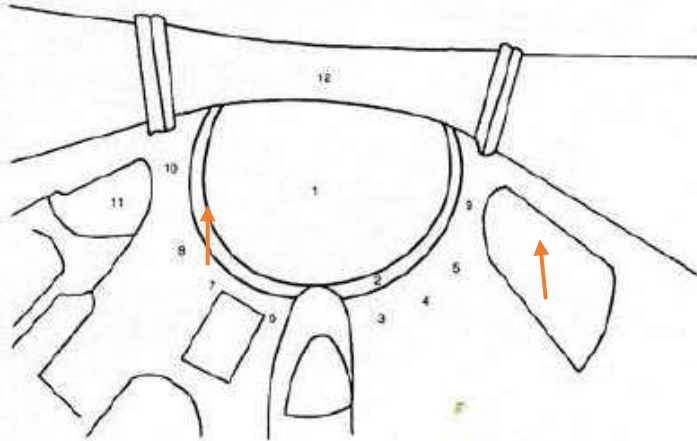
Figür 25. Archangelos Kilisesi kesiti ve planı ( Ousterhout, R G,2019)



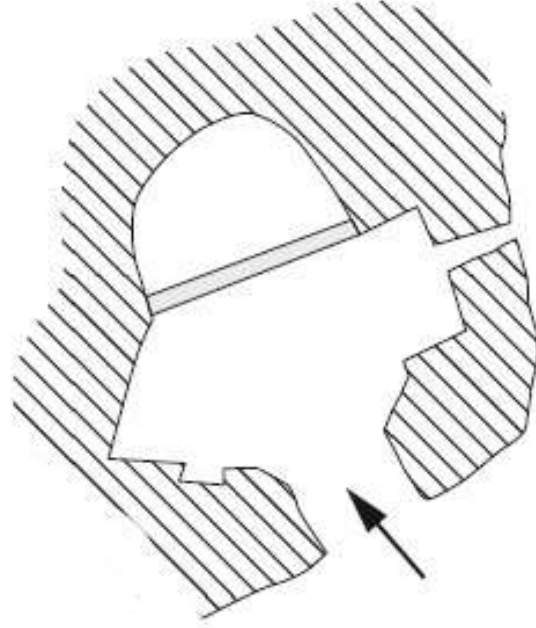
Figür 26. Archangelos Kilisesi konisinin üst katında yer alan keşif hücresi (Lemaigre-Demesnil,2010)



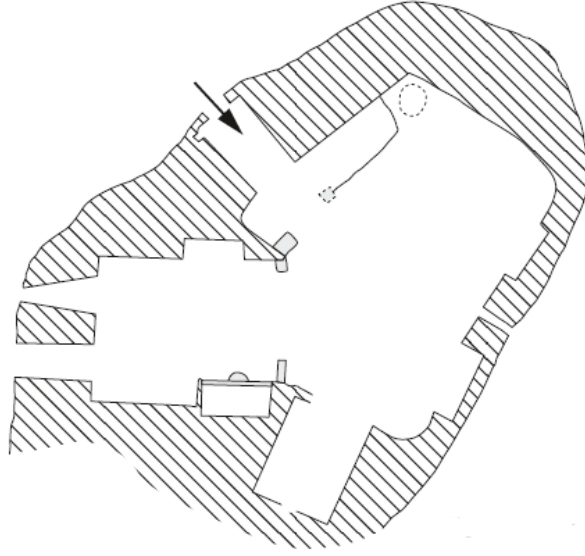
Figür 27. Archangelos Kilisesi güney apsis duvarında keşiş betimlemeleri (Altunkaynak, S, 2006)



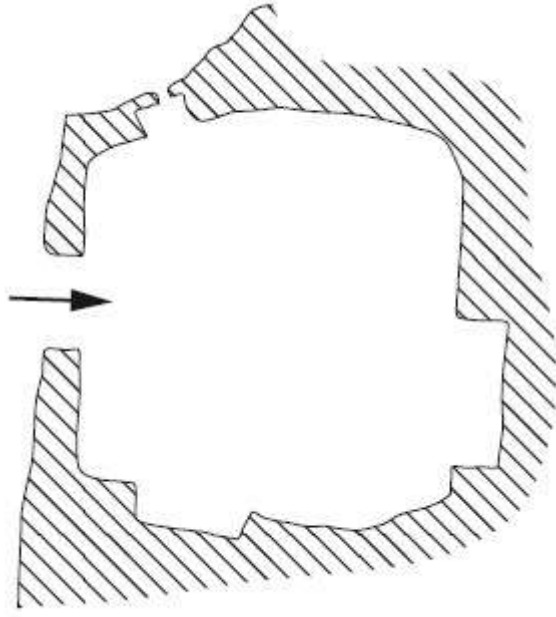
Figür 28. Archangelos Kilisesi güney nef apsis duvarı, 9 ve 10 numaralı figürler keşiş betimlerinin konumu (Uyar, T,2008)



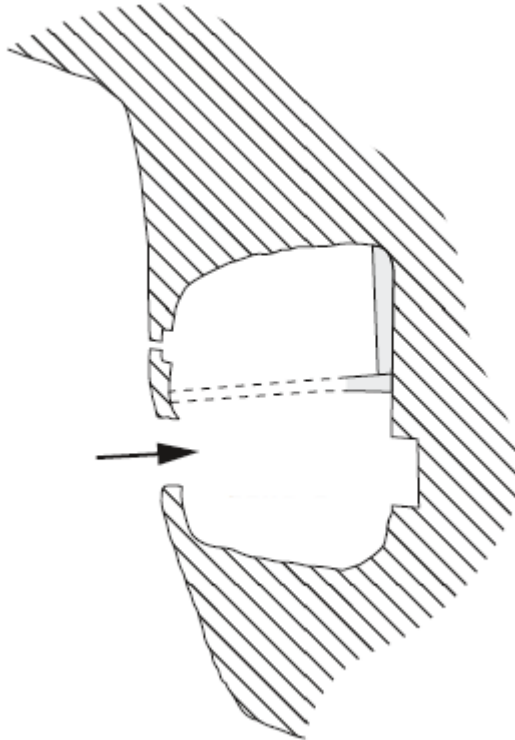
Figür 29. Keşlik Manastırı, Hücre 2 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



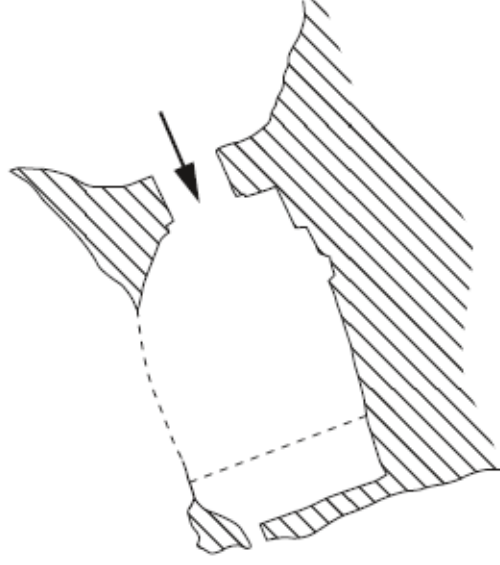
Figür 30. Keşlik Manastırı Hücre 3 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



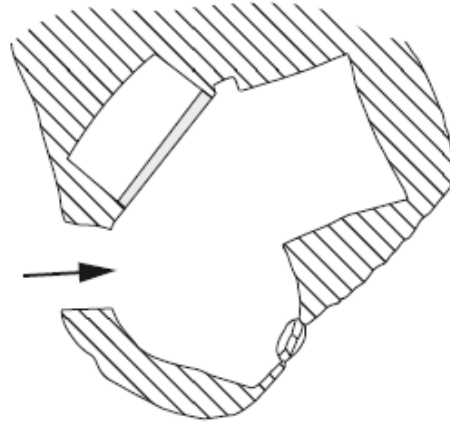
Figür 31. Keşlik Manastırı Hücre 4 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



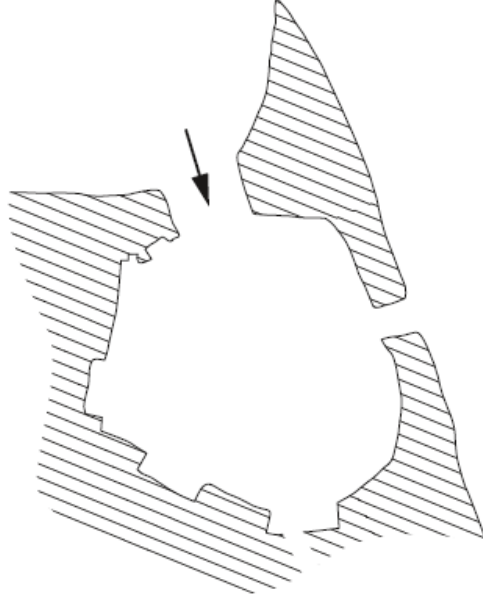
Figür 32. Keşlik Manastırı Hücre 5 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



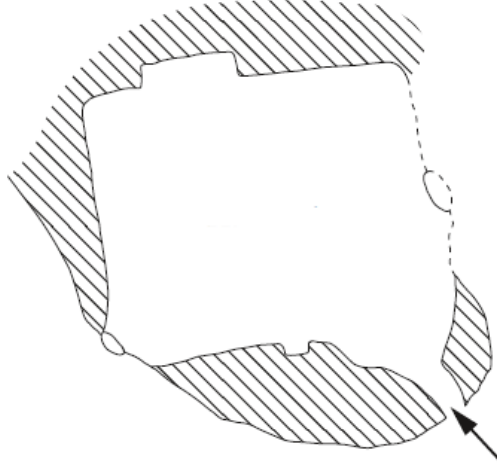
Figür 33. Keşlik Manastırı Hücre 6 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



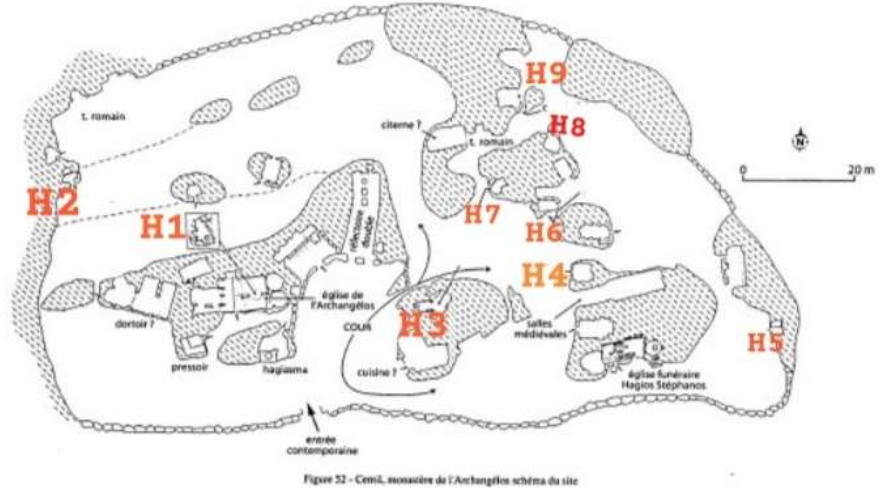
Figür 34. Keşlik Manastırı Hücre 7 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



Figür 35. Keşlik Manastırını Hücresi 8(Lemaigre-Demesnil, N,2010)



Figür 36. Keşlik Manastırını Hücresi 9 (Lemaigre-Demesnil, N,2010)



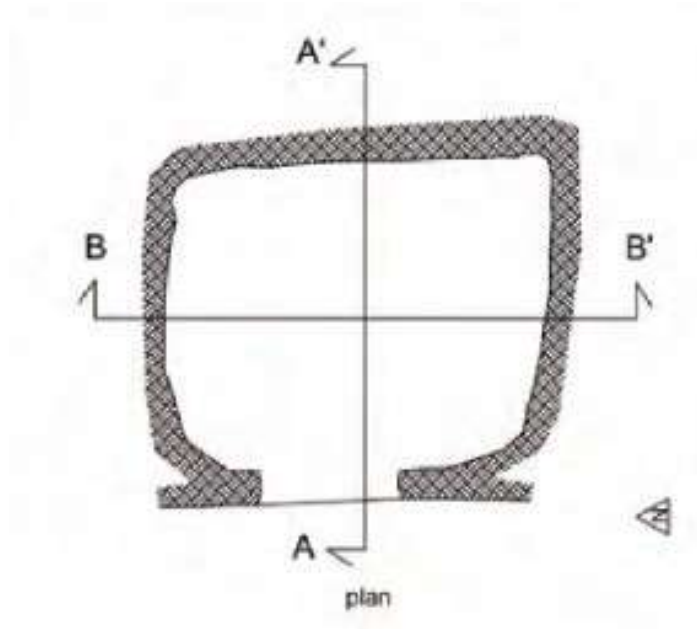
Figür 36. Keşlik Manastırı Keşiş Hücreleri Yerleşimi (Lemaigre-Demesnil, 2010)



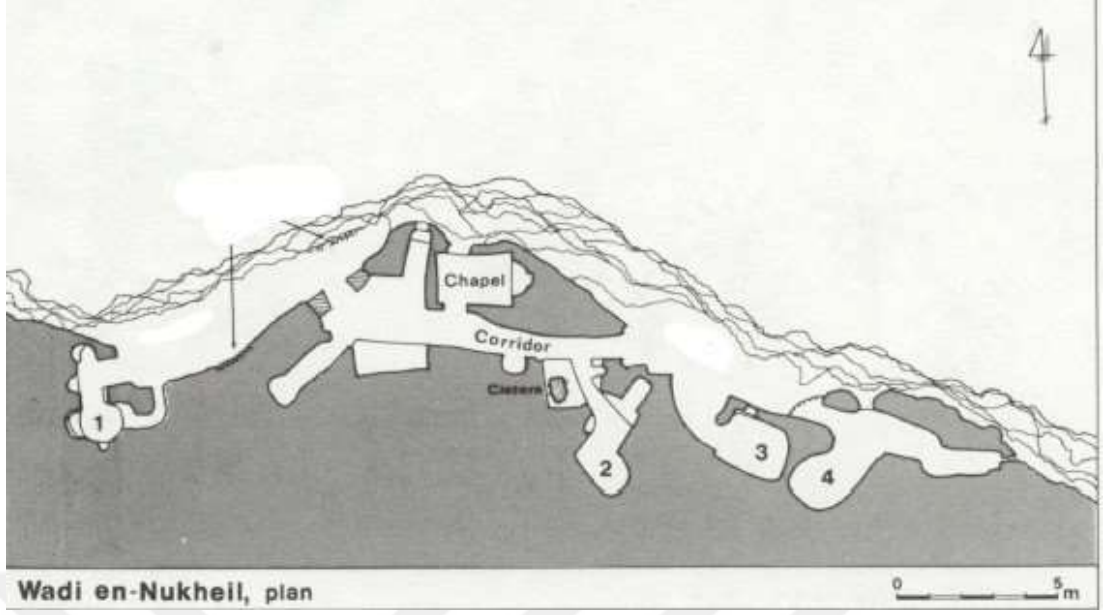
Figür 37. Seydiler Leylek Kayalığı 1 No'lu Kilise'nin en üst katı keşiş hücresi. (Evcim,S,2015)



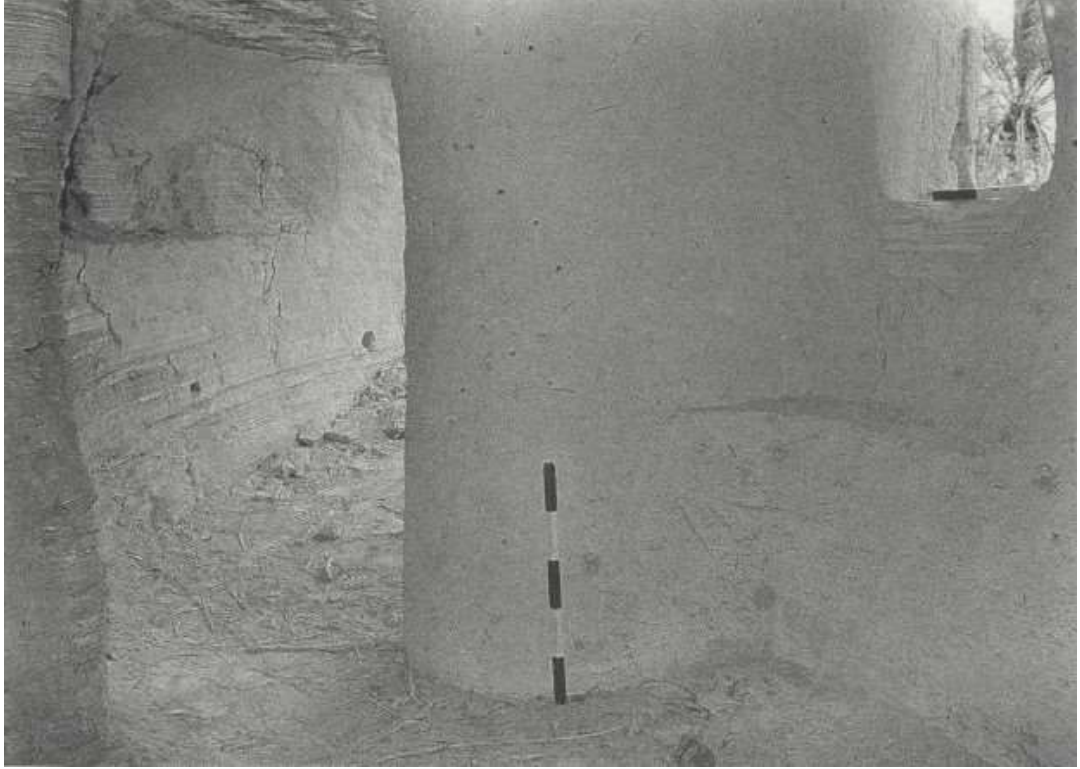
Figür 38. Jebel Urf Ad-Dik tepesinde yer alan hücre kompleksi. (Desideri, V A,2020)



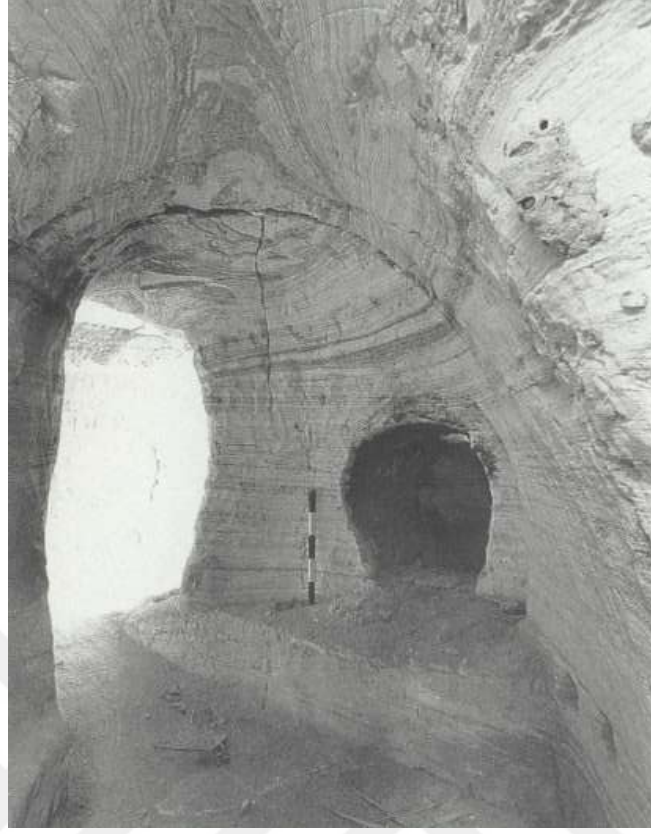
Figür 39. Aşağı Qattar ad-Deir hücre planı. (Desideri, V A,2020)



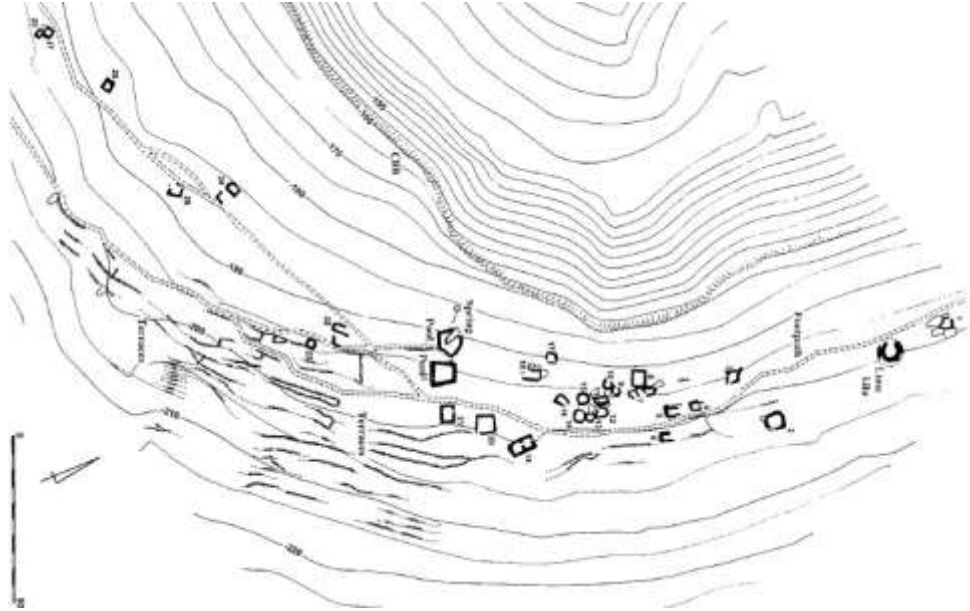
Figür 40. En-Nukheil Vadisi Keşiş Hücreleri Yerleşimi. (Hirschfeld, Y, 1991)



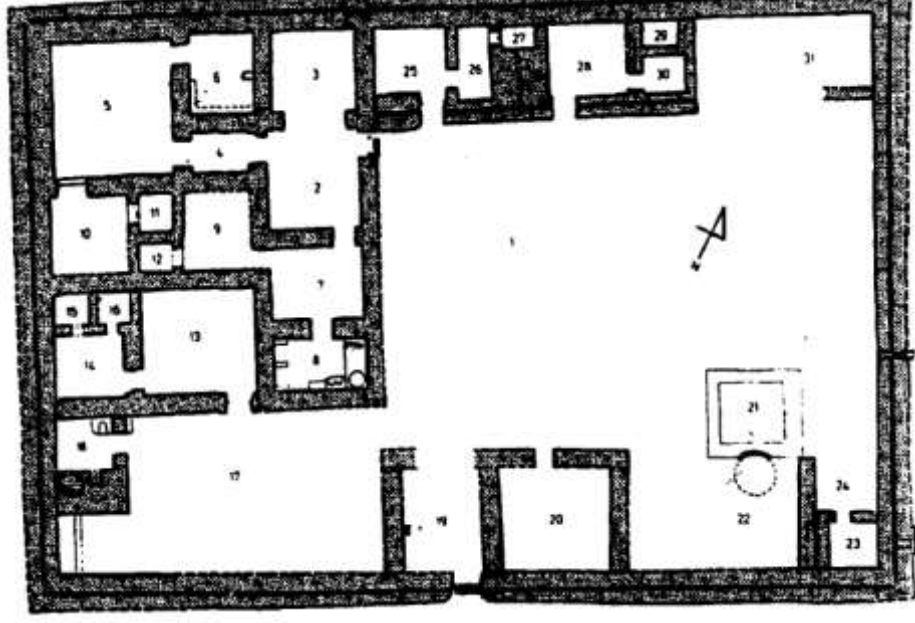
Figür 41. En-Nukheil Vadisi Keşiş Hücresi 1'deki oturma sekisi (Hirschfeld, Y, 1991)



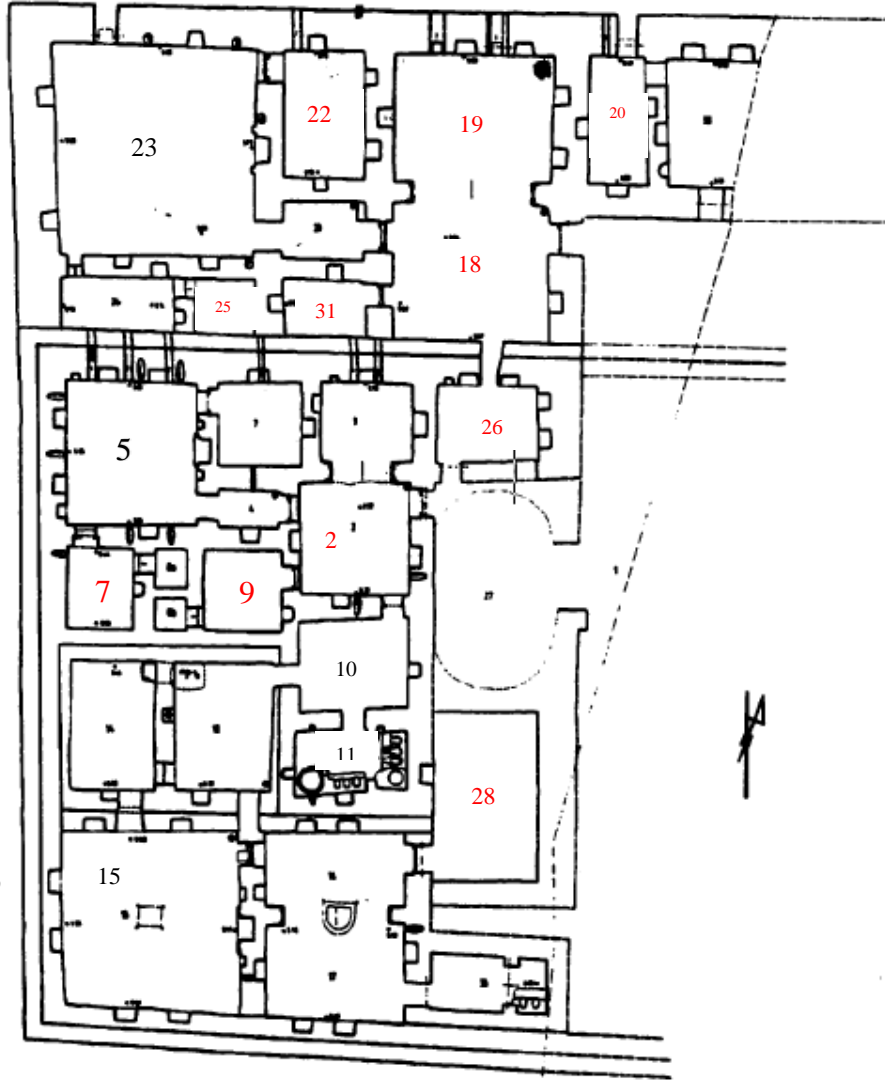
Figür 42. Ein- Nukheil Vadisi Hücre 2 (Hirschfeld, Y, 1991)



Figür 43. Ein Gedi yerleşiminde keşif hücreleri (Hirschfeld, Y, 2000)

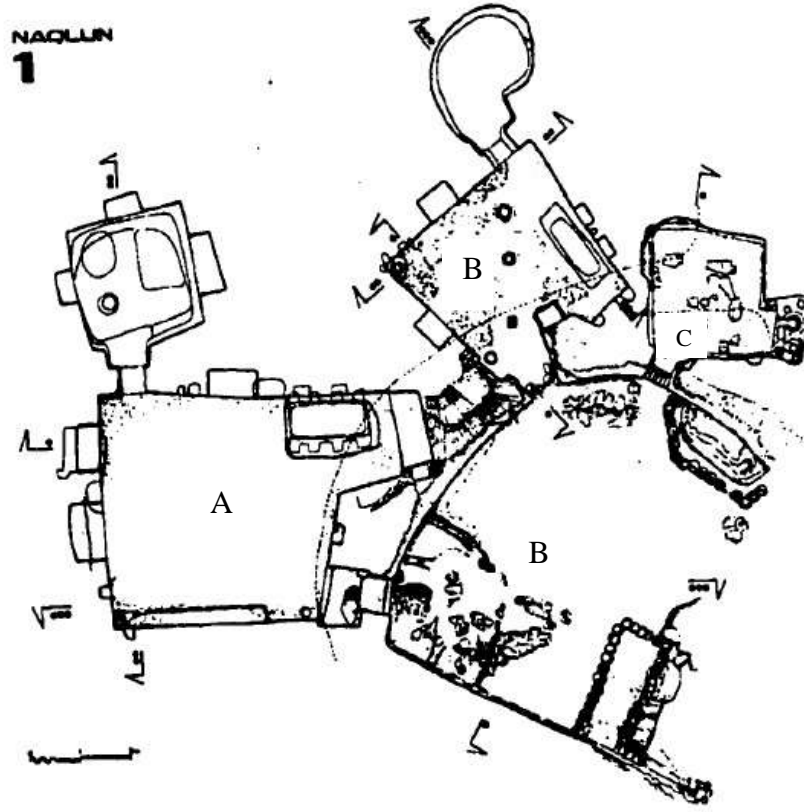


Figür 44. Kellia Hücre Yerleşimi (Hedstrom Brooks, D L, 2001)

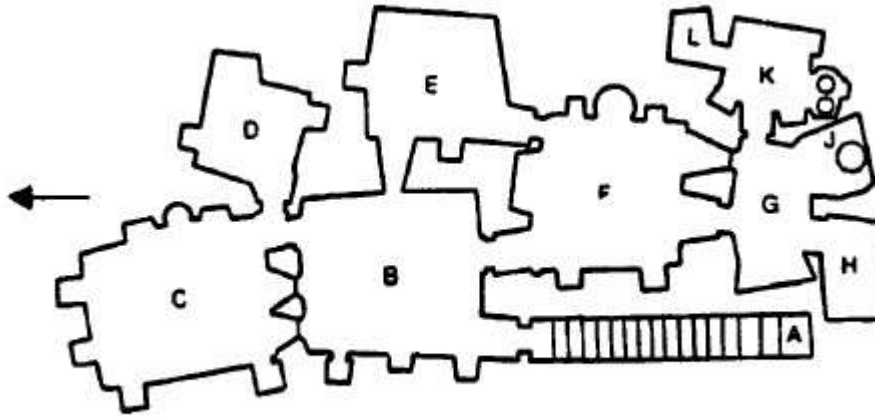


Figür 45. Kellia Hücresel genel görünüm (Hedstrom Brooks D, 2001).

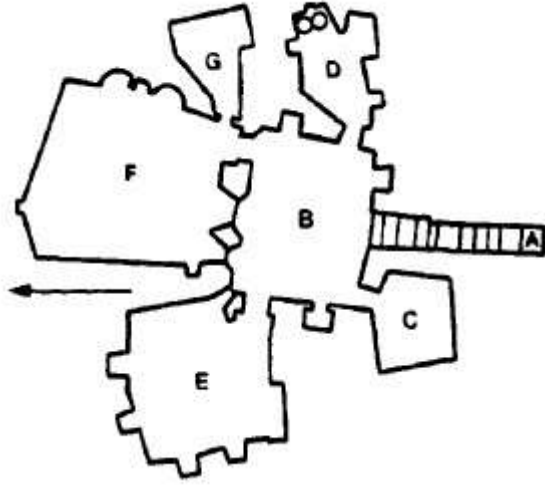




Figür 47. Fayyum Bölgesi, Naklun Keşif Hücreleri Kompleksi (Hedstrom Brooks, D L,2001)



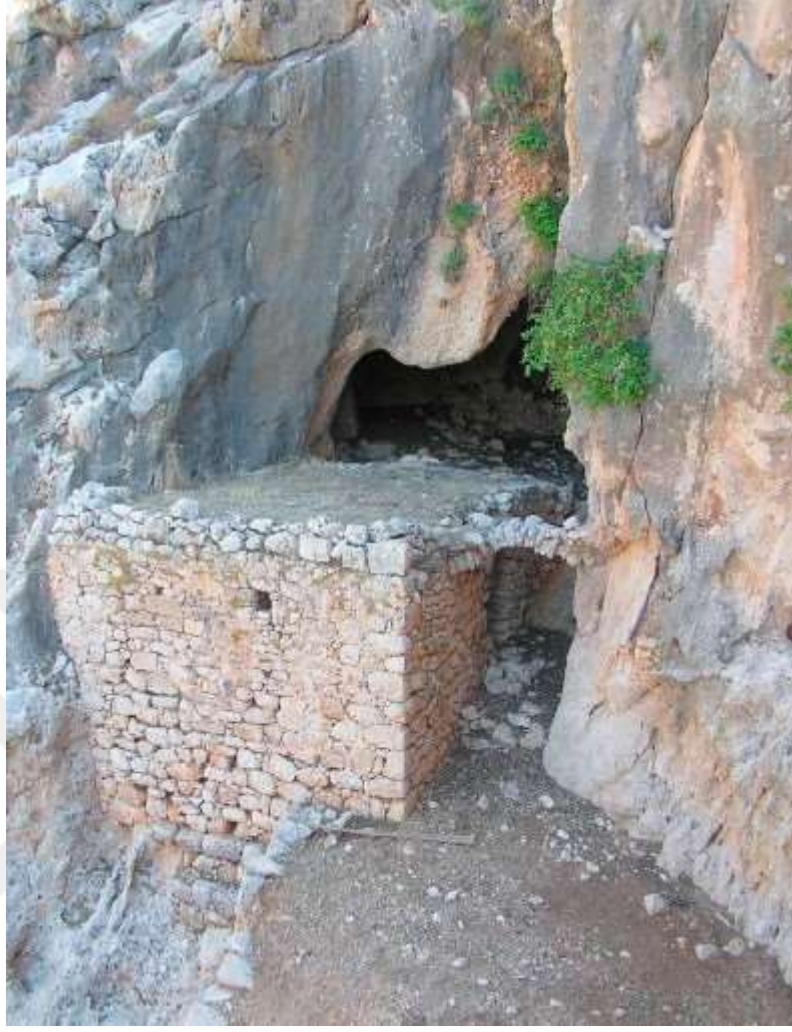
Figür 48. Yukarı Mısır Esna Bölgesi Keşif Hücreleri (Hedstrom Brooks, D L,2001)



Figür 49. Esna bölgesinde ikinci inziva hücreleri (Hedstrom Brooks, D L,2001)



Figür 50. Halki adasında mağara ve keşiş hücresi (Sigala, M Z,2023)



Figür 51. Halki adasında mağara ve girişindeki keşiş hücresi (Sigala, M Z,2023)